

Κεφάλαιο 3

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 και η
δημιουργία του ελληνικού κράτους
(1821–1832)

Κεφάλαιο 4

Ο ευρωπαϊκός κόσμος και η Ελλάδα
μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα

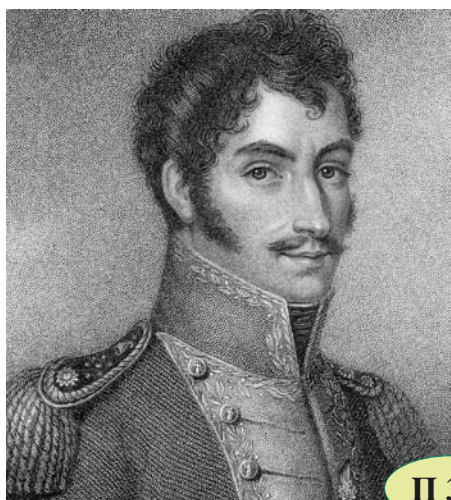
Κεφάλαιο 3

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 και η δημιουργία του ελληνικού κράτους (1821-1832)

Α. Προς την Επανάσταση

Στην Αμερική

Σχεδόν όλη η Κεντρική και η Νότια Αμερική ήταν αποικίες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Εκεί τη δεκαετία του 1810 ξέσπασαν εθνικές επαναστάσεις. Στα επόμενα χρόνια οι αποικίες έγιναν ανεξάρτητες. Έτσι δημιουργήθηκαν τα σημερινά κράτη στην Κεντρική και τη Νότια Αμερική.

Π 3.2

Ο Σιμόν Μπολιβάρ (1783-1830) ήταν ένας από τους ηγέτες στον αγώνα να γίνουν ανεξάρτητες οι ισπανικές αποικίες στη Νότια Αμερική.

Η Φιλική Εταιρία

Μυστικές επαναστατικές οργανώσεις

Η Φιλική Εταιρία είχε αυστηρούς μυστικούς κανόνες: Για να γίνει κάποιος μέλος της έδινε όρκο, τα μέλη της είχαν συνθηματικά ονόματα, η αλληλογραφία τους γινόταν με κώδικες και αν κάποιος πρόδιδε, τον τιμωρούσαν αυστηρά. Ένα απόσπασμα από τον όρκο που έδιναν διαβάζουμε παρακάτω.

Π 3.1 Οι επαναστάσεις στην Κεντρική και στη Νότια Αμερική (αρχές 19ου αιώνα)

Π 3.3

«Εφοδιαστικό», δηλαδή γράμμα που έδειχνε ότι κάποιος ανήκε στη Φιλική Εταιρία. Ανάμεσα στα σύμβολα βλέπουμε και δύο σημαίες με τα γράμματα ΗΕΑ και ΗΟΣ, που σημαίνουν «ή ελευθερία»-«ή θάνατος».

Πίνακας του ζωγράφου Διονύσιου Τσόκου με τον όρκο των Φιλικών. 1849.

Π 3.4

Ορκίζομαι στον αληθινό Θεό με τη θέλησή μου ότι θα είμαι πάντα πιστός στην Εταιρία σε όλα. Δε θα φανερώσω τίποτα ούτε από τα σημάδια της ούτε από τα έγγραφά της ούτε θα δώσω [αφορμή] να καταλάβουν κάποιιοι ότι ξέρω κάτι για όλα αυτά, μήτε συγγενής μου μήτε ο εξομολόγος μου μήτε φίλος μου [...]. Και αν κάποια στιγμή ξεχάσω τις δυστυχίες σου [πατρίδα μου] και δεν κάνω το χρέος μου, ο [...] θάνατος να είναι η τιμωρία μου και η πληρωμή για το σφάλμα μου, για να μη μολύνω την ιερή Εταιρία σου με τη συμμετοχή μου.

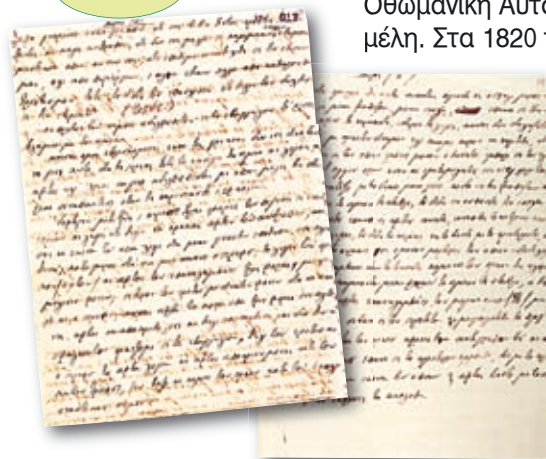
Απόσπασμα από τον Όρκο των Φιλικών, μεταξύ των ετών 1814–1821
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.5

Περισσότερα μέλη

Από το 1818 η Φιλική Εταιρία άρχισε να λύνει τα οικονομικά της προβλήματα, όταν έγινε μέλος της ο πλούσιος έμπορος Παναγιώτης Σέκερης. Τότε μπόρεσε να στείλει εκπρόσωπους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και σε πολλές περιοχές στη δυτική Ευρώπη για να βρουν νέα μέλη. Στα 1820 τα μέλη της είναι χιλιάδες. Σ' αυτό αναφέρεται το παρακάτω κείμενο.

Π 3.6

Άρχισα να βάζω στη Φιλική Εταιρία κάθε Έλληνα. Και ο καθένας που έμπαινε [=που γινόταν μέλος της] την επόμενη μέρα έφερνε τους συγγενείς και τους φίλους του. Έτσι, μέσα σε 24 ώρες το έμαθε όλη η Οδησσός και τρέχανε στο δωμάτιό μου και μονομιάζ τους όρκιζα όλους μαζί [...] και ο καθένας τους πρόσφερε χρήματα, όσα ήθελε και μπορούσε, κι εγώ έδινα στον καθένα απόδειξη για τα χρήματα που μου έδινε. Και τα χρήματα που μάζευα τα έδινα στον ταμία της Εταιρίας.

Απόσπασμα από γράμμα του Σταμάτη Κουμπάρη, έτος 1820
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.7

Οδηγίες της Φιλικής Εταιρίας προς τους «Απόστολους». Έτσι ονομάζονταν τα μέλη της Φιλικής Εταιρίας που αναλάμβαναν να μιήσουν, δηλαδή να φέρουν, νέα μέλη σ' αυτή. Μεταξύ των ετών 1818–1821.

B. Η έναρξη και η εδραίωση της Ελληνικής Επανάστασης (1821–1825)

Π 3.8

«Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος» (Να πολεμάς για την πίστη και την πατρίδα)

Η προκήρυξη καλούσε όλους τους Έλληνες να ξεσηκωθούν και μιλούσε για τους αγώνες που έκαναν οι ευρωπαϊκοί λαοί για να διώξουν τους κυρίαρχούς τους. Ακόμη, διαβεβαίωνε έμμεσα (χωρίς δηλαδή να το λέει ξεκάθαρα) ότι η Ρωσία θα βοηθούσε την Ελληνική Επανάσταση. Ένα απόσπασμα από την προκήρυξη διαβάζουμε παρακάτω.

Η προκήρυξη Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος που κυκλοφόρησε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στις 24 Φεβρουαρίου 1821.

Π 3.9

Ήρθε η ώρα, άντρες Έλληνες! Εδώ και καιρό οι λαοί στην Ευρώπη πολεμούν για τα δικαιώματα και την ελευθερία τους. Αυτοί, αν και [είναι] ελεύθεροι, προσπάθησαν με όλες τους τις δυνάμεις να αυξήσουν την ελευθερία τους και μας προσκαλούν να τους μιμηθούμε [...]. Οι αδελφοί και φίλοι μας είναι παντού έτοιμοι, οι Σέρβοι, οι Σουλιώτες και όλη η Ήπειρος με το όπλο στο χέρι μάς περιμένει. Ας ενωθούμε λοιπόν μ' ενθουσιασμό! Η πατρίδα μάς προσκαλεί! [...]. Οι φωτισμένοι λαοί της Ευρώπης [...], γεμάτοι από ευγνωμοσύνη για όσα καλά τους προσέφερε ο πρόγονός μας, επιθυμούν την ελευθερία της Ελλάδας [...]. Πολλοί φιλελεύθεροι από αυτούς θέλουν να έρθουν να αγωνιστούν μαζί μας. Κινηθείτε, φίλοι, και τότε θα δείτε ένα ισχυρό κράτος [=τη Ρωσία] να υπερασπίζεται το δίκιο μας [...]. Στα όπλα λοιπόν, φίλοι, η πατρίδα μάς φωνάζει!

Αλέξανδρος Υψηλάντης

Στις 24 Φεβρουαρίου 1821, στο γενικό στρατόπεδο του Ιασίου

Απόσπασμα από την προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη

Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος, 24 Φεβρουαρίου 1821

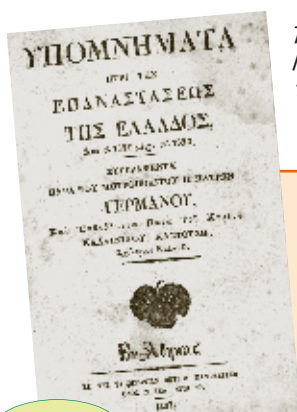
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Οι προεστοί ανησυχούσαν

Τον Ιανουάριο του 1821 πολλοί προεστοί από την Πελοπόννησο μαζεύτηκαν στη Βοστίτσα (το σημερινό Αίγιο). Εκεί ο Παπαφλέσσας, που τον είχε στείλει η Φιλική Εταιρία, προσπάθησε να τους πείσει να ξεκινήσουν αμέσως την Επανάσταση. Οι περισσότεροι όμως δίσταζαν ακόμη. Ας δούμε πώς περιγράφει τη στάση τους ο μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός στα *Απομνημονεύματά* του.

Π 3.10

Χαρακτικό με τη Βοστίτσα από βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1827.

Τα *Απομνημονεύματα του Παλαιών Πατρών Γερμανού* σε έκδοση του 1837. Τα *Απομνημονεύματά* του είναι από τα παλιότερα που γράφτηκαν για την Επανάσταση, αφού ο Παλαιών Πατρών Γερμανός πέθανε το 1826.

Π 3.11

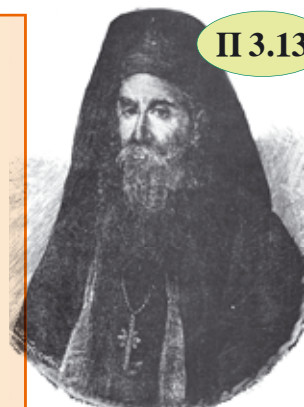
Οι προεστοί της Πελοποννήσου [...] πήγαν στη Βοστίτσα, [...] [όπου] εξέτασαν με πολύ μεγάλη προσοχή [αν οι συνθήκες είναι κατάλληλες για την Επανάσταση]. Είδαν λοιπόν ότι οι περισσότεροι Έλληνες δεν έχουν καν ιδέα για αυτό το πράγμα [την Επανάσταση] και ότι είναι ανοησία να επαναστατήσει μόνη της η Πελοπόννησος, επειδή το έκανε και παλιότερα και έπαθε πάρα πολλά [...] και ότι δεν ξέρουν πώς θα αντιδράσουν τα ευρωπαϊκά κράτη, και ειδικά η Ρωσία, και ότι λείπουν όλα τα απαραίτητα [...]. Αφού εξέτασαν και σε τι κατάσταση

βρισκόταν το έθνος, όλοι τους συμφώνησαν ότι ο καιρός δεν είναι κατάλληλος [...] και [αποφάσισαν] να δοκιμάσουν αργότερα και με καλύτερη οργάνωση.

Παλαιών Πατρών Γερμανός, *Απομνημονεύματα*, έτος 1827

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.12

Π 3.13

Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, από βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1890.

Ο πόλεμος

Η άλωση της Τριπολιτσάς

Οι Οθωμανοί ήθελαν να κρατήσουν την Τριπολιτσά, την πρωτεύουσα της Πελοποννήσου, γιατί από εκεί ο στρατός τους θα μπορούσε να κάνει επιδρομές και να δημιουργεί προβλήματα στους επαναστάτες. Από την άλλη, οι επαναστατημένοι ήθελαν να πάρουν την πόλη για να μπορούν να ελέγχουν ολόκληρη την Πελοπόννησο. Οι επαναστάτες άρχισαν να πολιορκούν την Τριπολιτσά το Μάιο του 1821 και την κατέλαβαν το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου. Ακολούθησε λεηλασία, και από τους μουσουλμάνους και τους Εβραίους που είχαν συγκεντρωθεί εκεί σώθηκαν πολύ λίγοι.

Την εποχή εκείνη λεηλασίες έκαναν όλοι οι εμπόλεμοι. Οι λεηλασίες και τα λάφυρα ήταν από τα βασικότερα έσοδα για τους πολεμιστές. Και η οθωμανική και η ελληνική διοίκηση προσπάθησαν να περιορίσουν τις άσκοπες σφαγές, αλλά δεν μπορούσαν να ελέγξουν εύκολα τα στρατεύματά τους.

Στο παρακάτω απόσπασμα που έγραψε ο κληρικός Αμβρόσιος Φραντζής διαβάζουμε:

Π 3.14

Πίνακας του Παναγιώτη Ζωγράφου με την πολιορκία της Τριπολιτσάς. Ο Παναγιώτης Ζωγράφος ήταν λαϊκός ζωγράφος και πήρε μέρος στην Επανάσταση του 1821. Μαζί με τους δύο γιους του ζωγράφισε μεταξύ των ετών 1836–1839 μια σειρά από εικόνες για τα Απομνημονεύματα που έγραψε ο στρατηγός Ιωάννης Μακρυγιάννης.

Π 3.15

Άρχισαν να σκοτώνουν χωρίς έλεος τους Οθωμανούς, άνδρες, γυναίκες, παιδιά και βρέφη, ώστε μέσα σε τέσσερις ώρες σκότωσαν τα δύο τρίτα των Οθωμανών και στη συνέχεια κάθε νύκτα σκότωναν όσους είχαν πιάσει αιχμάλωτους [...]. Όλη η πόλη και οι γύρω δρόμοι [...], τα χαντάκια, οι αγροί, οι λόφοι κτλ. ήταν στρωμένα με πτώματα Οθωμανών [...]. Σκότωσαν [...] και όλους τους Εβραίους της Τριπολιτσάς με τις γυναίκες και τα παιδιά τους [...], περίπου εκατόν πενήντα οικογένειες [...]. Σώθηκαν δέκα ή δεκαπέντε οικογένειες και πολύ λίγοι Εβραίοι μόνοι τους, χωρίς την οικογένειά τους. Αυτοί ύστερα από λίγο καιρό έφυγαν από την Ελλάδα· αλλά τους Εβραίους [...] τους σκότωσαν σαν εχθρούς της χριστιανικής πίστης.

Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της Ελλάδας*, έτος 1839
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Η μάχη στα Δερβενάκια

Το 1822 οι Έλληνες νίκησαν στα Δερβενάκια, στην πιο μεγάλη οθωμανική εκστρατεία που έγινε την περίοδο 1821–1825.

Ο οθωμανικός στρατός (με 25.000 άντρες, ισχυρό πυροβολικό, πολλά ζώα και εφόδια) ξεκίνησε τον Ιούνιο του 1822 από τη Λαμία με αρχηγό το Δράμαλη πασά για να καταλάβει την Τρίπολη. Για να ξεκουράσει τους άντρες του και να εξασφαλίσει την τροφή τους, ο Δράμαλης υποχώρησε από το Άργος στην Κόρινθο. Τότε ο Κολοκοτρώνης τού έστησε ενέδρα (παγίδα) στα Δερβενάκια (ένα στενό πέρασμα που ένωνε την Κόρινθο με το Άργος). Ο οθωμανικός στρατός έπεσε στην ενέδρα και πολλοί σκοτώθηκαν. Η Πελοπόννησος δεν αντιμετώπισε άλλη σοβαρή απειλή αυτή την περίοδο.

Π 3.16

Η μάχη στα Δερβενάκια όπως την παριστάνει ο σκιτσογράφος Κώστας Γραμματόπουλος, στη σειρά κόμικς *Κλασικά Εικονογραφημένα*, που έγραφε ο Βασίλης Ρώτας τη δεκαετία του 1950.

Χίος

Η Χίος ήταν πλούσιο νησί, χάρη στη μαστίχα που έβγαζε, και είχε αναπτυγμένο εμπόριο. Οι περισσότεροι κάτοικοί της δίσταζαν να επαναστατήσουν, γιατί δεν είχαν ναυτικό και πείρα στον πόλεμο. Την άνοιξη του 1822 έφτασε στο νησί ο Λυκούργος Λογοθέτης με 3.000 Σαμιώτες και ξεσήκωσε τους κατοίκους να επαναστατήσουν. Οι Οθωμανοί έστειλαν στη Χίο ισχυρό στρατό και στόλο και καταπνίξαν την επανάσταση βίαια. Χιλιάδες σκοτώθηκαν, αιχμαλωτίστηκαν ή έγιναν πρόσφυγες στα Ψαρά, στη Σύρο, στην Πελοπόννησο και αλλού. Η καταστροφή της Χίου συγκίνησε βαθιά τους ευρωπαϊκούς λαούς και μεγάλωσε την υποστήριξη στους επαναστατημένους Έλληνες. Το παρακάτω απόσπασμα, που έγραψε ο Οθωμανός Βαχίτ πασάς, αναφέρεται στην καταστροφή της Χίου από τα οθωμανικά στρατεύματα. Στην αρχή ο Βαχίτ υποσχέθηκε στους Χιώτες:

Ότι για όσα έχουν γίνει θα δώσουμε αμνηστία [=θα τους συγχωρέσουμε], αν παραδώσουν τα όπλα και μαζί μ' αυτά φανερώσουν [...] πού κρύβονται οι αντάρτες, ντόπιοι ή ξένοι, όσοι προσπαθούν να ανάψουν και εδώ την επικίνδυνη φωτιά [που άναψε] στην Πελοπόννησο.

Βαχίτ πασάς, *Απομνημονεύματα πολιτικά*, έτος 1861

Στη διαταγή αυτή υπάκουσαν μόνο οι κάτοικοι από τα Μαστιχοχώρια, δηλαδή τα χωριά που έβγαζαν μαστίχα. Τότε ο Βαχίτ πασάς έστειλε στρατό για να καταπνίξει την επανάσταση στα υπόλοιπα χωριά. Ας δούμε πώς περιγράφει όσα ακολούθησαν.

Και εγώ, που είδα με τα μάτια μου όσα έγιναν, ομολογώ ότι οι γκιαούρηδες [=άπιστοι] κάτοικοι του νησιού είχαν πολύ μικρή σχέση με αυτό τον απερίσκεπτο ξεσηκωμό, που τον ξεκίνησαν και ήταν αρχηγοί οι Σάμιοι, οι Ψαριανοί και οι Σπετσιώτες, που ήρθαν με τα καράβια τους και επιτέθηκαν ενάντια στους αθώους Οθωμανούς. Και η τιμωρία που τους βρήκε, το αίμα και τα δάκρυα που χύθηκαν, τα σπίτια που καταστράφηκαν, οι γειτονιές που κήκαν ολόκληρες, ήταν τιμωρίες πολύ μεγαλύτερες από το έγκλημα της απιστίας τους [...]. Όσο κράτησαν οι συγκρούσεις πέθαναν 600 μουσουλμάνοι και άλλοι τόσοι πληγώθηκαν ή τραυματίστηκαν σοβαρά. Αυτό το νούμερο θέλω να πω με περηφάνια ότι το πλήρωσαν με τους 1.109 [...] ανώτερους κληρικούς, άρχοντες και άλλους αντάρτες, [τους] 25.000 σκοτωμένους με μαχαίρι και τα 5.000 παιδιά και κοπέλες που έγιναν σκλάβοι.

Βαχίτ πασάς, *Απομνημονεύματα πολιτικά*, έτος 1861

Π 3.20

Πίνακας (1824) του Γάλλου ζωγράφου Ευγένιου Ντελακρουά με τις σφαγές που έκαναν τα οθωμανικά στρατεύματα στη Χίο.

Π 3.17

Χαρακτικό με την ύπαιθρο έξω από την πόλη της Χίου. 18ος αιώνα.

Π 3.18

Π 3.19

Π 3.21

Πίνακας (1896) του ζωγράφου Κωνσταντίνου Βολανάκη (1837-1907) με τη ναυαρχίδα του οθωμανικού στόλου στη Χίο το 1822 να ανατινάζεται από τον Κωνσταντίνο Κανάρη. Η ανατίναξη έγινε ως αντίποινα (εκδίκηση) για την καταστροφή του νησιού από τα οθωμανικά στρατεύματα. Βλέπουμε το πυρπολικό που ανατινάζεται και μεταδίδει τη φωτιά στο οθωμανικό πλοίο.

Ανταρσία

Στο παρακάτω απόσπασμα, από φερμάνι του σουλτάνου Μαχμούτ Β', διαβάζουμε πώς έβλεπε το οθωμανικό κράτος την Ελληνική Επανάσταση.

Π 3.22

Όλοι οι ραγιάδες που εδώ και αιώνες ζουν υποταγμένοι και διοικούνται στο [...] σουλτανάτο μου [=στην Οθωμανική Αυτοκρατορία], όσο φροντίζουν για τις υποχρεώσεις τους σαν ραγιάδες, έχουν προστασία, σύμφωνα με τον ιερό νόμο [...] στη ζωή [...] και στην περιουσία τους [...]. Όμως οι Ρωμιοί δεν εκτίμησαν τις ευεργεσίες και τις χάρες που τους κάναμε. Προτίμησαν την αχαριστία και [...] τόλμησαν [...] σε μερικά μέρη να ξεσηκωθούν ενάντια στο σουλτανάτο μου και στο στοργικό ηγεμόνα τους. Όμως, [...], το ισχυρό και ένδοξο [...] κράτος μου [...] έψαξε και βρήκε όσους μπλέχτηκαν σ' αυτό το ανατρεπτικό κίνημα χωρίς να μετανιώσουν και τους τιμώρησε ανάλογα: με αποκεφαλισμό.

Φερμάνι του σουλτάνου Μαχμούτ Β', 15 Αυγούστου 1821

Για το Μακρυγιάννη θα μιλήσουμε με αφορμή την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου στη σ. 77

Δεν είχαν όμως όλοι οι μουσουλμάνοι την ίδια άποψη για την Επανάσταση και τους λόγους που ξέσπασε. Αυτό μας δείχνει το παρακάτω απόσπασμα από τα *Απομνημονεύματα* του στρατηγού Μακρυγιάννη. Την άνοιξη του 1821 έγινε μια συνάντηση ανάμεσα σε Οθωμανούς αξιωματούχους, στην οποία πήρε μέρος και ο Μακρυγιάννης. Εκεί ένας Αλβανός μπέης είπε:

Πασάδες και μπέηδες, θα χαθούμε. Θα χαθούμε! [...]. Αυτός ο πόλεμος δεν είναι μήτε με το Μόσκοβο μήτε με τον Εγγλέζο μήτε με το Φραντσέζο [=δεν υποστηρίζεται ούτε από τη Ρωσία ούτε από τη Μεγάλη Βρετανία ούτε από τη Γαλλία]. Αδικήσαμε το ραγιά και του πήραμε και τα πλούτη και την τιμή του. Έτσι μαύρισαν τα μάτια του και σήκωσε τα όπλα. Και ο σουλτάνος, ο ανίκανος, δεν ξέρει τι του γίνεται: τον ξεγελάνε εκείνοι που τον τριγουρίζουν. Και αυτή είναι η αρχή, θα χαθεί το βασίλειό μας. Δίνουμε πολλά για να βρούμε προδότη, αλλά κανέναν τους δε θέλει να μας μαρτυρήσει το μυστικό, για να μάθουμε αν ο ραγιάς μάς πολεμάει μόνος του ή μαζί με τις [Μεγάλες] Δυνάμεις.

Στρατηγός Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, πρώτο μισό του 19ου αιώνα

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.23

Ληλάτησαν τις περιουσίες τους

Στο παρακάτω απόσπασμα ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' αναγνωρίζει ότι έγιναν παράνομες πράξεις και βιαιότητες ενάντια στους ραγιάδες και προειδοποιεί τους Οθωμανούς αξιωματούχους να τις σταματήσουν.

Π 3.24

[Το] κράτος μου αναγκάστηκε να πάρει όλα τα απαραίτητα μέτρα μόνο και μόνο για να διατηρήσει την τάξη στις πόλεις και να ξαναφέρει την ησυχία στους κατοίκους τους. Έτσι [με την άδειά μου] τιμωρήθηκαν και εξοντώθηκαν όσοι ραγιάδες έκαναν ανταρσία [...] [και] έχασαν τις περιουσίες και τα υπάρχοντά τους και αιχμαλωτίστηκαν οι γυναίκες και τα παιδιά τους.

Όστόσο [...] έπρεπε να προστατέψουμε [...] όσους ραγιάδες κοιτούσαν τη δουλειά τους και φρόντιζαν για την τιμή και την υπόληψή τους, καθώς και όσους τόλμησαν να [...] επαναστατήσουν, αλλά στη συνέχεια μετάνιωσαν ειλικρινά και ζήτησαν συγγνώμη [...]. Αντίθετα, έγιναν επιθέσεις και εκβιασμοί ενάντια στους [...] ραγιάδες που δεν είχαν καμιά ιδέα για τις ληστείες και την εξέγερση και ασχολούνταν μόνο με τις δουλειές τους, και έγιναν προσβολές και στις γυναίκες και στα παιδιά τους και στις εκκλησίες τους. Αυτό είναι ενάντια στον ιερό νόμο και στη λογική, είναι τελείως αντίθετο με τον τρόπο που κυβερνιέται η αυτοκρατορία μου, είναι ενάντια στη θέληση του Θεού.

Φερμάνι του σουλτάνου Μαχμούτ Β', 15 Αυγούστου 1821

Γ. Το πολιτικό ζήτημα

Η πολιτική συγκρότηση

Προσωρινό πολίτευμα της Ελλάδας

Το παρακάτω απόσπασμα βρίσκεται στην αρχή του συντάγματος που ψήφισε η Α΄ Εθνοσυνέλευση.

Π 3.26

Το ελληνικό έθνος, [που ζούσε] κάτω από τη φρικτή οθωμανική δυναστεία, δεν μπορούσε πια να υποφέρει την απαράδεκτη τυραννία. Έτσι, και αφού την έδωσε με μεγάλες θυσίες, κηρύττει σήμερα με τους νόμιμους αντιπρόσωπούς του, σε Εθνική Συνέλευση, «την Πολιτική του Ύπαρξη και την Ανεξαρτησία του».

*Στην Επίδαυρο, την 1η Ιανουαρίου, το έτος 1822 και 1ο έτος της Ανεξαρτησίας,
Προσωρινό πολίτευμα της Ελλάδας, έτος 1822
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα*

Π 3.25

Το σύνταγμα όριζε στα πρώτα άρθρα του τα γενικά δικαιώματα που είχαν οι κάτοικοι στο ελληνικό κράτος. Στο παρακάτω απόσπασμα διαβάζουμε ποιοι θεωρούνται Έλληνες και τι δικαιώματα έχουν απέναντι στο νόμο.

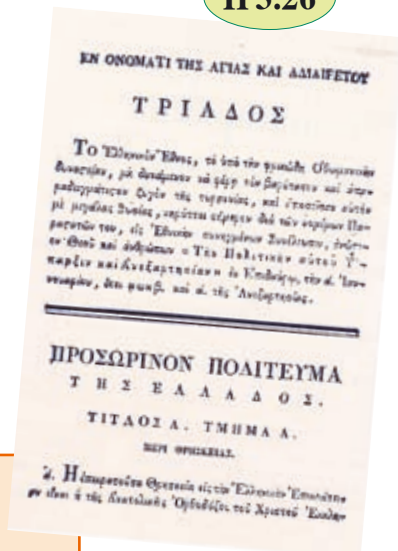
Όσοι ντόπιοι κάτοικοι στην Ελλάδα πιστεύουν στο Χριστό είναι Έλληνες και απολαμβάνουν, χωρίς καμιά διαφορά, όλα τα πολιτικά δικαιώματα.

Όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι μπροστά στους νόμους, χωρίς καμιά εξαίρεση [ανεξάρτητα] από το [στρατιωτικό] βαθμό τους ή την κοινωνική ομάδα τους ή το αξιωμα τους.

Προσωρινό πολίτευμα της Ελλάδας, έτος 1822.

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.27

Σελίδα από το Προσωρινό πολίτευμα της Ελλάδας, 1822.

Δ. Η Ελληνική Επανάσταση και τα ευρωπαϊκά κράτη (1821–1825)

Ρωσία

Η Ρωσία ήταν η μόνη Μεγάλη Δύναμη που είχε λόγους να υποστηρίξει την Ελληνική Επανάσταση, γιατί από τις αρχές του 18ου αιώνα ήθελε να επεκταθεί και να αποκτήσει έξοδο στη Μεσόγειο. Όμως, ο Ρώσος τσάρος Αλέξανδρος Α΄ έδωσε μεγαλύτερη σημασία στη συμμαχία του με τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις. Γι' αυτό αρνήθηκε κάθε σχέση με το κίνημα που ξεκίνησε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και τον διέγραψε (δηλαδή τον έδιωξε) από το ρωσικό στρατό.

Οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις δεν ήθελαν να διαλυθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πίστευαν ότι αυτό θα εμπόδιζε τη Ρωσία να γίνει πολύ ισχυρή. Ιδιαίτερα, η Μεγάλη Βρετανία ήθελε οι εμπορικοί δρόμοι προς τις αποικίες της στις **Ινδίες** να μείνουν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που δεν μπορούσε να δημιουργεί προβλήματα στο εμπόριο της.

Για τις αποικίες της Μεγάλης Βρετανίας στις Ινδίες θα μιλήσουμε στη σ. 97.

Π 3.28

Η Επανάστασή τους ήταν εθνική

Στο παρακάτω απόσπασμα από την προκήρυξη της Α΄ Εθνοσυνέλευσης διαβάζουμε τους λόγους για τους οποίους επαναστάτησαν οι Έλληνες.

Ο πόλεμος μας ενάντια στους [Οθωμανούς] [...] είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός. Πολεμήσαμε με μόνο σκοπό να ξαναπάρουμε την ελευθερία μας, την ιδιοκτησία, την τιμή που αξίζαμε. Όλα αυτά, που τα χαίρονται σήμερα όλοι οι γειτονικοί λαοί στην Ευρώπη οι οποίοι κυβερνιούνται από δίκαιους νόμους, προσπάθησε να τα αφαιρέσει από εμάς η σκληρή [...] οθωμανική τυραννία.

Διακήρυξη της Εθνικής Συνέλευσης, έτος 1822

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.29

Πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Ευγένιου Ντελακρουά που δείχνει έναν Οθωμανό κι έναν Έλληνα να πολεμούν. 1826.

Απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων

Ωστόσο, ορισμένοι φιλέλληνες απογοητεύτηκαν από τους σύγχρονους Έλληνες όταν τους γνώρισαν από κοντά. Για παράδειγμα, το καλοκαίρι του 1821 ο Κρίστιαν Μίλερ, ένας Γερμανός δημοσιογράφος που θαύμαζε την κλασική αρχαιότητα, ήρθε στην Ελλάδα για να πάρει μέρος στην Ελληνική Επανάσταση. Στην αρχή ήταν ενθουσιασμένος, όπως διαβάζουμε στο βιβλίο που έγραψε με τις εντυπώσεις του.

Επιθυμώ να πολεμήσω μαζί με τους Έλληνες και, εάν πρέπει, να πεθάνω για να αποδείξω σ' αυτούς την ευγνωμοσύνη μου για τις ευγενικές και υψηλές ιδέες που έμαθα από τους προγόνους τους. Όμως θα ήθελα να προλάβω να δω να παίρνουμε την Ακρόπολη των Αθηνών, τα Προπύλαια και τον Παρθενώνα [...] και να σκοτωθώ εκεί, μπροστά σε αυτά τα μνημεία. Μέχρι την τελευταία μου πνοή θα ακολουθώ πνευματικά τους άντρες εκείνους που με τα θεϊκά τους έργα και τις ηρωικές τους πράξεις έδωσαν νόημα στη ζωή μου [...]. Με ευχαρίστηση θα πεθάνω πάνω σ' αυτή τη γη που αγωνίζεται να ξανακερδίσει την ελευθερία της.

Κρίστιαν Μίλερ, *Ταξίδι στην Ελλάδα και τα Ιόνια νησιά*, έτος 1822

Π 3.30

Γρήγορα όμως ο Μίλερ απαγορεύεται από την πραγματικότητα που ήταν πολύ διαφορετική και πιο σκληρή απ' ό,τι νόμιζε και αλλάζει γνώμη.

Τρόποι

Για να βοηθήσουν την Ελληνική Επανάσταση οι φιλέλληνες:

Έκαναν **εράνους**, μάζευαν δηλαδή και έστελναν στις επαναστατημένες περιοχές χρήματα, όπλα και άλλα εφόδια.

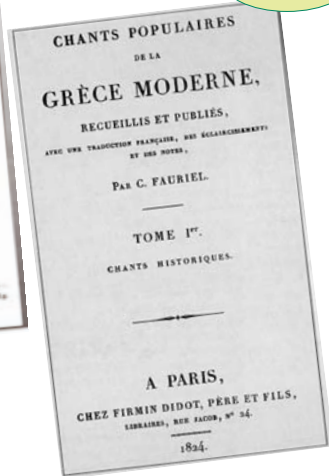
Υποστήριξαν με τα γραπτά τους την Ελληνική Επανάσταση.

Πίεζαν τις κυβερνήσεις στις χώρες τους, για να βοηθήσουν στο ελληνικό ζήτημα.

Πολλοί ήρθαν στις επαναστατημένες περιοχές και βοήθησαν τους επαναστατημένους είτε με τις **γνώσεις** τους είτε **πολεμώντας**, όπως ο Βρετανός **λόρδος Μπαίρον (Βύρωνας)**. Μάλιστα, αρκετοί από αυτούς σκοτώθηκαν.

Π 3.31

Π 3.32

Π 3.33

Π 3.34

Στην εικόνα Π 3.34 πρόγραμμα από έργο που ανέβηκε σε θέατρο του Εδιμβούργου, στη Σκωτία, με τίτλο «Η πολιορκία του Μεσολογγίου».

3 Ιουλίου 1828. Στην Π 3.35 εξώφυλλο από την πρώτη έκδοση με τη Συλλογή των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών του Κλοντ Φοριέλ, 1824. Στην Π 3.36 χαρτί από τράπουλα με φιλελληνικό θέμα που τυπώθηκε από φιλέλληνες μάλλον στη σημερινή Ουγγαρία το 1829. Τα φύλλα της έχουν την Ελλάδα, την Αθηνά, αλλά και επαναστάτες του 1821. Στην Π 3.37 λιθογραφία με το Γάλλο φιλέλληνα Κάρολο Φαβιέρο. Ο Φαβιέρος κατά την Επανάσταση πήρε μέρος σε πολλές μάχες και ανέλαβε να εκπαιδεύσει τον τακτικό ελληνικό στρατό. Μεταξύ των ετών 1828-1831.

Λόρδος Μπάιρον (Βύρωνας)

Ο λόρδος Τζορτζ Νόελ Μπάιρον (1788–1824), γνωστός στην Ελλάδα ως **λόρδος Βύρωνας**, καταγόταν από αριστοκρατική βρετανική οικογένεια. Στα 1809–1811 ταξίδεψε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, γοητεύτηκε από το αρχαίο ελληνικό παρελθόν, αλλά και από τη σύγχρονη ζωή και έγραψε ποιήματα.

Π 3.35

Όταν ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση, η Φιλελληνική Επιτροπή του Λονδίνου τον έστειλε αντιπρόσωπό της στις επαναστατημένες περιοχές. Το 1824 ο Μπάιρον έφτασε στο Μεσολόγγι, αλλά αρρώστησε και πέθανε στις 19 Απριλίου του ίδιου χρόνου. Η συμμετοχή του στην Επανάσταση και ο θάνατός του βοήθησαν να γίνει διεθνώς γνωστό το ελληνικό ζήτημα.

Πίνακας του ζωγράφου Τόμας Φίλιπς με το λόρδο Μπάιρον ντυμένο όπως οι Αρβανίτες. 1835.

Π 3.36

Πίνακας του ζωγράφου Θεόδωρου Βρυζάκη με τους Μεσολογγίτες να υποδέχονται το λόρδο Μπάιρον. 1861.

Ε. Η Ελληνική Επανάσταση σε κρίση (1824–1827)

Έθνος και τοπικισμός

Μια καινούργια πραγματικότητα

Τα παρακάτω αποσπάσματα μιλούν για το πώς η Ελληνική Επανάσταση περιόρισε τον τοπικισμό. Στο πρώτο ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης περιγράφει πόσο απομονωμένοι ήταν οι Έλληνες πριν από την Επανάσταση.

Π 3.37

Οι κοινωνίες μας ήταν μικρές [και] μόνο με την Επανάσταση γνωρίσαμε όλους τους άλλους Έλληνες. Υπήρχαν άνθρωποι που δεν ήξεραν άλλο χωριό, μια ώρα μακριά από το δικό τους. Τη Ζάκυνθο τη θεωρούσαν παλιότερα το πιο μακρινό μέρος στον κόσμο. Η Αμερική σήμερα μας φαίνεται όπως φαινόταν στους ανθρώπους τότε η Ζάκυνθος.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, *Διήγηση συμβάντων της ελληνικής φυλής*, μεταξύ των ετών 1846–1851

Καταγραφή: Γεώργιος Τερτσέτης

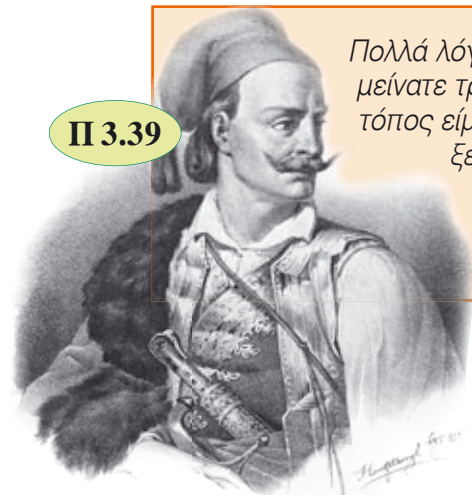
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Στο δεύτερο απόσπασμα βλέπουμε πώς η Ελληνική Επανάσταση άλλαξε τον τρόπο με τον οποίο πολλοί έβλεπαν τον εαυτό τους. Για παράδειγμα, όταν ο οπλαρχηγός Κίτσος Τζαβέλας ζητάει από τον αλβανόφωνο Οθωμανό αξιωματούχο Αχμέτ Νεπρεβίτσα, δερβέναγα στα Κράβαρα, να φύγει γιατί ο τόπος έγινε πια ελληνικός, αυτός του απαντά:

Ο δερβέναγας ήταν αξιωματούχος του οθωμανικού κράτους.

Π 3.38

Π 3.39

Πολλά λόγια δε σου λέω· πήγαινε από εκεί που ήρθες ορφανέ, γιατί σας λυπάμαι που μείνατε τρεις Σουλιώτες και θα χαθείτε όλοι. Και για τον ελληνικό τόπο που λες, εδώ τόπος είμαι εγώ και, αν θέλει ο Θεός, θα με γνωρίσεις γρήγορα. Μωρέ Κίτσο, εγώ σε ξέρω Αρβανίτη σαν κι εμένα, εσύ πού στο διάβολο τα έμαθες αυτά τα ελληνικά κι εγώ δεν ξέρω.

Απόσπασμα από επιστολή του δερβέναγα Κραβάρων Αχμέτ Νεπρεβίτσα προς τον Κίτσο Τζαβέλα, 8 Σεπτεμβρίου 1828

Χαρακτικό με τον Κίτσο Τζαβέλα (1800–1855). Ο Τζαβέλας γεννήθηκε στο Σούλι, αλλά πέρασε τα παιδικά και νεανικά του χρόνια στην Κέρκυρα, όπου είχαν πάει οι Σουλιώτες μετά την ήττα τους από τον Αλή πασά. Συμμετείχε στην Ελληνική Επανάσταση και πολέμησε κυρίως στη Στερεά Ελλάδα. Μεταξύ των ετών 1828–1831.

Οι εμφύλιοι πόλεμοι

Δύο αντίπαλες ομάδες και διοικήσεις

Μετά τη Β' Εθνοσυνέλευση δημιουργήθηκαν δύο αντίπαλες ομάδες:

Αυτοί που υποστήριζαν μια ισχυρή κεντρική διοίκηση, στην οποία έπρεπε να υπακούν όλοι.

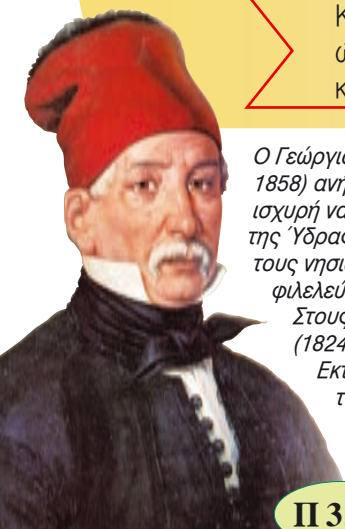
Στην ομάδα αυτή ανήκαν άτομα από διαφορετικές περιοχές και διάφορες κοινωνικές ομάδες (νησιώτες, караβοκύρηδες, ετερόχθονες πολιτικοί, οπλαρχηγοί και προεστοί από τη Στερεά Ελλάδα, κάποιοι προεστοί από την Πελοπόννησο).

Κύριοι εκπρόσωποι: οι αδελφοί Κουντουριώτη από την Ύδρα, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο Ιωάννης Κωλέττης κ.ά.

Αυτοί που υποστήριζαν ότι ήταν ηγέτες από παλιά, γι' αυτό έπρεπε να έχουν και τώρα την εξουσία.

Στην ομάδα αυτή ανήκαν προεστοί και οπλαρχηγοί, κυρίως από την Πελοπόννησο.

Κύριος εκπρόσωπος: ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Ο Γεώργιος Κουντουριώτης (1782–1858) ανήκε στην πιο πλούσια και ισχυρή ναυτική και εμπορική οικογένεια της Ύδρας. Πολιτικά εκπροσωπούσε τους νησιώτες και υποστήριζε τους φιλελεύθερους της Επανάστασης. Στους εμφύλιους πολέμους (1824–1826) ήταν πρόεδρος του Εκτελεστικού που φυλάκισε το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και άλλους ηγέτες της Επανάστασης.

Π 3.40

Πίνακας άγνωστου ζωγράφου με το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη πάνω σε άλογο να επιθεωρεί στρατεύματα. 1834.

Π 3.41

Η κάθε ομάδα δημιούργησε το δικό της Βουλευτικό και το δικό της Εκτελεστικό. Το 1824–1825 έγιναν δύο εμφύλιοι πόλεμοι.

Α' εμφύλιος πόλεμος
(άνοιξη 1824 – Ιούνιος 1824)

Συμβιβασμός
(δε νικάει κανένας και οι δύο ομάδες κάνουν συμφωνία): Ο Κολοκοτρώνης παραδίνει το Ναύπλιο στην κυβέρνηση Κουντουριώτη. Παραχωρείται αμνηστία (συγχώρηση) στους «στασιαστές» οπλαρχηγούς και προεστούς.

Β' εμφύλιος πόλεμος
(Οκτώβριος 1824 – άνοιξη 1825)

Νίκη του συνασπισμού Κουντουριώτη-Κωλέττη-Μαυροκορδάτου. Συλλαμβάνονται και φυλακίζονται οι σημαντικότεροι ηγέτες από τους Πελοποννήσιους προεστούς και οπλαρχηγούς, ανάμεσά τους και ο Κολοκοτρώνης.

Αγγλικά δάνεια

Στην αρχή της Ελληνικής Επανάστασης τα πολεμικά έξοδα (μισθοί, τρόφιμα, πολεμοφόδια κτλ.) καλύπτονταν από τα χρήματα που είχαν συγκεντρώσει η Φιλική Εταιρία, οι πλούσιοι προεστοί και πλοιοκτήτες, οι φιλελληνικές επιτροπές στα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη και από τα λάφυρα. Όλα αυτά όμως τελείωσαν πολύ γρήγορα.

Το 1824 και το 1825 η κεντρική επαναστατική διοίκηση πήρε δύο δάνεια από βρετανικές τράπεζες, βάζοντας εγγύηση την εθνική γη.

Παρόλο που τα πιο πολλά χρήματα από τα δάνεια πήγαν σε τόκους και προμήθειες, τα ποσά που έφτασαν στους επαναστατημένους τούς βοήθησαν. Και μόνο το ότι οι επαναστάτες μπόρεσαν να πάρουν δάνεια σήμαινε ότι αναγνωριζόταν διεθνώς το νέο ελληνικό κράτος.

Π 3.42

Η οθωμανική αντεπίθεση (1825–1827)

Μεχμέτ Αλή

Για την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο μιλήσαμε στις σ. 26-27.

Ο Μεχμέτ Αλή (1769–1849) γεννήθηκε στην Καβάλα. Το 1798 συμμετείχε στα στρατεύματα που έστειλε ο Οθωμανός σουλτάνος για να αντιμετωπίσουν το Ναπολέοντα στην Αίγυπτο.

Αφού οι Γάλλοι αποχώρησαν (1801), έγινε αντιβασιλέας στην Αίγυπτο, την οποία κυβέρνησε στο όνομα του σουλτάνου μέχρι το θάνατό του.

Ο Μεχμέτ Αλή πήρε μέτρα που έφεραν μεγάλες αλλαγές στην αιγυπτιακή κοινωνία και οικονομία.

Πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Λουί-Σαρλς Κουντέ (1840). Ο Μεχμέτ Αλή ανήκε στους Οθωμανούς αξιωματούχους που εκμεταλλεύτηκαν την αδύναμη κεντρική διοίκηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και δημιούργησαν αυτόνομα κράτη. Ίδρυσε μια δυναστεία που κυβέρνησε την Αίγυπτο μέχρι το 1952.

Πελοπόννησος

Ο Ιμπραήμ πασάς έφτασε με το στρατό του το Φεβρουάριο του 1825 στη Μεθώνη, στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο. Οι Έλληνες, που βρίσκονταν ακόμη σε εμφύλιο πόλεμο, προσπάθησαν να τον αντιμετωπίσουν στην περιοχή της Μεσσηνίας, χωρίς όμως επιτυχία. Σε μια από αυτές τις μάχες, στο Μανιάκι, σκοτώθηκε και ο Γρηγόριος Δικαίος Φλέσσας (1788–1825), γνωστός με το όνομα Παπαφλέσσα. Ο Παπαφλέσσα, ανώτερος κληρικός, ήταν από τους πιο δραστήριους αγωνιστές στην Ελληνική Επανάσταση. Έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρίας και στα τέλη του 1820 έφτασε στην Πελοπόννησο για να προετοιμάσει την Επανάσταση. Βοήθησε να ξεκινήσει η Επανάσταση στη Μάνη και να καταλάβουν οι επαναστατημένοι την Καλαμάτα (23 Μαρτίου 1821).

Ας δούμε πώς περιγράφει στο τελευταίο γράμμα του στον αδελφό του Νικήτα την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί.

Νικήτα! Έλαβα το γράμμα σου, και για απάντηση σου λέω ότι δεν είμαι σαν και σένα και σαν τον κουμπάρο σου τον Κεφάλα, που τρέχετε από ράχη σε ράχη [στις κορυφές των βουνών] [...]. Εγώ μια φορά ορκίστηκα να χύσω το αίμα μου για την πατρίδα μας, και αυτή είναι η ώρα. Εύχομαι στο Θεό, η πρώτη σφαίρα του Ιμπραήμ να με πάρει στο κεφάλι· διότι σας γράφω να βιαστείτε να έρθετε και σεις μου γράφετε κουραφέξαλα. Νικήτα! πρώτο και τελευταίο γράμμα μου είναι αυτό, κράτα το να το διαβάζεις καμιά φορά, να με θυμάσαι και να κλαις.

*Γράμμα του Παπαφλέσσα στον αδελφό του Νικήτα, έτος 1825
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα*

Π 3.43

Από πείνα και δίψα

Οι πολιορκημένοι στο Μεσολόγγι βρίσκονταν σε πολύ κακή κατάσταση. Στο παρακάτω απόσπασμα, από μια αναφορά που έστειλαν στην κυβέρνηση στις 23 Μαρτίου 1826, 18 μέρες πριν από την έξοδο, διαβάζουμε:

Πέρασαν δεκαεφτά μέρες [...] και ακόμη δεν φάνηκε ο στόλος σ' αυτά τα νερά. Το Μεσολόγγι βρίσκεται στον έσχατο κίνδυνο. Τα τρόφιμα τελείωσαν και οι κλεισμένοι μέσα στην πόλη έφαγαν όλα σχεδόν τα πίτουρα, όσα υπήρχαν, άρχισαν να τρώνε και γαϊδουρία και έχουν αποφασίσει να φάνε και ποντίκια και, τέλος, να μακελευτούν [=να σκοτωθούν] με τους εχθρούς, παρά να σκύψουν το κεφάλι σ' αυτούς [...].

Υ.Γ. Και να ξέρετε [...] ότι αν ο στόλος [...] και τα έξω στρατεύματα [...] δεν τρέξουν, σύμφωνα με τις διαταγές που πήραν, να χτυπήσουν τον εχθρό μέσα σ' αυτή τη βδομάδα, το Μεσολόγγι δεν έχει πια να ελπίζει παρά μονάχα στο Θεό.

Π 3.45

*Απόσπασμα από αναφορά της Επιτροπής της Διευθύνουσας τη Δυτική Στερεά Ελλάδα,
23 Μαρτίου 1826*

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.44

Λιθογραφία που κυκλοφόρησε το 1826 για να τιμήσει τους νεκρούς στην έξοδο του Μεσολογγίου.

Πίνακας (1853) του ζωγράφου Θεόδωρου Βρυζάκη με την έξοδο του Μεσολογγίου.

Π 3.46

Ο ποιητής Διονύσιος Σολωμός εμπνεύστηκε το ποίημα *Ελεύθεροι πολιορκημένοι* από την πολιορκία και την έξοδο του Μεσολογγίου το 1826 και το δούλεψε μέχρι το θάνατό του, χωρίς τελικά να το τελειώσει. Ένα απόσπασμα από αυτό διαβάζουμε παρακάτω.

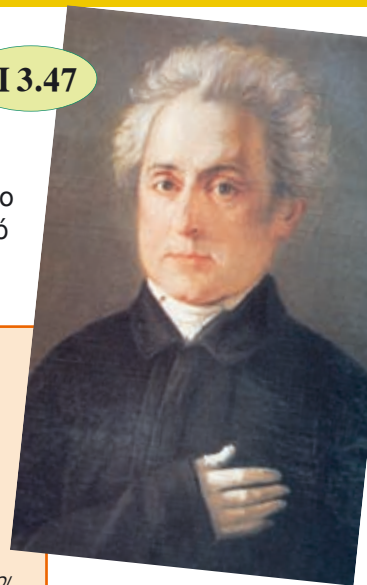
Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
 Λαλεί πουλί, παίρνει σπιρί, κι η μάνα το ζηλεύει.
 Στα μάτια η πείνα μαύρισε· στα μάτια η μάνα μνέει·
 Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
 «Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω 'γω στο χέρι;
 Οπού συ μούγινες βαρύ κι ο Αγαρηνός το ξέρει.

Διονύσιος Σολωμός, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*,
 Σχέδιασμα Β', Απόσπασμα 1,
 μεταξύ των ετών 1833-1844

Π 3.48

Παβία, στην Ιταλική χερσόνησο. Πέθανε στην Κέρκυρα, όπου είχε εγκατασταθεί από το 1828. Ο Σολωμός γράφει τα ποιήματά του στη δημοτική γλώσσα. Εμπνεύστηκε από την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ανάμεσα στα ποιήματά του ξεχωρίζουν ο Ύμνος εις την Ελευθερίαν, που μελοποιήθηκε από το Νικόλαο Μάντζαρο και έγινε ο εθνικός ύμνος της Ελλάδας, και οι *Ελεύθεροι πολιορκημένοι*, το πιο σημαντικό έργο του.

Π 3.47

Ο Διονύσιος Σολωμός γεννήθηκε στη Ζάκυνθο και σπούδασε στην Κρεμόνα και στην

Δημοκρατικό και φιλελεύθερο

Το σύνταγμα του 1827 ανάμεσα στ' άλλα:

Κατοχυρώνει (αναγνωρίζει και εγγυάται) τη **λαϊκή κυριαρχία** (στο άρθρο 5 δηλώνεται: «η κυριαρχία υπάρχει στο έθνος· κάθε εξουσία πηγάζει από αυτό και υπάρχει γι' αυτό») και τις **ατομικές ελευθερίες** (οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στο νόμο, προστατεύεται η ζωή, η τιμή, η περιουσία, αναγνωρίζεται ότι κάθε πολίτης αλλά και ο Τύπος μπορούν να λένε ελεύθερα τη γνώμη τους, καταργούνται τα βασιανιστήρια, η δουλεία κτλ.).

Μολονότι δεν το δηλώνει ξεκάθαρα, ορίζει **δημοκρατικό** και όχι μοναρχικό πολίτευμα.

Δίνει σε ξένους που συμμετείχαν στην Επανάσταση το δικαίωμα να γίνουν Έλληνες πολίτες ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους.

Θεσπίζει τη **διάκριση των εξουσιών** (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική) και την ανεξιθρησκία (αν και ανακηρύσσει επίσημη θρησκεία της Ελλάδας το ορθόδοξο δόγμα).

Π 3.49

Ο Ιωάννης Καποδίστριας καταγόταν από πλούσια αριστοκρατική οικογένεια της Κέρκυρας και σπούδασε ιατρική, νομικά και φιλοσοφία στην Πάνοτσα.

Ιωάννης Καποδίστριας

Ο Κερκυραίος Ιωάννης Καποδίστριας στο διάστημα 1800–1807, όταν τα Επτάνησα κατείχε η Ρωσία, ανέλαβε σημαντικές θέσεις στη διοίκησή τους. Το 1809 ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών, που εκτίμησε το έργο του και τη φιλωρωσική του στάση, τον κάλεσε στο ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών. Το 1815 ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ τον έκανε υπουργό Εξωτερικών.

Στα 1820 οι Φιλικοί πρότειναν στον Καποδίστρια να γίνει αρχηγός της Φιλικής Εταιρίας. Εκείνος όμως αρνήθηκε, γιατί θεωρούσε ότι δεν ήταν κατάλληλη εποχή για να γίνει η Ελληνική Επανάσταση. Πίστευε ότι τα απολυταρχικά ευρωπαϊκά κράτη δε θα άφηναν να δημιουργηθεί ελληνικό κράτος, αλλά και ότι οι Έλληνες δεν ήταν πολιτικά ώριμοι και αρκετά μορφωμένοι για να δημιουργήσουν το δικό τους ανεξάρτητο κράτος.

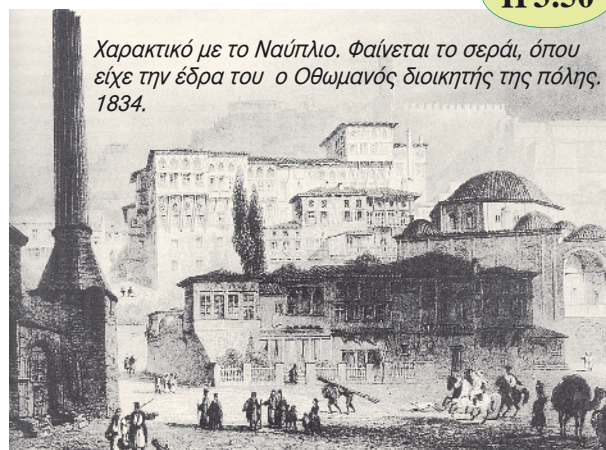
Ο Καποδίστριας δε θεωρούσε την Επανάσταση τον κατάλληλο τρόπο για να απαλλαγούν οι Έλληνες από τους Οθωμανούς. Παρ' όλα αυτά προσπάθησε το 1821–1822, ως υπουργός εξωτερικών, να κάνει τις Μεγάλες Δυνάμεις να αλλάξουν την αρνητική στάση τους προς την Επανάσταση. Το 1822 παραιτήθηκε, επειδή δεν μπορούσε να υποστηρίξει τη ρωσική ουδετερότητα απέναντι στο ελληνικό ζήτημα. Το 1827 εκλέχτηκε Κυβερνήτης της Ελλάδας από την Γ΄ Εθνοσυνέλευση.

Π 3.50

ΣΤ. Η καποδιστριακή περίοδος (1827–1832)

Ναύπλιο

Τον Ιανουάριο του 1823 το Ναύπλιο ορίστηκε έδρα της Διοίκησης. Με απόφαση που πήρε η Γ΄ Εθνοσυνέλευση (1827) έγινε πρωτεύουσα της Ελλάδας. Στην καποδιστριακή περίοδο η πόλη επεκτείνεται, χτίζονται νέα κτίρια, στα καφενεία του γίνονται πολλές πολιτικές συζητήσεις, ιδρύονται και λειτουργούν πολλά και διαφορετικά σχολεία, τυπογραφεία, σύλλογοι και δίνονται οι πρώτες θεατρικές παραστάσεις. Το 1833 κυκλοφορούν στο Ναύπλιο εφτά εφημερίδες. Το 1834 πρωτεύουσα της Ελλάδας έγινε η Αθήνα.

Χαρακτικό με το Ναύπλιο. Φαίνεται το σερράι, όπου είχε την έδρα του ο Οθωμανός διοικητής της πόλης. 1834.

Π 3.51

Περίμεναν πολλά

Ο Ιωάννης Καποδίστριας έφτασε στο Ναύπλιο στις 8 Ιανουαρίου 1828 όπου τον υποδέχτηκαν με μεγάλη χαρά. Στις 12 Ιανουαρίου 1828 έφτασε στην Αίγινα. Ας δούμε πώς περιγράφει ο ιστορικός Νικόλαος Κασομούλης τις αντιδράσεις.

Όταν κατέβηκε [ο Ιωάννης Καποδίστριας] να μπει στη βάρκα [...] οι φωνές, τα «ουρά-ουρά-ουρά» [=ζήτω] και οι ζητωκραυγές, ενωμένα με τη βροντή από τα πυροβόλα, έκαναν το λαό να ανατριχιάζει [...] από τη χαρά του. Οι άνθρωποι έσπρωχναν ο ένας τον άλλο ποιος θα βγει πιο μπροστά να τον δει πρώτος. Μόλις πάτησε στο έδαφος, όλες οι καρδιές ταράχτηκαν από συγκίνηση. Είδα πολλούς να κλαίνε από χαρά, ευχαριστώντας το Θεό για τον άντρα που μας έστειλε.

Νικόλαος Κασομούλης, *Ενθυμήματα στρατιωτικά*, μέσα 19ου αιώνα
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Χαρακτικό με την Αίγινα. Μεταξύ των ετών 1828–1831.

Π 3.52

Το λόγο στην υποδοχή του Καποδίστρια τον εκφώνησε ο φιλόσοφος, πολιτικός και κληρικός Θεόφιλος Καΐρης (1784–1853). Ανάμεσα στ' άλλα διαβάζουμε:

Αν [...] κατορθώσεις να σταματήσεις τις διχόνοιες, να διαλύσεις τις φατρίες, να κάνεις σεβαστούς [...] τους νόμους, να είναι ασφαλής για τον καθένα η ζωή, η τιμή, η ιδιοκτησία του· αν κάνεις τον κόσμο να πιστέψει στην ομόνοια, στη συμφωνία, στην αγάπη για την πατρίδα· αν οδηγήσεις τους πολιτισμούς της [=της πατρίδας] στην αληθινή δόξα, αν την κάνεις ευτυχισμένη γιατί στο εσωτερικό της υπάρχουν δίκαιοι νόμοι και γιατί ο στρατός της θριαμβεύει ενάντια στον [...] εχθρό της και [αν φροντίσεις] να είναι σταθερή και ακλόνητη η ανεξαρτησία της [...], πόσο δοξασμένος θα είσαι τότε!

Λόγος του Θεόφιλου Καΐρη κατά την τελετή υποδοχής του Καποδίστρια, 12 Ιανουαρίου 1828
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.53

Να μορφωθεί ο λαός

Η μόρφωση ήταν πολύ σημαντική για όλους τους Έλληνες, ώστε να προοδεύσει το νέο κράτος. Γι' αυτό το θέμα μάς μιλάει το παρακάτω απόσπασμα από προκήρυξη της Πελοποννησιακής Γερουσίας στα χρόνια της Επανάστασης.

Μην παραμελείτε τη μόρφωση των παιδιών σας, αγοριών και κοριτσιών. Μην αγωνίζεστε να τους αφήσετε χρήματα, αλλά ξοδέψτε τα με χαρά για να τους χαρίσετε τον αληθινό και άφθαρτο θησαυρό της παιδείας και να τα κάνετε άξια παιδιά της Ελλάδος, ωφέλιμα και για τον εαυτό τους και για τους άλλους. Η πατρίδα τα χρειάζεται για να την υπηρετήσουν στις πολιτικές και στρατιωτικές υποθέσεις, σε κάθε ένδοξη ενασχόληση· χρειάζονται μορφωμένοι και ενάρετοι άνθρωποι.

Προκήρυξη της Πελοποννησιακής Γερουσίας, Τρίπολη 27 Απριλίου 1822
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.54

Βασική εκπαίδευση

Ο Καποδίστριας ίδρυσε πολλά και διαφορετικά σχολεία: Στην Αίγινα λειτούργησε ορφανοτροφείο για τα άπορα (τα φτωχά) και τα ορφανά παιδιά, που περιλάμβανε αλληλοδιδασκτικά σχολεία, σχολείο για όσους θα γίνονταν δάσκαλοι και πολλές σχολές για τεχνίτες (ξυλουργείο, τυπογραφείο, σιδηρουργείο κ.ά.).

Στο παρακάτω απόσπασμα διαβάζουμε τις οδηγίες που έδωσε ο Καποδίστριας για τη λειτουργία του ορφανοτροφείου.

Π 3.55

Ο κ. Καλλέργης θα σας δώσει τα ρούχα για τα παιδιά που θα έρθουν σε σας, δηλαδή μια φουστάνελα, δυο πουκάμισα, δυο βρακιά, ένα ζευγάρι παπούτσια, ένα φέσι, ένα πανωφόρι και μια ζώνη.

Πριν τα ντύσετε πρέπει να κουρευτούν και να πλυθούν καλά. Πουκάμισο και βρακί να αλλάζουν κάθε οκτώ [μέρες]. Η υπηρέτρια θα τα πλένει. Τα πανωφόρια τους να τα αερίζουν μόνα τους καθημερινά και έπειτα να τα κρεμάνε σ' ένα καρφί. Θα δείξετε στο καθένα πού. Τα κρεβάτια τους να είναι από άχυρο ή από αρκετά ξερά φύλλα, για προσκεφάλι [=μαξιλάρι] τους θα έχουν μια πέτρα και για σκέπασμα το πανωφόρι. Τα πρώτα τους κουρέλια [=ρούχα], αφού πλυθούν, να γίνουν πακέτο και να τα φυλάξετε σ' ένα μέρος καλά, αφού βάλετε [πάνω τους] τον αριθμό και το όνομα κάθε παιδιού. Να κρατήσετε λεπτομερείς σημειώσεις για όσα ρούχα θα πάρετε [...]. Και κάθε μήνα να κάνετε έκθεση και να μου δίνετε λόγο.

Παρακάτω σας γράφω για τις τιμωρίες που μπορείτε να βάζετε στα παιδιά, και για τις αμοιβές που θα τους δίνετε: [...] Η απόδραση, η ανυπακοή, η αντίδραση και το ψέμα θα τιμωρούνται ως εξής: Την πρώτη φορά να δίνετε πολλές συμβουλές, δημόσια, μπροστά στ' άλλα παιδιά. Τη δεύτερη φορά να μειώνετε το φαγητό στο μισό. Και την τρίτη να παίρνετε από το παιδί τα καινούρια ρούχα του και να του δίνετε τα κουρέλια [που φορούσε πριν]. Και να το συγχωρείτε μόνο αφού κρατήσει αυτή η τιμωρία τουλάχιστον 24 ώρες και αφού το ζητήσουν και τα υπόλοιπα παιδιά στο τμήμα του.

Οδηγίες του Ιωάννη Καποδίστρια για τη λειτουργία του ορφανοτροφείου, 14 Μαρτίου 1828
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.56

Φωτογραφία με το ορφανοτροφείο που ίδρυσε ο Καποδίστριας στην Αίγινα.

Ο Καποδίστριας ίδρυσε επίσης το «Κεντρικό» σχολείο στην Αίγινα (για όσους θα γίνονταν κρατικοί υπάλληλοι), το «Εκκλησιαστικό» στον Πόρο, το «Γεωργικό» στην Τίρυνθα και το «Κεντρικό Πολεμικό» σχολείο στο Ναύπλιο (για όσους ήθελαν να γίνουν αξιωματικοί στο στρατό).

Ο Καποδίστριας έδωσε πολύ μεγάλη σημασία στη βασική εκπαίδευση. Έτσι, η φιλελεύθερη αντιπολίτευση τον κατηγορήσε ότι παραμελεί τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ότι δεν ενδιαφέρεται για τη σύγχρονη φιλοσοφία και επιστήμη και την αρχαιοελληνική παιδεία και γλώσσα.

Π 3.58

Φωτογραφία με το αλληλοδιδασκτικό σχολείο στο Γαλαξίδι.

Π 3.57

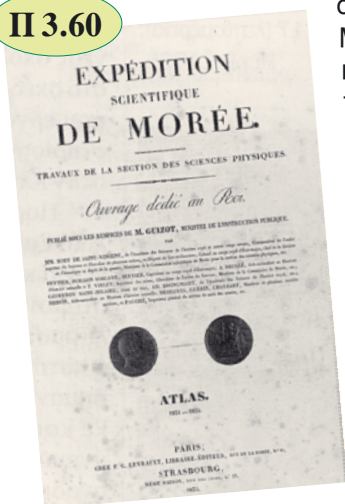
Το διάταγμα για την οργάνωση της κεντρικής στρατιωτικής σχολής που εκδόθηκε το 1829.

Γαλλικός στρατός

Η Γαλλία ήθελε να παίξει πιο σημαντικό ρόλο στο ελληνικό ζήτημα. Πρότεινε λοιπόν στη Μεγάλη Βρετανία και στη Ρωσία να στείλει στρατεύματα στην Πελοπόννησο για να διώξει τον Ιμπραήμ και το στρατό του. Η Μεγάλη Βρετανία και η Ρωσία συμφώνησαν και τον Αύγουστο του 1828 έφτασε

στην Καλαμάτα γαλλικός στρατός. Μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου 1828 κατάφερε να διώξει το στρατό του Ιμπραήμ, αλλά και τις λίγες οθωμανικές φρουρές που είχαν μείνει στα παραθαλάσσια κάστρα (στην Πάτρα, στο Ρίο, στη Μεθώνη, στην Κορώνη) σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης.

Π 3.60

Π 3.59

Το γαλλικό στρατό ακολούθησαν και επιστήμονες, που οργάνωσαν μια επιστημονική αποστολή στην Πελοπόννησο. Η αποστολή αυτή μελέτησε τη φύση, τις αρχαιότητες και την αρχιτεκτονική στο νέο κράτος, που οι Γάλλοι αισθάνονταν ότι το είχαν ελευθερώσει και το προστάτευαν. Στην εικόνα Π 3.62 το εξώφυλλο από τον Άτλαντα που δημοσίευσε το 1835 η ομάδα για τις φυσικές επιστήμες. Στην Π 3.64 ο πρώτος ακριβής χάρτης της Πελοποννήσου που σχεδίασαν και δημοσίευσαν στο Παρίσι το 1835 οι Γάλλοι γεωγράφοι.

Διακυβέρνηση

Στα παρακάτω αποσπάσματα διαβάζουμε δύο διαφορετικές απόψεις για το πώς κυβέρνησε ο Ιωάννης Καποδίστριας. Το πρώτο γράφτηκε από το Νικόλαο Δραγούμη (1809–1879), που εργαζόταν ως γραμματέας στο Γραφείο του Ιωάννη Καποδίστρια.

Εκείνος [ο Ιωάννης Καποδίστριας] [...] ήταν πολύ δραστήριος. Έτσι, μέσα σε είκοσι μέρες [από την άφιξη του] [...], πήρε μέτρα για τη ναυτιλία [...], επειδή είχε αυξηθεί η πειρατεία, ίδρυσε χρηματιστική τράπεζα, διαίρεσε το στρατό σε χιλιαρχίες, έφτιαξε μια επιτροπή από ανώτερους κληρικούς για να ρυθμίσουν τα σχετικά με την Εκκλησία, [...] και για να βοηθήσει τους φτωχούς, αφού δεν υπήρχαν αρκετά τρόφιμα, φρόντισε να καλλιεργηθούν πατάτες, για πρώτη φορά στην Ανατολή. Και νοιαζόταν μόνος του για όλα, κοπιάζοντας νύχτα μέρα.

Π 3.61

Νικόλαος Πολίτης, *Ιστορικές αναμνήσεις*, έτος 1874
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Το δεύτερο απόσπασμα προέρχεται από έγγραφο που έστειλαν οι Υδραίοι στον Ιωάννη Καποδίστρια για να διαμαρτυρηθούν για τον τρόπο με τον οποίο κυβερνούσε.

Η Ύδρα, που δεν υπέφερε από το δεσποτισμό ούτε με την οθωμανική εξουσία και θυσίασε τα πάντα για να βοηθήσει και τους υπόλοιπους Έλληνες να ξεφύγουν από τις συμφορές αυτές, δεν μπορεί να δεχτεί τη δουλεία σαν ανταμοιβή για τις θυσίες και τους αγώνες της. Απορρίπτει όμως και την αναρχία, γιατί θεωρεί ότι καταστρέφει και την ισονομία και την αληθινή ελευθερία για την οποία αγωνίστηκε. Και δεν είναι μόνο η Ύδρα που το πιστεύει αυτό, Εξοχότατε. Ολόκληρη την ελληνική κοινωνία τάραξαν οι σύμβουλοι που με τις σκοτεινές τους πράξεις δεν αξίζουν την εμπιστοσύνη σας. Οι φυλακές είναι γεμάτες από ανθρώπους που κατηγορούνται για τις πολιτικές τους απόψεις, χωρίς να γνωρίζουν για τι κατηγορούνται ούτε και δικάζονται [...]. Όλοι είναι δυσαρεστημένοι. Το εμπόριο, στο οποίο δίνει ζωή η ευνομία [=τήρηση των νόμων] και η ασφάλεια, βρίσκεται σε πολύ άσχημη κατάσταση. Άλλη θεραπεία σ' αυτά δε βλέπουμε, Εξοχότατε, παρά να συκληθεί άμεσα Εθνοσυνέλευση, που θα συζητήσει και θα επικυρώσει [ένα νέο] πολίτευμα.

Π 3.62

Έγγραφο των κατοίκων της Ύδρας προς τον Ιωάννη Καποδίστρια, 24 Ιουνίου 1831
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Αποδέχτηκε τις εξελίξεις

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δέχτηκε τις εξελίξεις με το Διακανονισμό της Κωνσταντινούπολης το 1832. Παρακάτω διαβάζουμε ένα απόσπασμα.

Π 3.63

Π 3.65

Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα (1771–1825) πήρε μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις και αρκετές ακόμη γυναίκες, όπως για παράδειγμα, οι γυναίκες της Μάνης, όταν επιτέθηκε ο Ιμπραήμ στην περιοχή.

Γυναίκες

Η Επανάσταση, που δεν ήταν μόνο αντρική υπόθεση, γιατί σ' αυτή όλοι πήραν μέρος, ακόμη και τα παιδιά, επηρέασε ιδιαίτερα τις γυναίκες. Όσο οι άντρες έλειπαν στον πόλεμο, οι γυναίκες ανέλαβαν πολλές από τις αντρικές ασχολίες. Κλείστηκαν και υποφέρανε μαζί τους στα πολιορκημένα κάστρα, πολλές αιχμαλωτίστηκαν και πουλήθηκαν σκλάβες και άλλες ξόδεψαν την περιουσία τους για να χρηματοδοτήσουν την Επανάσταση. Ακόμη, ορισμένες μορφωμένες γυναίκες έγραψαν επιστολές για να ζητήσουν από τις Ευρωπαϊκές γυναίκες να τις βοηθήσουν. Η προσφορά τους όμως δεν αναγνωρίστηκε στην πράξη από το νέο κράτος ούτε αποκτήσανε πολιτικά δικαιώματα.

Στο πρώτο απόσπασμα μια γυναίκα από τη Μάνη εξηγεί γιατί συμμετείχε στην Επανάσταση.

Π 3.66

Η πολεμική δόξα είναι βέβαια, σύμφωνα με τη φύση, μόνο για τους άντρες. Όταν όμως [...] είναι για να σωθεί η πατρίδα, τότε όλη σχεδόν η φύση βοηθάει. Οι Ελληνίδες έδειξαν πάντοτε ότι έχουν καρδιά να αγωνίζονται και να κινδυνεύουν όπως και οι άντρες και ότι μπορούν να ωφελήσουν και στις πιο δύσκολες καταστάσεις. Είμαι χήρα γυναίκα και έχω ανήλικα ορφανά. Αυτό δε μ' εμπόδισε όταν άρχισε ο [...] πόλεμός μας να πάρω τα όπλα και να κινησω μαζί με τους πρωταγωνιστές για να ελευθερώσουμε το έθνος.

Απόσπασμα από την Αναφορά της Σταυριάνας Σάββαινας στην Εθνοσυνέλευση του Άργους, 3 Αυγούστου 1829

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Χάρτης με το Βασίλειο της Ελλάδας, 1834.

Π 3.64

Η Υψηλή Πύλη βεβαιώνει [ότι δέχεται] την απόφαση που πήραν οι [Μεγάλες] Δυνάμεις και τον πρίγκιπα Όθωνα, που τον έκαναν βασιλιά [...]. Και ελπίζει ότι, μ' αυτή την απόφαση της και με τη βοήθεια του Θεού, θα σταματήσουν οι ταραχές στις περιοχές που περιλαμβάνονται στα σύνορα που κανονίστηκαν [...], ότι όσα συμφωνήθηκαν για να υπάρξει ησυχία και τάξη στους γειτονικούς λαούς θα τηρηθούν στην εντέλεια και ότι θα υπάρχουν φιλικές σχέσεις ανάμεσα στα δύο γειτονικά κράτη.

Διακοίνωση του υπουργού Εξωτερικών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τους πρέσβεις της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη, 26 Δεκεμβρίου 1832

Στο δεύτερο απόσπασμα η Μαντώ Μαυρογένους ζητάει από το βασιλιά Όθωνα να αναγνωριστούν όσα έκανε για την Ελληνική Επανάσταση, όπως έγινε και με τους άντρες.

Η Επιτροπή [...] πρότεινε να πάρω ένα [...] ποσό σε χρήματα ή σε γη και ένα βραβείο [...]. Αλλά από τότε μέχρι σήμερα δεν είδα ούτε βραβείο ούτε αποζημίωση σε γη ή σε χρήματα, παρά μόνο μια μικρή σύνταξη, που ίσα ίσα φτάνει να πληρώνω κάθε μήνα το μισθό στην υπηρετήριά μου. Για τη σύνταξη [...] με θεώρησε χήρα γυναίκα ή απόμαχο. Αλλά [...] ούτε χήρα ή μουν ποτέ ούτε παντρεύτηκα ποτέ για να μπορέσω και να μείνω χήρα. Και στον πόλεμο ποτέ δεν πληρώθηκα για να γίνω απόμαχος, [...]. Δεν πρέπει να έχω κι εγώ τα δικαιώματα [που έχουν] οι αξιωματικοί του στρατού; Έκανα για την πατρίδα τα ίδια ακριβώς που έκαναν οι υπόλοιποι αξιωματικοί. Και το έθνος δεν έκανε ποτέ διακρίσεις [...] ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες που υπηρέτησαν την πατρίδα και θυσιάστηκαν γι' αυτή [...]. Αν η Επιτροπή τα σκεφτόταν αυτά, δε θα έκανε το μεγάλο λάθος να με θεωρήσει χήρα και απόμαχο. Έπρεπε να σκεφτεί [...] όσες θυσίες έκανα και να αποφασίσει, αν δε μου ανήκει ο στρατιωτικός βαθμός, αφού είμαι γυναίκα, να μου δώσει τουλάχιστον το βραβείο, το οποίο μπορώ να έχω, να μου δώσει μια σύνταξη, όπως έδωσε και στους αξιωματικούς, για να μη βρίσκομαι μόνη εγώ παραπονεμένη από τους αγωνιστές της πατρίδας.

Απόσπασμα από την Αναφορά της Μαντώς Μαυρογένους στο βασιλιά Όθωνα, 30 Μαρτίου 1840

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.67

Υπήρξαν όμως και γυναίκες που ήθελαν να πάρουν μέρος στην Επανάσταση, αλλά δεν μπόρεσαν, ακριβώς γιατί ήταν γυναίκες. Σ' αυτές τις γυναίκες αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα, από την *Αυτοβιογραφία* της Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου.

Ένωσα το αίμα μου ν' ανάβει, ήθελα με όλη μου την καρδιά να μπορέσω να πάρω τα όπλα, ήθελα με όλη μου την καρδιά να μπορέσω να τρέξω για να βοηθήσω ανθρώπους, που δεν πολεμούσαν για τίποτα άλλο παρά για τη θρησκεία και την πατρίδα, για εκείνη την ποθητή ελευθερία [...]. Ήθελα, είπα, με όλη την καρδιά μου, αλλά κοίταξα τους τοίχους του σπιτιού που με κρατούσαν κλεισμένη, κοίταξα τα μακριά φορέματα της γυναικείας σκλαβιάς. Θυμήθηκα τότε πως είμαι γυναίκα, και επιπλέον γυναίκα στη Ζάκυνθο, και αναστέναξα.

Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου, *Αυτοβιογραφία*, 1830 περίπου

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 3.70

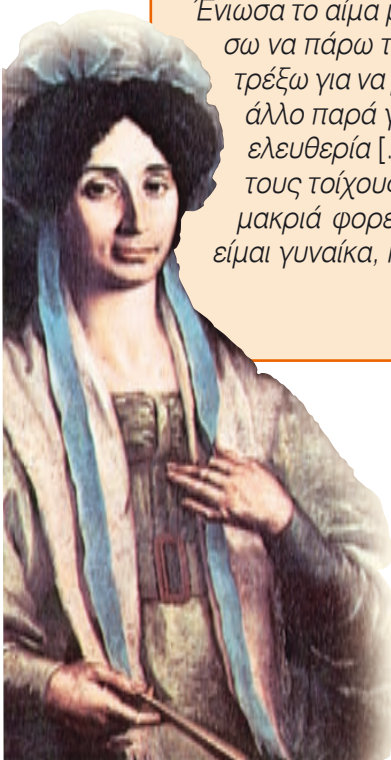
Πίνακας του ζωγράφου Νικόλαου Καντούνη (1767–1834) με την Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου. Η Μαρτινέγκου γεννήθηκε σε αριστοκρατική οικογένεια στη Ζάκυνθο (που τότε την κατείχαν οι Βρετανοί) το 1801 και πέθανε αφού γέννησε το πρώτο παιδί της το 1832. Όπως όλες οι γυναίκες της αριστοκρατίας, μεγάλωσε κλεισμένη στο σπίτι. Μορφώθηκε με δασκάλους στο σπίτι και έμαθε αρχαία ελληνικά, ιταλικά και γαλλικά. Έγραψε πολλά έργα (κυρίως θεατρικά), αλλά κανένα δεν τυπώθηκε όσο ζούσε. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η *Αυτοβιογραφία* της όπου, ανάμεσα στ' άλλα, μιλάει για όσα δεν μπορεί να κάνει ακριβώς επειδή είναι γυναίκα.

Π 3.68

Λιθογραφία του Άνταμ Φρίντελ με τη Μαντώ Μαυρογένους (1827). Η Μαντώ Μαυρογένους γεννήθηκε στην Τεργέστη (1796 ή 1797) από φαναριώτικη οικογένεια πλούσιων εμπόρων, που φρόντισε για τη μόρφωσή της. Όταν ξεκίνησε η Ελληνική Επανάσταση βρισκόταν στις Κυκλάδες. Η Μαντώ Μαυρογένους ξεσήκωσε τους κατοίκους της Μικόνου ενάντια στους Οθωμανούς, με δικιά της χρήματα εξόπλισε καράβια, καταδίωξε τους πειρατές στις Κυκλάδες και πολέμησε στη Θεσσαλία και στη Στερεά Ελλάδα. Γνώριζε γαλλικά και έγραψε επιστολή προς τις γυναίκες της Γαλλίας, ζητώντας να βοηθήσουν τους επαναστάτες. Έδωσε όλη την περιουσία στην Επανάσταση και πέθανε πολύ φτωχή στην Πάρο το 1840.

Π 3.69

- 1 α) Το χειμώνα του 1819–1820 Έλληνες από διάφορα μέρη και με διαφορετικά επαγγέλματα παίρνουν θέση για την Επανάσταση.
 β) Γράψτε ένα κείμενο (140–150 λέξεις) εξηγώντας για ποιους λόγους ο καθένας από τους παραπάνω είναι με την επανάσταση ή όχι.

Είμαι ο Κυριάκος Στάμος, προεστός στο Πήλιο. Ναι! Να γίνει επανάσταση!

Είμαι ο Πάνος Νικοτσάρας, προεστός κι εγώ στο Πήλιο. Είναι πολύ επικίνδυνο να γίνει επανάσταση. Να μη γίνει.

Είμαι ο Θανάσης Ραζής, από την Ύδρα. Από το 1813 έχω τρία καράβια και κάνω εμπόριο. Ναι! Δε θα πω εύκολα όχι στο να γίνει επανάσταση!

Είμαι ο Γιάννης Γκέκας. Από 15 χρονών είμαι ναύτης στα καράβια του Δημήτριου Κουλιιά. Εγώ διαφωνώ με τον καπετάνιο. Νομίζω ότι πρέπει να γίνει επανάσταση!

Είμαι ο Κώστας Μπλαχάβας, κλέφτης και αρματολός. Ναι! Να γίνει επανάσταση!

Είμαι ο Δημήτριος Κουλιιάς, από την Ύδρα. Κι εγώ είμαι έμπορος, με δύο δικά μου καράβια. Όχι! Δε συμφωνώ ότι πρέπει να γίνει επανάσταση! Θα καταστραφούμε αν δεν πετύχει.

Είμαι ο Νικόλαος Μπασδέκης και είμαι βυρσοδέψης. Στο εργαστήριό μου επεξεργαζόμαστε δέρματα για ό,τι θέλεις. Ναι! Συμφωνώ κι εγώ!

Είμαι ο Θύμιος Γούλας, ένας φτωχός αγρότης από τη Λιβαδειά, αλλά, ναι! Είμαι με την επανάσταση!

- 2 Στον παρακάτω πίνακα βλέπετε το κρυπτογραφικό αλφάβητο που χρησιμοποιούσαν τα μέλη της Φιλικής Εταιρίας. Για ποιο λόγο το έκαναν;

Αλφάβητο Φιλικών	η	ξ	υ	ψ	ω	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	α	β	ε	γ	δ
Γράμμα του αλφάβητου που αντιστοιχεί	Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ	Ν	Ο	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ

Χρησιμοποιώντας αυτό το αλφάβητο αποκρυπτογραφήστε το παρακάτω κείμενο:

2ω587ηαηα95308γ803α88β3αβ3α9ω6βω6η3633234ωαβ37ωβη3
 03η6ηα873485η8α0ω4ω03αω69808αη98β3798534η3Ωψ8αωΨω4
 ηβ353ηψαγ08α3η

- 3 α) Χωριστείτε σε 4 ομάδες και διαβάστε τις πηγές Π 3.5 και Π 3.7. Σε ποιο θέμα αναφέρονται; Τα κείμενα γράφτηκαν την ίδια εποχή για την οποία μιλούν ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
 β) Τέσσερα μέλη της Φιλικής Εταιρίας το χειμώνα του 1819–1820 επικοινωνούν μεταξύ τους με γράμματα. Σ' αυτά μιλούν για το πότε, πώς, από ποιον και γιατί αποφάσισαν να γίνουν μέλη της Εταιρίας, αλλά και για τα προβλήματα και τους στόχους της.

[1821–1832]

- γ) Η κάθε ομάδα γράφει ένα γράμμα με το κρυπτογραφικό αλφάβητο που χρησιμοποιούσαν οι Φιλικοί (160–170 λέξεις).
- δ) Οι ομάδες ανταλλάσσουν τα γράμματα μεταξύ τους. Η κάθε ομάδα αποκρυπτογραφεί το γράμμα που πήρε και το παρουσιάζει στην τάξη!

- 4 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 3–4 ατόμων και μελετήστε τις πηγές 3.15 και Π 3.9 και Π 3.12. Τι είδους πηγή είναι η 3.17; Σε ποιο θέμα αναφέρεται; Ποιοι έγραψαν και πότε τα κείμενα Π 3.9 και Π 3.12; Σε ποιο θέμα αναφέρονται; τα κείμενα γράφτηκαν την εποχή για την οποία μιλάνε ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Ο Πέτρος Ζαΐμης, 22 χρονών, είναι ανιψιός του Ασημάκη Ζαΐμη, προεστού από την Πελοπόννησο. Από το 1818 σπουδάζει στο Βουκουρέστι. Την άνοιξη του 1821 συμμετέχει στο κίνημα του Αλέξανδρου Υψηλάντη. Σ' ένα γράμμα που στέλνει στο θείο του του μιλάει με μεγάλο ενθουσιασμό για το κίνημα στο οποίο συμμετέχει, τους στόχους που έχει αυτό, ότι είναι ενθουσιασμένος που θα γίνει επανάσταση και στην Πελοπόννησο κτλ. Ο θείος του Ασημάκη Ζαΐμης, όπως και άλλοι προεστοί στην Πελοπόννησο που μαζεύτηκαν στη Βοστίτσα, διστάζει και δε θέλει να ξεκινήσει η επανάσταση, παρόλο που η κατάσταση εκεί είναι ευνοϊκή. Γράφει λοιπόν με τη σειρά του στον ανιψιό του τη δική του γνώμη. Η κάθε ομάδα γράφει τα δύο γράμματα (180–200 λέξεις το καθένα) που αντάλλαξαν θείος και ανιψιός.

- 5 Με ποιον τρόπο παρουσιάζεται η μάχη στα Δερβενάκια στην εικόνα Π 3.16 και στον παρακάτω πίνακα; Ποια στοιχεία της μάχης τονίζουν οι δύο καλλιτέχνες; Σε τι διαφέρουν;

Πίνακας που θεωρείται ότι ζωγράφισε ο Θεόδωρος Βρυζάκης με τη μάχη στα Δερβενάκια. Γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα.

- 6 Ο Αταουλάχ Μεχμέτ, ένας μορφωμένος μουσουλμάνος, που ζει στην Κωνσταντινούπολη και εργάζεται στο σαράι του σουλτάνου, συζητάει το φθινόπωρο του 1821 με δύο άλλους μουσουλμάνους, το Μουσταφά Ρεσίτ και το Ρουχουντίν εφέντη, για την Ελληνική Επανάσταση.
- α) Διαβάστε τα κείμενα Π 3.22 και Π 3.24. Πότε γράφτηκαν; Γράφτηκαν την ίδια εποχή για την οποία μιλάνε ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από τα κείμενα Π 3.22 και Π 3.24 γράψτε ένα δικό σας κείμενο (120–130 λέξεις) με όσα μπορεί να είχε πει ο Αταουλάχ Μεχμέτ για τους λόγους που επαναστάτησαν οι Έλληνες και για το πώς αντιμετώπισε την επανάσταση το οθωμανικό κράτος.
- 7 Ο Πολ Σινάρ είναι ένας Γάλλος που την άνοιξη του 1822 φτάνει στη Χίο και ζει από κοντά την επανάσταση του νησιού, αλλά και το βίαιο τρόπο που την κατάπνιξε ο οθωμανικός στρατός. Για το γεγονός αυτό γράφει ένα άρθρο που δημοσιεύεται στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1822 σε μια εφημερίδα του Παρισιού.
- α) Μελετήστε τις πηγές Π 3.18, Π 3.19 και Π 3.20. Τι είδους πηγές είναι; Οι πηγές αυτές δημιουργήθηκαν την ίδια εποχή με τα γεγονότα στα οποία αναφέρονται ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Γράψτε το άρθρο (180–200 λέξεις) που δημοσίευσε ο Πολ Σινάρ.

- 8 Ο Έντουαρντ Μακ Ντόναλντ είναι ένας νεαρός Βρετανός που τον Ιούλιο του 1821 φτάνει στην Πελοπόννησο. Το Σεπτέμβριο του 1821 παρακολουθεί από κοντά την άλωση της Τριπολιτσάς. Στα τέλη Οκτωβρίου του 1821 δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Τάιμς* του Λονδίνου ένα άρθρο του για τη σημασία που είχε αυτό το γεγονός, αλλά και για τις βιαιότητες που έγιναν.
- Χωριστείτε σε ομάδες των 5–6 ατόμων και μελετήστε τις πηγές Π 3.14 και Π 3.15. Τι είδους πηγές είναι; Δημιουργήθηκαν την ίδια εποχή με τα γεγονότα στα οποία αναφέρονται ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
  - Γράψτε το άρθρο (180–200 λέξεις) που δημοσίευσε ο Έντουαρντ Μακ Ντόναλντ στην εφημερίδα *Τάιμς* του Λονδίνου. Το κείμενο σας να είναι γραμμένο σε τρίτο πρόσωπο, σε παρελθόντα χρόνο και να έχει την παρακάτω μορφή:

Στην αρχή πρέπει να έχει έναν τίτλο που θα τραβάει το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Συνεχίστε με τις πιο σημαντικές πληροφορίες. Γράψτε τι συνέβη, πού, πότε, γιατί συνέβη και ποιους αφορά.

Στη συνέχεια αναφερθείτε στα πιο σημαντικά γεγονότα παρουσιάζοντάς τα με περισσότερες λεπτομέρειες.

Συνεχίστε με τα λιγότερο σημαντικά γεγονότα.

Παρουσιάστε και μια συγκεκριμένη ιστορία, για ένα (ή περισσότερα) πρόσωπο που έζησε (από οποιαδήποτε μεριά) τα γεγονότα.

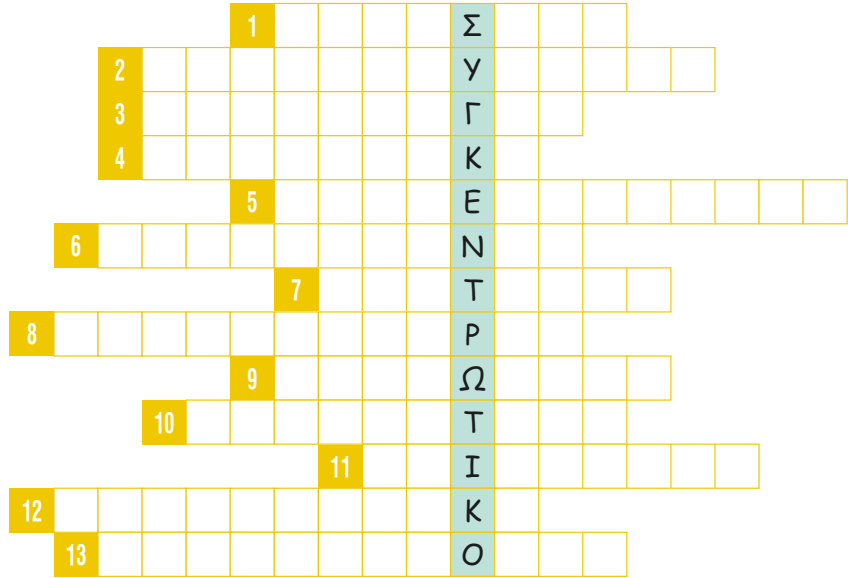
- 9 Διαβάστε τα κείμενα Π 3.22, Π 3.23, Π 3.24, Π 3.25 και Π 3.29.

- Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων. Αντιγράψτε στα τετράδιά σας και συμπληρώστε τον πίνακα:

Κείμενο	Πότε γράφτηκε;	Γράφτηκε την ίδια εποχή που μιλάει ή αργότερα;	Ποιος/ποιοι το έγραψαν;	Το κείμενο προέρχεται από την οθωμανική ή από την ελληνική πλευρά;	Ποιες ιδιαίτερες πληροφορίες μάς δίνει το κείμενο; Ποιοι μιλούν σ' αυτό; Ποια η κοινωνική τους θέση; Ποιες είναι απόψεις τους κτλ.	Σύμφωνα με το κείμενο γιατί επαναστάτησαν οι Έλληνες;
Π 3.22						
Π 3.23						
Π 3.24						
Π 3.25						
Π 3.29						

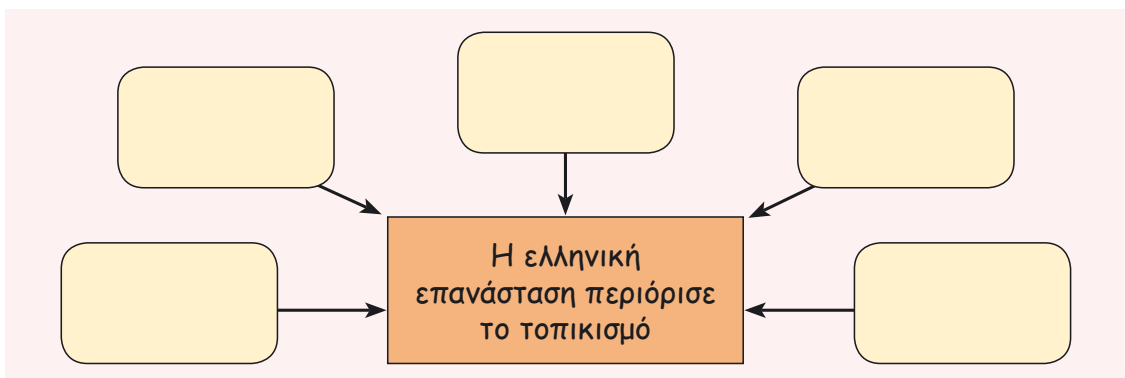
- Κάθε ομάδα ετοιμάζει ένα κείμενο (180–200 λέξεις) για τη διαφορετική τοποθέτηση απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση που εκφράζουν οι παραπάνω πηγές. Παρουσιάστε τη δουλειά σας στην τάξη!

10 Λύστε την ακροστιχίδα:

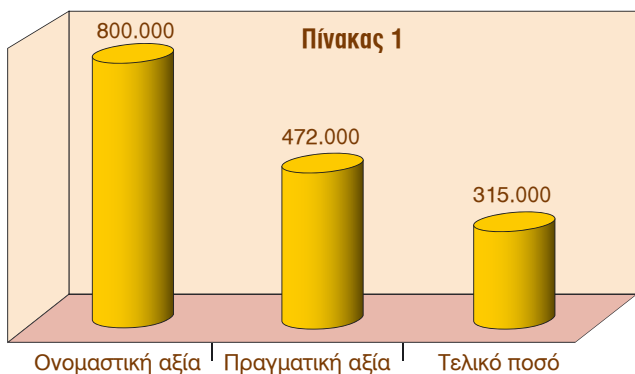
- 1 Μια από τις κοινωνικές ομάδες που ήθελαν να διατηρήσουν τα προνόμιά τους μετά την Επανάσταση.
- 2 Μια από τις κοινωνικές ομάδες που ήθελαν το νέο ελληνικό κράτος να είναι συγκεντρωτικό.
- 3 Αποκτήσανε δύναμη με την Επανάσταση και ήθελαν να συμμετέχουν στη διοίκηση του νέου κράτους.
- 4 Ένα από τα τρία σώματα που δημιούργησε η Α΄ Εθνοσυνέλευση.
- 5 Έτσι λέγεται το κράτος στο οποίο η κεντρική κυβέρνηση δε συγκεντρώνει όλη την εξουσία.
- 6 Έτσι ονομάστηκαν όσοι ήρθαν στις περιοχές που επαναστάτησαν από τα διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και από το εξωτερικό.
- 7 Στο συγκεντρωτικό κράτος αυτή η διοίκηση είναι ισχυρή.
- 8 Τέτοιους θεσμούς ήθελαν για το νέο κράτος όσοι υποστήριζαν ένα συγκεντρωτικό κράτος.
- 9 ... Πολίτευμα της Ελλάδας, έτσι ονομάστηκε το πρώτο σύνταγμα που έγινε στην Επανάσταση του 1821.
- 10 Ένα από τα τρία σώματα που δημιούργησε η Α΄ Εθνοσυνέλευση.
- 11 Εκεί έγινε η Α΄ Εθνοσυνέλευση.
- 12 Ένα από τα τρία σώματα που δημιούργησε η Α΄ Εθνοσυνέλευση.
- 13 Μια από τις κοινωνικές ομάδες που ήθελαν ένα συγκεντρωτικό κράτος.

- 11 α) Χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες. Η πρώτη ομάδα είναι φιλέλληνες στο Λονδίνο, η δεύτερη στο Παρίσι, η τρίτη στο Μόναχο και η τέταρτη στη Γενεύη.
β) Μελετήστε τις πηγές 3.56, 3.57, 3.58, Π 3.30 και Π 3.31, Π 3.32, Π 3.33, Π 3.34 και Π 3.36. Τι πληροφορίες μας δίνουν για τη δράση των φιλελλήνων;
γ) Στην κάθε ομάδα συζητήστε μεταξύ σας για τους λόγους που αποφασίσατε να βοηθήσετε τους επαναστατημένους Έλληνες και με ποιους τρόπους θα το κάνετε, τι αναλαμβάνει να κάνει το κάθε μέλος κτλ.
δ) Η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο (160–170 λέξεις) με όλα όσα συζήτησε. Παρουσιάστε τη δουλειά σας στην τάξη!
- 12 α) Διαβάστε το κείμενο Π 3.37. Από πού προέρχεται; Ποιος το έγραψε; Πότε; Ποιος μιλάει; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Γράψτε στα κενά κουτιά στο παρακάτω σχήμα τουλάχιστον τρία επιχειρήματα που να στηρίζουν και να εξηγούν όσα υποστηρίζει ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

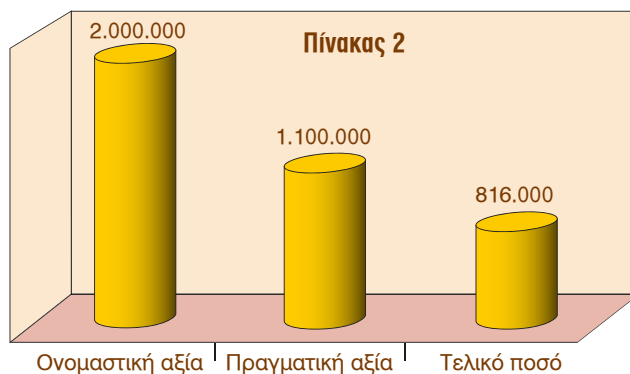

- 13 α) Διαβάστε την κείμενο Π 3.38. Από πού προέρχεται; Ποιος το έγραψε; Πότε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
 β) Ποιος μιλάει; Σε ποιον απευθύνεται; Τι του λέει; Τι είναι αυτό που του φαίνεται καινούργιο και διαφορετικό; Γιατί του φαίνεται έτσι; Πώς μπορεί να δικαιολογείται ότι βλέπει τα πράγματα έτσι;
 γ) Γράψτε ένα κείμενο (100–110 λέξεις) σχολιάζοντας αυτή την πηγή.

- 14 Μελετήστε τα παρακάτω δύο σχήματα που αφορούν τα δάνεια που πήραν οι επαναστατημένοι Έλληνες από τράπεζες στη Μεγάλη Βρετανία.

Ημερομηνία υπογραφής: 21 Φεβρουαρίου 1824
 Τόκος: 5%
 Χρεολύσιο: 1%
 Εγγύηση: Οι εθνικές μας γαίες και τα δημόσια έσοδα

Ημερομηνία υπογραφής: 7 Φεβρουαρίου 1825
 Τόκος: 5%
 Χρεολύσιο: 1%
 Εγγύηση: Οι εθνικές μας γαίες και τα δημόσια έσοδα

- α) Σύμφωνα με τον πίνακα 1 το τελικό ποσό που ήρθε στα χέρια των επαναστατημένων Ελλήνων από το πρώτο δάνειο ήταν:
 α) το 59% του αρχικού ποσού
 β) το 39,4% του αρχικού ποσού
 γ) το 41,5 % του αρχικού ποσού
 δ) το 40,8% του αρχικού ποσού
- β) Σύμφωνα με τον πίνακα 2 το τελικό ποσό που ήρθε στα χέρια των επαναστατημένων Ελλήνων από το δεύτερο δάνειο ήταν:
 α) το 42,6% του αρχικού ποσού
 β) το 55,5% του αρχικού ποσού
 γ) το 40,8 % του αρχικού ποσού
 δ) το 39,4% του αρχικού ποσού
- γ) Τα δάνεια αυτά μπορούν να θεωρηθούν μια επιτυχία των επαναστατημένων Ελλήνων ή όχι; Δικαιολογήστε την απάντησή σας σε ένα κείμενο (100–110 λέξεις).

- 15 Διαβάστε το κείμενο Π 3.53. Ποιος το έγραψε και πότε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
 α) Τι ζητάει ο συγγραφέας του κειμένου από τον Ιωάννη Καποδίστρια; Πώς προσπάθησε ο Ιωάννης Καποδίστριας να ανταποκριθεί σε αυτά που του ζητάει ο συγγραφέας του κειμένου; Αντιγράψτε στο τετράδιό σας και συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα:

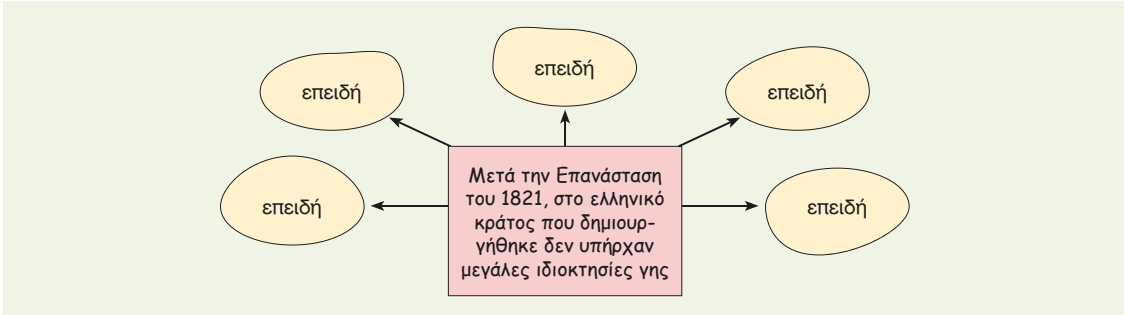
Τι ζητάει ο συγγραφέας του κειμένου Π 3.53 από τον Ιωάννη Καποδίστρια;	Ποια μέτρα πήρε ο Ιωάννης Καποδίστριας για να ανταποκριθεί στο συγκεκριμένο αίτημα;	Εξηγήστε γιατί τα μέτρα αυτά ανταποκρίνονται στο αίτημα;	Ποιοι μπορεί να ήταν ενάντιοι στα μέτρα αυτά και για ποιους λόγους ο καθένας;

- β) Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων. Το κάθε μέλος παρουσιάζει στα υπόλοιπα τον πίνακα που δημιούργησε. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα συγκεντρώνει όλα τα στοιχεία από τους επιμέρους πίνακες που έφτιαξαν τα μέλη της σε έναν καινούργιο και τον παρουσιάζει στην τάξη.

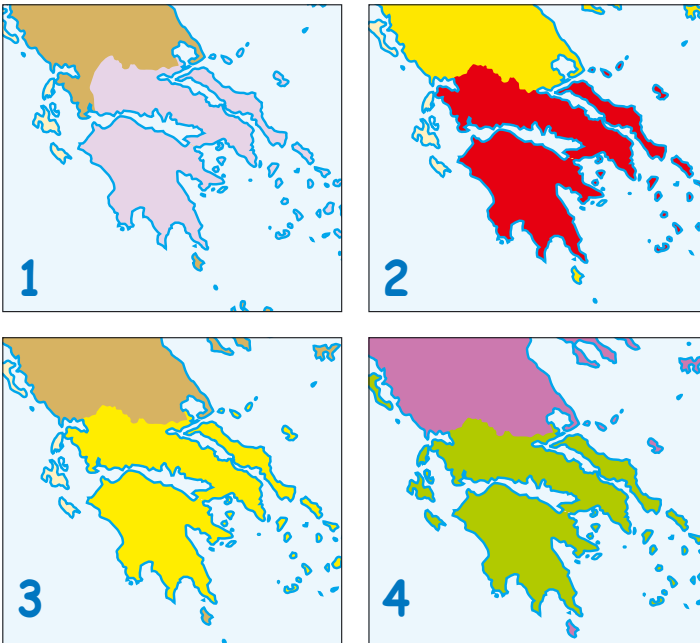
1821-1832

16 «Μετά την Επανάσταση του 1821, στο ελληνικό κράτος που δημιουργήθηκε δεν υπήρχαν μεγάλες ιδιοκτησίες γης». Γιατί;

- α) Συμπληρώστε το παρακάτω σχήμα με τέσσερα τουλάχιστον επιχειρήματα που να στηρίζουν αυτή την άποψη;
- β) Εξηγήστε με ποιο τρόπο ένα επιχείρημα μπορεί να συνδέεται με κάποιο άλλο.

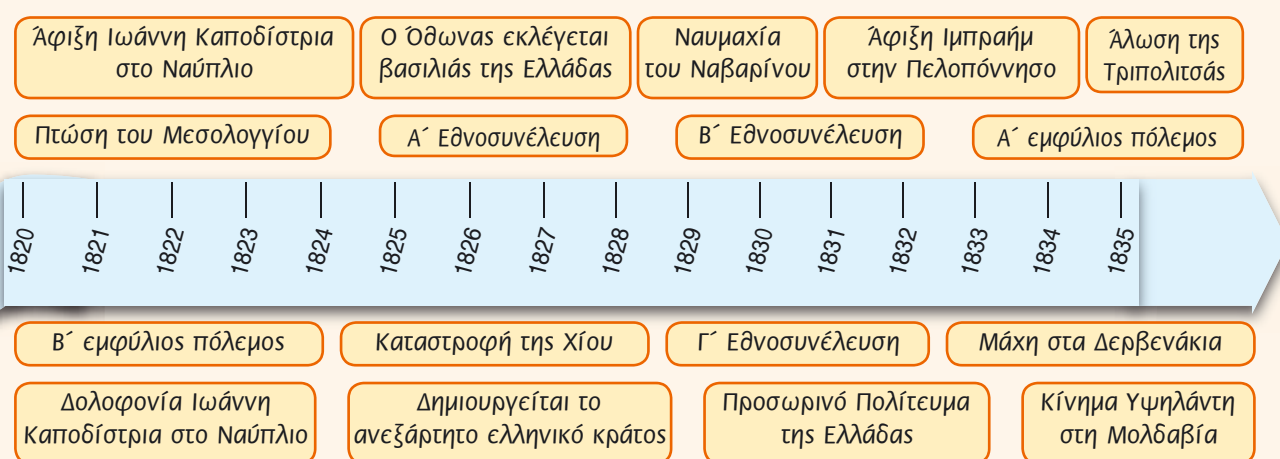

17 Ποιος από τους παρακάτω χάρτες δείχνει το ελληνικό κράτος στα 1832; Ποιοι όχι; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

- 18 α) Διαβάστε το κείμενο Π 3.55. Τι είδους κείμενο είναι; Πότε γράφτηκε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Ο ζωγράφος Θεόδωρος Βρυζάκης, το 1828, σε ηλικία 14 χρονών, μπήκε στο ορφανοτροφείο που ίδρυσε ο Ιωάννης Καποδίστριας στην Αίγινα. Το 1832 φεύγει για το Μόναχο, για να σπουδάσει ζωγραφική, όπου και μένει μέχρι το θάνατό του το 1867. Γέρος πια μιλάει για την περίοδο που πέρασε στο ορφανοτροφείο. Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από το κείμενο Π 3.55 γράψτε ένα δικό σας κείμενο (150-160 λέξεις) με όσα μπορεί να είχε ο Θεόδωρος Βρυζάκης.

19 Τοποθετήστε στην ιστορική γραμμή τα παρακάτω γεγονότα:

- 20 α) Διαβάστε τα κείμενα Π 3.61 και Π 3.62. Ποιοι τα έγραψαν και πότε; Γράφτηκαν την ίδια εποχή για την οποία μιλάνε ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων και συζητήστε: Ποιο από τα δύο κείμενα εκφράζει θετική άποψη για τον τρόπο που κυβέρνησε ο Ιωάννης Καποδίστριας και ποιο αρνητική; Σε ποια επιχειρήματα στηρίζει η κάθε πλευρά τη θέση της; Τι τονίζει η κάθε πλευρά; Γιατί διαλέγει να τονίσει τα συγκεκριμένα θέματα; Ποιος είναι ο στόχος της;
- γ) Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από τα δύο αυτά κείμενα η κάθε ομάδα γράφει ένα δικό της κείμενο (120–130 λέξεις) παρουσιάζοντας και σχολιάζοντας τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί η κάθε πλευρά.
- 21 Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα που έγραψε ένας σύγχρονός μας ιστορικός:

Ο [σουλτάνος] Μαχμούτ Β΄ [1808–1839] ήταν αποφασισμένος να καταστείλει όλες αυτές τις εξουσίες και τα προνόμια. Κατά την άποψή του [...], καμιά ουσιαστική πρόοδος προς τη μεταρρύθμιση δεν ήταν δυνατή αν δε σταματούσαν να υπάρχουν όσες εξουσίες της χώρας δεν ήταν στα χέρια του. Η επιθυμία του σουλτάνου έπρεπε να γίνει μοναδική αρχή, τόσο στις επαρχίες όσο και στην πρωτεύουσα. Απέτυχε μόνο σε δύο περιπτώσεις: στην Αίγυπτο, όπου αναγκάστηκε να παραχωρήσει αυτονομία σε έναν Οθωμανό στρατιωτικό [...], ο οποίος είχε αναλάβει να τη διοικήσει, και στο Μοριά [=Πελοπόννησο], όπου υποχρεώθηκε ύστερα από παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων να αναγνωρίσει την ελευθερία των Ελλήνων. Ωστόσο σε όλα τα άλλα μέρη της αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα στη Ρούμελη [=δυτικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας] και στην Ανατολία [=ανατολικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας], κατόρθωσε να νικήσει τους αντάρτες πασάδες και τους ντόπιους δυνάστες και να επαναφέρει τις επαρχίες κάτω από τον αποτελεσματικό έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης.

Μπέρναρντ Λιούις, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, έτος 1961

- α) Ποιος έγραψε το κείμενο και πότε; Το κείμενο γράφτηκε την ίδια εποχή με τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα, ποιος ήταν ο βασικός στόχος του Οθωμανού σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ (1808–1839); Ποια μέτρα πήρε για να τον κάνει πραγματικότητα; Τι πέτυχε και τι δεν πέτυχε τελικά;
- γ) Ο Μαχμούτ Β΄ είναι ένας από τους Οθωμανούς σουλτάνους που έκαναν σημαντικές μεταρρυθμίσεις. Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων. Ψάξτε (στη σχολική βιβλιοθήκη, στο διαδίκτυο κ.α.) και συγκεντρώστε πληροφορίες για τις μεταρρυθμίσεις του. Στη συνέχεια οργανώστε τις πληροφορίες που μαζέψατε σε ενότητες (π.χ. μεταρρυθμίσεις στην οικονομία, στη διοίκηση κ.ο.κ.) και φτιάξτε έναν πίνακα παρουσιάζοντας τες.
- 22 Η τάξη σας συνεχίζει να μαζεύει στοιχεία για την ιστοσελίδα που έχει δημιουργήσει στο διαδίκτυο για την ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη και στην Ελλάδα από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα. Η επόμενη ενότητα, έπειτα από αυτή για τις γυναίκες στη Γαλλική Επανάσταση, είναι αφιερωμένη στο ρόλο των γυναικών στην Ελληνική Επανάσταση του 1821.
- α) Διαβάστε τα κείμενα Π 3.66, Π 3.67 και Π 3.69. Ποιος τα έγραψαν και πότε; Τι γνωρίζουμε για τις συγγραφείς; Τι πληροφορίες μάς δίνουν τα κείμενα για το ρόλο των γυναικών στην Ελληνική Επανάσταση;
- β) Χωριστείτε σε ομάδες των 6–7 ατόμων. Η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο (240–250 λέξεις) για το ρόλο των γυναικών στην Ελληνική Επανάσταση. Μιλήστε για τη θέση τους πριν και μετά την Επανάσταση, γιατί έλαβαν μέρος σ' αυτήν, γιατί δεν μπόρεσαν να λάβουν μέρος, τι τύχη είχαν όσες πήραν μέρος μετά την Επανάσταση, πώς τις αντιμετώπισε το ελληνικό κράτος κ.ά.
- γ) Παρουσιάστε την εργασία σας στο διαδίκτυο.

Κεφάλαιο 4

Ο ευρωπαϊκός κόσμος και η Ελλάδα μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα

A. Η Βιομηχανική Επανάσταση αλλάζει τις ευρωπαϊκές κοινωνίες

Επικοινωνίες και μεταφορές

Στις μεταφορές εφευρέθηκε το ατμόπλοιο και στις επικοινωνίες ο τηλεγράφος. Με τον τηλεγράφο, που είναι βρετανική εφεύρεση, χρησιμοποιούμε τον ηλεκτρισμό για να μεταδώσουμε ένα μήνυμα φτιαγμένο από σήματα (τα γράμματα από ένα τεχνικό αλφάβητο) μέσα από καλώδια. Το 1824 ο Γάλλος φυσικός Σαντί Καρνό γράφει ενθουσιασμένος για την ατμοκίνηση στις θαλάσσιες μεταφορές:

Να πλέουν τα ατμόπλοια με ασφάλεια και γρήγορα μπορεί να θεωρηθεί τέχνη εντελώς καινούργια, χάρη στις μηχανές με φωτιά [=τις ατμομηχανές]. Ήδη η τέχνη αυτή βοήθησε να αναπτυχθούν γρήγορες και τακτικές επικοινωνίες στη θάλασσα, αλλά και στους μεγάλους ποταμούς της παλιάς και της νέας ηπείρου. Βοήθησε να διασχίσουμε περιοχές ακατοίκητες, όπου άλλοτε δεν μπορούσαμε καν να πλησιάσουμε. Βοήθησε να μεταφερθεί ο πολιτισμός σε απομακρυσμένα σημεία της γης. Η ναυσιπλοΐα, χάρη στις μηχανές με φωτιά, [...] μπορεί να ενώσει τους λαούς της γης σαν να κατοικούσαν όλοι στο ίδιο μέρος.

Σαντί Καρνό, *Σκέψεις σχετικά με την κινητήρια δύναμη της φωτιάς*, έτος 1824

Π 4.1

Έγχρωμη λιθογραφία του 1838 με το ατμόπλοιο Γκρέιτ Ίστερ να φτάνει στο λιμάνι της Νέας Υόρκης (ΗΠΑ). Από τα τέλη του 18ου αιώνα, πολλοί προσπάθησαν να βάλουν ατμομηχανές στα καράβια, αλλά τα τεχνικά προβλήματα ήταν πολλά. Οι πιο πολλές θαλάσσιες μεταφορές και μετακινήσεις συνέχισαν να γίνονται με καράβια που είχαν πανιά (ιστιοφόρα). Τα ατμόπλοια τελικά επικράτησαν στις θάλασσες στα τέλη του 19ου αιώνα.

Π 4.3

Ένας από τους πρώτους ηλεκτρικούς τηλεγράφους (1841). Ο τηλεγράφος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1837 από μια σιδηροδρομική εταιρία στη Μεγάλη Βρετανία.

Π 4.2

Π 4.4

A = .-	G = ...	M = ..	S = ...	Y = -.-.	5 = ...
B = -...	H = ...	N = -. .	T = -.	Z = -... .	6 = -.....
C = -... .	I = ..	O = -... .	U = ...-	1 = ...	7 = -... .
D = -..	J = ...	P = ...	V = ...-	2 = ...	8 = -... .
E = .	K = -. .	Q = -... .	W = ...	3 = -... .	9 = -... .
F = ...	L = ...	R = .. .	X = -... .	4 = ...	0 = -... .

Το 1842 ο Σάμουελ Μορς δημιούργησε ένα ειδικό αλφάβητο για τον τηλεγράφο (σήματα μορς) που έκανε πιο εύκολη την επικοινωνία. Το κάθε γράμμα (όπως και οι δέκα αριθμοί) αποτελείται από τελείες και παύλες. Ένας από τους πιο εύκολους συνδυασμούς γραμμάτων είναι ... _ _ _ _ ..., δηλαδή SOS, που από τότε σημαίνει «κίνδυνος». Με κάποιες αλλαγές, το αλφάβητο αυτό μπόρεσε να καλύψει και τα ελληνικά γράμματα.

Π 4.5

Το 1851 ένα καλώδιο που ρίχτηκε στη θάλασσα ένωσε για πρώτη φορά δύο λιμάνια, το Ντόβερ στη Μεγάλη Βρετανία με το Καλέ στη Γαλλία. Από τότε ο τηλεγράφος διαδόθηκε παντού. Το 1860 ένα καλώδιο ένωσε την Ευρώπη με τη Βόρεια Αμερική. Στην εικόνα έγχρωμο χαρακτηριστικό με το ατμόπλοιο Γκρέιτ Ίστερ καθώς ρίχνει το καλώδιο αυτό.

Π 4.6

Βιομηχανικές πόλεις

Να πώς είδε τη βιομηχανική πόλη Μάντσεστερ, στη Μεγάλη Βρετανία, ο Γάλλος ιστορικός και διπλωμάτης Αλέξης ντε Τοκβίλ, που την επισκέφτηκε το 1835.

Π 4.7

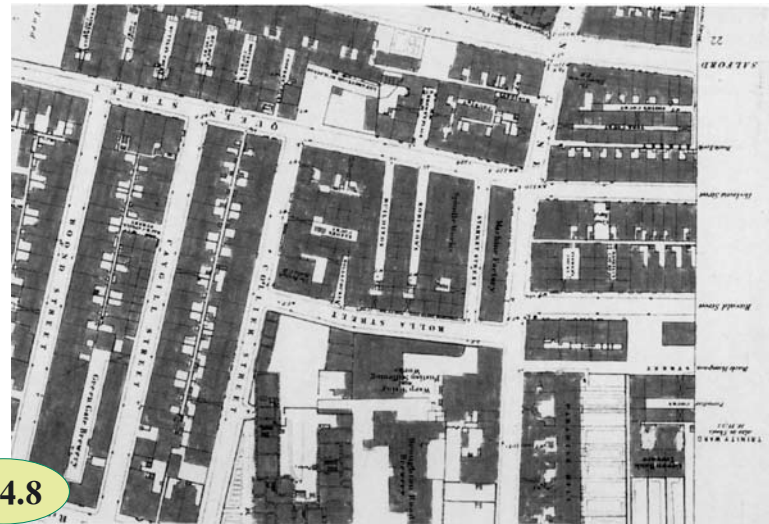
Στην κορυφή του λόφου [...] βρίσκονται 30 με 40 εργοστάσια. Με τους έξι ορόφους τους υψώνονται προς τον ουρανό [...]. Γύρω από τα εργοστάσια στριμώχνονται τα φτωχικά εργατικά σπίτια. Μέσα από αναρίθμητα, φιδωτά μονοπάτια φτάνει κανείς σε αυτά [τα] μονώροφα σπιτάκια από σανίδια, αταίριαστα συναρμολογημένα, με σπασμένα τζάμια [...], στα οποία ο άνθρωπος ζει ανάμεσα στην αθλιότητα και στο θάνατο [...]. Σε καθέναν από αυτούς τους υγρούς, αποκρουστικούς χώρους στριμώχνονται δέκα με δεκαπέντε ψυχές που δεν έχουν άλλη επιλογή [...]. Όποιος σηκώσει το κεφάλι του θα δει ότι γύρω τους υψώνονται τα τεράστια «παλάτια» της βιομηχανίας. Θα ακούσει το θόρυβο από τα καμίνια και τον ατμό που σφυρίζει [...]. Εδώ είναι ο δούλος, εκεί ο αφέντης· εκεί βρίσκεται ο πλούτος για τους λίγους κι εδώ η αθλιότητα για τους πολλούς [...]. Ένα πυκνό μαύρο σύννεφο κρέμεται πάνω από την πόλη.

Αλέξης ντε Τοκβίλ, έτος 1835

Κανάλι στο Μάντσεστερ. Δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Σχέδιο για τη δημιουργία μιας εργατικής συνοικίας στο Μάντσεστερ. 1848.

Π 4.8

Πολλοί συγγραφείς χρησιμοποίησαν σαν παράδειγμα το Μάντσεστερ για να περιγράψουν τις αρνητικές συνέπειες από την εκβιομηχάνιση. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το μυθιστόρημα *Δύσκολοι καιροί* του Βρετανού συγγραφέα Κάρολου Ντίκενς

Για τον Κάρολο Ντίκενς θα μιλήσουμε στη σ. 106.

Π 4.9

[Το Κόκταουν] ήταν μια πολιτεία από κόκκινα τούβλα, ή καλύτερα από τούβλα που θα 'ταν κόκκινα, αν τα άφηναν οι καπνοί και οι στάχτες, που έδιναν στην πολιτεία ένα αφύσικο κοκκινόμαυρο χρώμα [...]. Ήταν μια πολιτεία με μηχανές και ψηλές καμινάδες, που άφηναν ολοένα ατέλειωτες σερπαντίνες από καπνό, που δεν έπαυαν ποτέ να στριφογυρίζουν. Είχε ένα μαύρο κανάλι κι ένα ποτάμι που έτρεχε νερό κόκκινο από βρόμικες μπογιές. Είχε τεράστια κτίρια γεμάτα παράθυρα, που έτρεμαν και χτυπούσαν όλη την ημέρα και όπου το έμβολο της ατμομηχανής ανεβοκατέβαινε μονότονα [...]. Είχε κάμποσους μεγάλους δρόμους που έμοιαζαν πολύ ο ένας με τον άλλο και πολλούς μικρούς δρομάκους που έμοιαζαν ακόμη περισσότερο ο ένας με τον άλλο. Κι οι άνθρωποι που κατοικούσαν σ' αυτούς ήταν το ίδιο όμοιοι μεταξύ τους: έμπαιναν κι έβγαιναν όλοι τις ίδιες ακριβώς ώρες, αφήνοντας τους ίδιους πάντα ήχους, στα ίδια πεζοδρόμια, για να πάνε να κάνουν την ίδια δουλειά, και το κάθε τους σήμερα ήταν ολόιδιο με το χτες και το αύριο κι ο κάθε τους χρόνος δεν ξεχώριζε από τον περσινό και τον επόμενο χρόνο. Το Κόκταουν ήταν έτσι γιατί υπήρχε η βιομηχανία, που του έδινε ζωή.

Κάρολος Ντίκενς, *Δύσκολοι καιροί*, έτος 1854

Αποικίες

Ινδίες

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η Εταιρία των Ανατολικών Ινδιών έλεγχε το εμπόριο στις Ινδίες. Από το 1857 οι Ινδίες γίνονται κτήση της Μεγάλης Βρετανίας,

Π 4.10

Ακουαρέλα σε χαρτί του Βρετανού Τζέιμς Μόφατ με τον Κυβερνητικό Οίκο στην Καλκούτα. 1802.

Π 4.11

Πίνακας Ινδού ζωγράφου που εικονίζει τη σύζυγο ενός Βρετανού αξιωματούχου, περιτριγυρισμένη από τους Ινδούς υπηρέτες. 1782 περίπου.

Ακουαρέλα που χρονολογείται γύρω στο 1815 με πέντε Ινδούς στρατιώτες.

Π 4.12

Οι εμπορικές εταιρίες εκείνης της εποχής ήταν οργανωμένες ομάδες που έπαιρναν από ένα κράτος προνόμια. Με αυτά τα προνόμια έκαναν εμπόριο σε μια περιοχή χωρίς να πληρώνουν φόρους ή πλήρωναν λίγους, είχαν το μονοπώλιο σε κάποια είδη κτλ.

Νέα Ζηλανδία

Τον 8ο αιώνα οι Μαορί, μια φυλή από την Πολυνησία, κατοίκησαν τη Νέα Ζηλανδία. Ο Βρετανός Τζέιμς Κουκ ανακάλυψε τη Νέα Ζηλανδία περίπου το 1770. Το 1840 έγινε κτήση της Μεγάλης Βρετανίας και Βρετανοί άποικοι φτάνουν στα νησιά, όπου ασχολούνται κυρίως με την κτηνοτροφία και τη γεωργία.

Π 4.13

Πορτρέτο ενός Μαορί από το Βρετανό ζωγράφο Τζορτζ Γκρεντς Άγκακς. 1844 περίπου.

Π 4.14

Τοπίο στη Νέα Ζηλανδία.

Οι άποικοι προσπάθησαν να πάρουν τη γη των Μαορί. Αυτοί όμως αντιστάθηκαν και κατάφεραν να κρατήσουν αρκετή από τη γη τους καθώς και τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους. Παρ' όλα αυτά, για πολύ μεγάλο διάστημα οι Μαορί θεωρούνταν κατώτεροι από τους αποίκους.

Π 4.15

Αυστραλία

Η Αυστραλία ανακαλύπτεται γύρω στο 1770 από το Βρετανό Τζέιμς Κουκ. Στα τέλη του 18ου αιώνα η Μεγάλη Βρετανία ιδρύει εκεί αποικία με πρωτεύουσα το Σίντνεϊ, όπου στέλνει κατάδικους. Το 1829 όλη η Αυστραλία γίνεται κτήση της Μεγάλης Βρετανίας. Μέσα στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα ιδρύονται οι πόλεις Περθ, Μελβούρνη και Αδελαΐδα, αναπτύσσεται η γεωργία και η κτηνοτροφία, ενώ η Μεγάλη Βρετανία σταματάει να μεταφέρει εκεί κατάδικους. Οι περισσότεροι άποικοι ζουν στα παράλια, όπου υπάρχουν και οι μεγαλύτερες πόλεις.

Πίνακας του Βρετανού ζωγράφου Κόνραντ Μάρτενς με τον κόλπο του Σίντνεϊ. 1836 περίπου.

Π 4.16

Πίνακας που ζωγράφισε ο Βρετανός Χάρντεν Μέλβιλ: Μετανάστες στην Αυστραλία διαβάζουν γράμμα που έχει έρθει από την πατρίδα τους, 1850-1851.

Ο βρετανικός εποικισμός της Αυστραλίας έχει πολύ αρνητικές συνέπειες για τους Αβορίγινες, τους ντόπιους που ζούσαν εκεί. Δεν τους επιτρέπανε να ζουν στις πόλεις και πολλοί υποφέρανε από τις αρρώστιες που έφεραν μαζί τους οι άποικοι, από τη βία και τη φτώχεια. Μόνο στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα οι Αβορίγινες αποκτήσανε νομικά δικαιώματα στην Αυστραλία.

Τοιχογραφία των Αβορίγινων που χρονολογείται πριν από το 17ο αιώνα στο εθνικό πάρκο Κακαντού στην Αυστραλία.

Π 4.18

Βρετανικό σκίτσο - ανακοίνωση στους Αβορίγινες της Αυστραλίας που κολλήθηκε σε δέντρα για να πληροφορήσει τους ντόπιους ότι οι άποικοι ήταν φίλοι τους και ότι η κυβέρνησή τους θα τιμωρούσε με τον ίδιο τρόπο τις παρανομίες όποιος και να τις έκανε.

Π 4.17

Π 4.19

Ο βράχος Ουλούρου βρίσκεται στη νότια Αυστραλία και έχει περιφέρεια 9,4 χλμ. και ύψος 350 μ. Για τους Αβορίγινες είναι ένας ιερός χώρος και δεν πρέπει κανείς ν' ανέβει σ' αυτόν. Όμως το 1873, με χρήματα που έδωσε η κυβέρνηση της Αυστραλίας, ο άποικος Γουίλιαμ Γκος ανέβηκε στο βράχο, τον οποίο και ονόμασε Άγερς Ροκ, δηλαδή Βράχος του Άγερ, προς τιμήν του τότε πρωθυπουργού της Αυστραλίας Χένρι Άγερ.

Καναδάς

Ο Καναδάς ήταν αποικία της Γαλλίας, αλλά όταν τελειώσε ο Επταετής πόλεμος (1756–1763), πέρασε στη Μεγάλη Βρετανία. Οι Γάλλοι άποικοι που έμειναν είχαν το δικαίωμα να μιλούν τη γλώσσα τους, να διατηρήσουν τη θρησκεία τους και τα έθιμά τους. Ο Καναδάς παρέμεινε κτήση της Μεγάλης Βρετανίας, η οποία όμως σταμάτησε να παίρνει φόρους από εκεί.

Π 4.20

Τοιχογραφία με οικοδόμους από το παλιό δημαρχείο στην πόλη Τορόντο του Καναδά. 19ος αιώνας.

Αλγερία

Το 18ο αιώνα η Γαλλία έχασε όλες τις αποικίες της στην Αμερική, που τις πήρε η Μεγάλη Βρετανία. Άρχισε ξανά να δημιουργεί αποικίες το 1830 όταν κατέκτησε την Αλγερία. Από το 1830 μέχρι το 1914 800.000 Γάλλοι εγκαταστάθηκαν στην Αλγερία.

Αστοί και εργάτες**Σύμφωνα με τους νόμους**

Σύμφωνα με τους γαλλικούς νόμους (1803), η γυναίκα έπρεπε να υπακούει τον άντρα της, που μετά το γάμο διαχειριζόταν και την περιουσία της. Μια παντρεμένη γυναίκα δεν μπορούσε να δουλέψει έξω από το σπίτι χωρίς την άδεια του συζύγου, ο οποίος είχε δικαίωμα να παίρνει το μεροκάματό της. Η νομοθεσία επίσης καταδικάζει τη γυναικεία μοιχεία, αλλά όχι την αντρική. Από το 1816 καταργήθηκε το διαζύγιο.

Στη βρετανική νομοθεσία η περιουσία της γυναίκας περνούσε μετά το γάμο στο σύζυγό της, γινόταν δηλαδή δική του. Η διάταξη αυτή καταργήθηκε μόλις το 1882, ύστερα από πολύχρονους αγώνες που έκαναν τα πρώτα κινήματα για τα γυναικεία δικαιώματα.

Ζούσαν φτωχικά

Ας δούμε πώς περιγράφει τους εργάτες και τη ζωή τους στη Μεγάλη Βρετανία ο Γερμανός Φρίντριχ Ένγκελς.

Για το Φρίντριχ Ένγκελς μιλάμε στη σ. 101.

Π 4.21

Π 4.22

Μια φτωχή εργατική οικογένεια όπως τη ζωγράφισε το 1847 ο Βρετανός Τζορτζ Κρούικσονκ. Βλέπουμε το δωμάτιο που μένουν, τα λιγοστά τους έπιπλα, τα στρώματα στο πάτωμα, τον πατέρα που πίνει, τη μητέρα που κλαίει.

Οι μεγάλες πόλεις κατοικούνται κυρίως από εργάτες [...] αυτοί οι εργάτες δεν κατέχουν τίποτα και ζουν απ' το μεροκάματο, που σχεδόν πάντα φτάνει μόνο για να ζεις μέρα με τη μέρα [...]. Κάθε εργάτης, λοιπόν, ακόμη και ο καλύτερος, ζει με μια απειλή που μπορεί να γίνει πραγματικότητα κάθε στιγμή: να πεθάνει από την πείνα. Και δεν είναι λίγοι αυτοί που το παθαίνουν. Τα περισσότερα εργατικά σπίτια είναι χτισμένα χωρίς κανόνες, με κακά υλικά, χωρίς καμία συντήρηση, δεν αεριζονται σωστά, είναι υγρά και ανήλιαγα. Οι κάτοικοί τους στριμώχνονται σ' έναν ελάχιστο χώρο, και πολύ συχνά κοιμάται σ' ένα δωμάτιο μια ολόκληρη οικογένεια. Τα σπίτια αυτά δεν είναι άθλια μόνο εξωτερικά, αλλά και εσωτερικά, αφού στα περισσότερα λείπουν ακόμη και τα πιο απαραίτητα έπιπλα. Ακόμη, τα ρούχα των εργατών είναι γενικά μέτρια, ενώ πολλοί απ' αυτούς είναι ντυμένοι με κουρέλια.

Φρίντριχ Ένγκελς, *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, έτος 1844

Αλληλοβοήθεια και ασφάλιση

Π 4.23

Για να έχει ο ασφαλισμένος κάποια οικονομική βοήθεια εάν δεν μπορεί να δουλέψει από κάποιο ατύχημα ή αρρώστια, πληρώνει τακτικά σε ένα κοινό ταμείο κάποιο ποσό. Οι πρώτες εργατικές ενώσεις προστάτευαν τα μέλη τους και τις οικογένειές τους από αρρώστιες, ατυχήματα, θανάτους κτλ., αλλά και από το νέο μεγάλο κίνδυνο: την **ανεργία**.

Το παρακάτω απόσπασμα εξηγεί γιατί οι εργάτες χρειάζονται να βοηθάει ο ένας τον άλλο.

Π 4.24

Περίπου το ένα τρίτο από τον εργαζόμενο πληθυσμό μας [...] απο-τελείται από υφαντουργούς και εργάτες. Το μέσο τους εισόδημα δεν αρκεί για να ζήσουν τις οικογένειές τους χωρίς βοήθεια από την ενορία. Αυτοί οι εργαζόμενοι –οι περισσότεροι [...] καθώς πρέπει άνθρωποι– υποφέρουν περισσότερο όταν μειώνονται τα μεροκάματα και δυσκολεύει η κατάσταση. Σ' αυτή κυρίως την τάξη των φτωχών συνανθρώπων μου θέλω να γνωρίσω το συνεργατισμό.

Φ. Μπέικερ, Πρώτη διάλεξη για το συνεργατισμό, έτος 1830

Ένας εργάτης, όπως τον ζωγράφισε ο Γάλλος ζωγράφος Οράς Βερνέ. 1820.

Εργατικά νομοθετήματα

Στη Γαλλία το 1841 ορίστηκε με νόμο το οκτώωρο για τα παιδιά 8–12 χρονών, στη Μεγάλη Βρετανία το 1842 απαγορεύτηκε στις γυναίκες να κατεβαίνουν στα ορυχεία και το 1847 καθιερώθηκαν σε ορισμένους κλάδους της βιομηχανίας οι δέκα ώρες δουλειά.

Οι νόμοι αυτοί δημιουργήθηκαν όταν έγινε γνωστό πόσο σκληρά δούλευαν οι εργάτες –και κυρίως τα παιδιά και οι γυναίκες– στα εργοστάσια και στα ορυχεία. Τα κοινοβούλια στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γαλλία οργάνωσαν ειδικές επιτροπές για να ερευνήσουν το ζήτημα και να κάνουν προτάσεις. Στις επιτροπές αυτές μίλησαν για τη δουλειά τους πολλοί εργάτες και εργάτριες.

Π 4.25

Δούλευα στο υφαντουργείο του κυρίου Μπρέιντ στο Ντάτνρουν. Δουλεύαμε όσο υπήρχε φως και μπορούσαμε να βλέπουμε. Δεν μπορώ να πω ποια ώρα σταματούσαμε τη δουλειά. Δεν υπήρχε ρολόι στο υφαντουργείο. Μόνο ο γιος του αφεντικού είχε ρολόι και έτσι δεν ξέραμε τι ώρα ήταν. Οι εργάτες δεν επιτρεπόταν να έχουν ρολόι. Ήταν ένας που είχε, αλλά του το πήραν γιατί μου είπε την ώρα.

Τζέιμς Πάτερσον, εργάτης, στη βρετανική Επιτροπή της Βουλής, έτος 1832

Π 4.26

Από τις εικόνες που συνόδεψαν την «πρώτη έκθεση για τα ορυχεία» του βρετανικού κοινοβουλίου το 1842: Μικρά κορίτσια ανεβαίνουν μια σκάλα κουβαλώντας στην πλάτη τους κάρβουνο.

Να πώς περιγράφει μια μικρή εργάτρια τη δουλειά της στη βρετανική επιτροπή για τη γυναικεία και την παιδική εργασία στα ορυχεία.

Π 4.27

Άρχισα στις πέντε με τις γυναίκες και στις πέντε βγήκα πάλι έξω. Την Παρασκευή δουλεύω όλη τη νύχτα και φεύγω στις 12 το μεσημέρι. Κουβαλάω τα μεγάλα κομμάτια κάρβουνο από εκεί που τα βρίσκουν μέχρι την έξοδο της στοάς, τα μικρά κομμάτια σε ένα καλάθι [...]. Οι αποστάσεις είναι διαφορετικές, γιατί δε σκάβουν πάντα στο ίδιο σημείο, άλλες φορές 300, άλλες 500 μέτρα. Η στοά είναι πολύ χαμηλή, πρέπει να σκύβω την πλάτη και να λυγίζω τα πόδια και συχνά το νερό φτάνει μέχρι τις γάμπες μου. Δε μ' αρέσει η δουλειά. Με βάζει ο πατέρας μου να δουλεύω. Δεν έχω ποτέ μου τραυματιστεί, όμως συχνά αναγκάστηκα να σκαρφαλώσω έξω από τη στοά, όταν δεν μπορούσα να αναπνεύσω μέσα.

Τζάνετ Κάμινγκ, 11 ετών, εργάτρια, Έκθεση Επιθεωρητών Εργασίας, έτος 1842

Π 4.28

Γράμματα και τέχνες

Λογοτεχνία

Για το λόρδο Μπάιρον (Βύρωνας) μιλήσαμε στη σ. 56.

Στη Μεγάλη Βρετανία ανάμεσα σε άλλους ξεχωρίζουν στην ποίηση οι Πέρσι Σέλεϊ, Τζον Κιτς, ο λόρδος Μπάιρον (Βύρωνας). Στο μυθιστόρημα ξεχωρίζουν ο Ουόλτερ Σκοτ, που έγραψε ιστορικά μυθιστορήματα (*Ιβανός*, 1819), και η Τζέιν Όστεν (*Λογική και ευαισθησία*, 1811, *Περηφάνια και προκατάληψη*, 1813, *Έμμα*, 1816 κ.ά.).

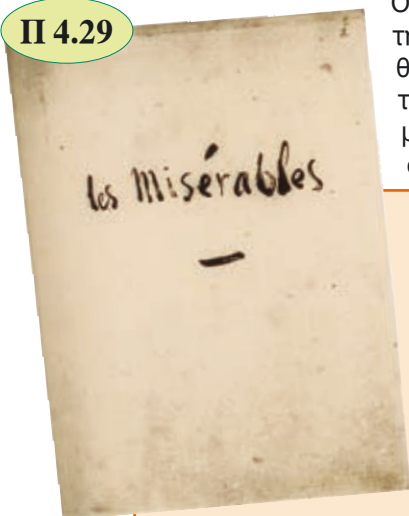
Στη Γαλλία ο ρομαντισμός εκπροσωπείται από το Φρανσουά Σατομπριάν, το **Βικτόρ Ουγκό** (*Η Παναγία των Παρισίων*, 1831, *Οι άθλιοι*, 1862), τον Αλφόνς ντε Λαμαρτέν και τον Αλέξανδρο Δουμά (*Ο κόμης Μοντεχρίστο*, 1844, *Οι τρεις σωματοφύλακες*, 1844 κ.ά.). Στη Ρωσία την εποχή αυτή γράφει ο Αλέξανδρος Πούσκιν (1799–1837), που θεωρείται ότι θεμελιώνει τη ρωσική ποίηση.

Ο Βικτόρ Ουγκό ήταν φιλέλληνας και έγραψε ποιήματα με θέματα από την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Το μυθιστόρημά του *Οι άθλιοι* θεωρείται το αριστούργημά του. Εκεί περιγράφει τις περιπέτειες και τα βάσανα που περνούν άνθρωποι από τα λαϊκά στρώματα. Ακόμη, μιλάει για το επαναστατημένο Παρίσι στα 1848. Να πώς περιγράφει τα οδοφράγματα.

Πίνακας του 1836 του Γάλλου ζωγράφου Ουγκίστ ντε Σατιγιόν με το Βίκτωρα Ουγκό και το γιο του.

Π 4.29

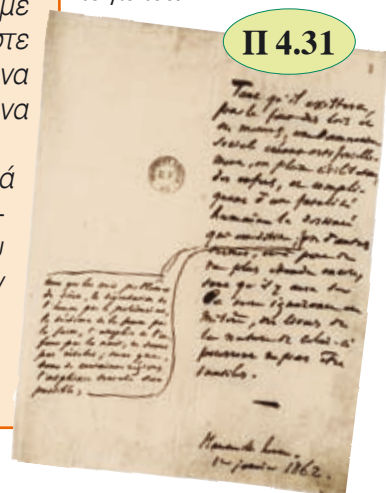

Οι εφημερίδες έγραφαν τότε πως το οδόφραγμα της οδού Καναβίδας έγινε ψηλό ως τον πρώτο όροφο των σπιτιών, κι έτσι δεν μπορούσε να περάσει κανείς. Ωστόσο δεν ξεπερνούσε τα έξι με επτά πόδια [= 2-2,5 μέτρα]. Το έφτιαξαν με τέτοιο τρόπο ώστε όσοι πολεμούσαν μπορούσαν να κρύβονται πίσω του ή ακόμη να ανεβαίνουν στην κορυφή του, γιατί είχε τέσσερις σειρές πέτρινα σκαλιά από το μέσα μέρος.

Μα απ' έξω ήταν πολύ ανώμαλο και δυσκολευόταν τρομερά όποιος ήθελε ν' ανεβεί, γιατί είχαν μαζέψει εκεί πέτρες, βάρη, δοκάρια και τα ανακάτεψαν με τις ρόδες της άμαξας και του αναποδογυρισμένου λεωφορείου. Ανάμεσα στον τοίχο και στο οδόφραγμα άφησαν άνοιγμα για να βγαίνει ένας άνθρωπος μόνο, όταν ήθελε. Στην κορυφή του οδοφράγματος στερέωσαν με σχοινιά ένα κοντάρι, όπου κυμάτιζε η κόκκινη σημαία.

Βικτόρ Ουγκό, *Οι άθλιοι*, έτος 1862

Π 4.30

Π 4.31

Στις εικόνες Π 4.29 και Π 4.30 χειρόγραφα από το μυθιστόρημα *Οι άθλιοι* που έγραψε ο Βικτόρ Ουγκό ανάμεσα στο 1845 και στο 1862.

Μουσική

Π 4.32

Πορτρέτο του Γάλλου συνθέτη Εκτόρ Μπερλιόζ που ζωγράφισε ο Γάλλος Εμίλ Σινιόλ. 1830.

Π 4.33

Σκίτσο του Γάλλου ζωγράφου Ζαν-Ουγκίστ Ενγκρ με τον Ούγγρο συνθέτη Φραντς Λιστ.

Π 4.34

Φωτογραφία του 1850 με το Γερμανό συνθέτη Ρόμπερτ Σούμαν και τη σύζυγό του Κλάρα στο πιάνο.

Σε όλο το 19ο αιώνα ακμάζει η όπερα, που γίνεται ένα από τα αγαπημένα θεάματα για τους αστούς, και τότε γράφονται μερικές από τις πιο σημαντικές όπερες. Στην Π 4.38 πορτρέτο του Ιταλού συνθέτη Γκαετάνο Ντονιτσέτι (1848) και στην Π 4.39 πορτρέτο του Ιταλού συνθέτη Βιντσέντσο Μπελίνι (1835 περίπου). Και οι δύο έγραψαν όπερες.

Π 4.37

Ακουαρέλα που ζωγράφισε ο Γερμανός συνθέτης Φέλιξ Μέντελσον και εικονίζει το Γκέβαντχουζ, μια αίθουσα για συναυλίες στη Λιψία. Στο κάτω μέρος υπάρχουν σημειωμένες νότες.

Π 4.38

B. Επαναστατικά κινήματα στην εποχή της Παλινόρθωσης

Τα επαναστατικά κινήματα του 1820 και του 1830

Μυστικές επαναστατικές οργανώσεις

Οι οργανώσεις αυτές (τις έλεγαν και «εταιρίες») δημιουργήθηκαν στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα με στόχο να οργανώσουν επαναστάσεις ενάντια στα απολυταρχικά καθεστώτα, που τότε επικρατούσαν στην Ευρώπη.

Από τις πιο γνωστές μυστικές επαναστατικές οργανώσεις ήταν οι **καρμπονάροι**, που έδρασαν στην Ιταλική χερσόνησο στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Στόχος τους ήταν να διώξουν τους ξένους ηγεμόνες από την Ιταλική χερσόνησο και να γίνουν φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις. Παρόλο που το όνομά τους προέρχεται από τους καρβουνιάρηδες, οι περισσότεροι καρμπονάροι ήταν αστοί.

Ο Τζουζέπε Ματσίνι (1805–1872) καταγόταν από τη Γένοβα. Ανήκε στους καρμπονάρους και αφιέρωσε τη ζωή του στην επανάσταση που θα ένωνε όλα τα ιταλικά κράτη σε ένα. Πίστευε ότι μόνο οι λαϊκές επαναστατικές δυνάμεις με τις μυστικές οργανώσεις τους θα μπορούσαν να διώξουν τους ξένους και να ενοποιήσουν την Ιταλία.

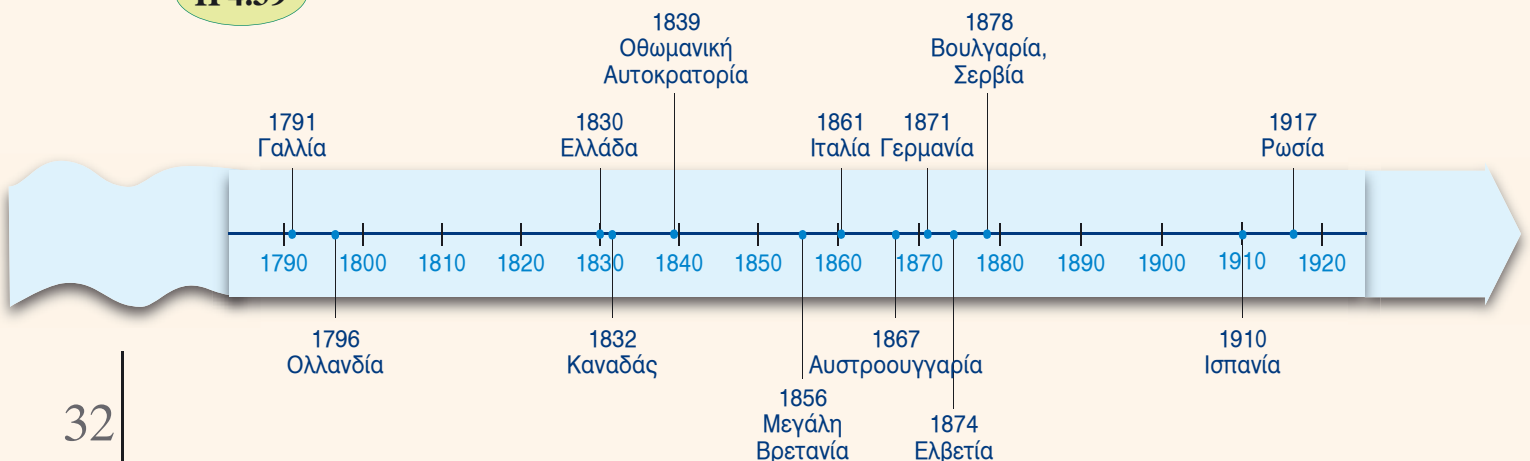
Οι επαναστάσεις του 1848: Η «άνοιξη των λαών»

Εβραίοι

Οι Εβραίοι αναγνωρίστηκαν ως ισότιμοι πολίτες μετά τη Γαλλική Επανάσταση, σε άλλες χώρες πιο νωρίς και σε άλλες πιο αργά.

Στην ιστορική γραμμή παρακάτω βλέπουμε πότε έγινε αυτό στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες:

Π 4.39

Γ. Η Ελλάδα του Όθωνα

Ο Όθωνας, η αντιβασιλεία και η απολυταρχία (1833–1843)

Αντιβασιλεία

Οι τρεις αντιβασιλείς, που διοίκησαν την Ελλάδα μέχρι να γίνει ενήλικος ο Όθωνας, είχαν σημαντικές θέσεις στη Βαυαρία και πολιτική πείρα.

Π 4.41

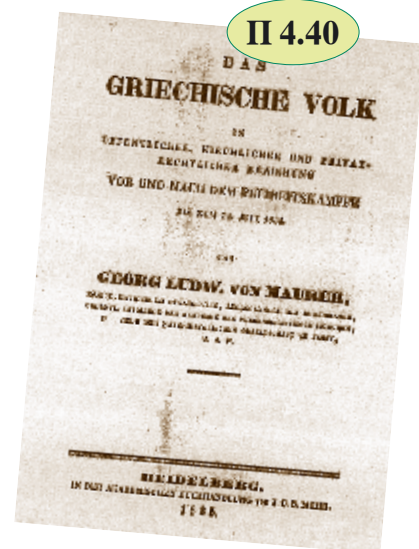
Π 4.42

Π 4.43

με τη δικαιοσύνη, την παιδεία και τη θρησκεία. Ο Μάουερ έκανε τέσσερα νομοθετικά έργα που ίσχυσαν πάνω από εκατό χρόνια. 1833, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Στην εικόνα Π 4.44 ο Γόζεφ Λούντβιχ φον Άρμανσπεργκ (1787–1853), στη Π 4.45 ο Γκέοργκ Λούντβιχ φον Μάουερ (1740–1872) και στην Π 4.46 ο Καρλ Γκούσταφ φον Χάιντεκ (1788–1861). Ο Άρμανσπεργκ είχε τη γενική ευθύνη για την αντιβασιλεία και ο Χάιντεκ για τα στρατιωτικά θέματα. Ο Μάουερ (1790–1872) ήταν υπεύθυνος για θέματα σχετικά

Π 4.40

Το βιβλίο Ο ελληνικός λαός που έγραψε ο Μάουερ και κυκλοφόρησε στη Χαϊδελβέργη (σήμερα στη Γερμανία) το 1835.

Ληστές

Το 1835 η ληστεία ήταν το πιο μεγάλο πρόβλημα για τη δημόσια ασφάλεια στην ύπαιθρο. Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από μια έκθεση για τη ληστεία που κατέθεσε στην αντιβασιλεία ένας πολιτικός από τα Ψαρά.

Π 4.44

Όταν ήρθε [ο Όθωνας] στην Ελλάδα και δημιουργήθηκε [...] η αντιβασιλεία, διαλύθηκαν τα άτακτα ελαφρά στρατεύματα. Αυτό προκάλεσε νέα παράπονα μέχρι που ξαναγεννήθηκε πάλι το κακό της ληστείας: πολλοί απ' αυτούς τους στρατιώτες απελπισμένοι από τα λιγοστά έσοδά τους [...], πήγαν [...] στα [οθωμανικά] μέρη [...]. Συναντήθηκαν εκεί με το παλιό άθλιο σύστημα της [Οθωμανικής Αυτοκρατορίας], [...] με τους [...] αρματολούς. Με αυτούς ήταν πολύ εύκολο να συνεργαστούν, για να γυμνώνουν το λαό της Ελλάδας το καλοκαίρι και το χειμώνα να επιστρέφουν σ' αυτούς [=τους αρματολούς], να μοιράζουν μαζί τους όσα αποκτήσανε από τις ληστείες και να προστατεύονται.

Αναγνώστης Μοναρχίδης, Έκθεση για τη ληστεία, 22 Δεκεμβρίου 1835
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.45

Σκίτσο από το βιβλίο του Εντμόν Αμπού Ο βασιλιάς των ορέων (1857) που δείχνει το γιγάντιο χέρι ενός ληστή να αρπάζει έναν ταξιδιώτη στην ύπαιθρο.

Π 4.46

Χαρακτικό με ληστή (μέσα 19ου αιώνα). Το ελληνικό κράτος προσπάθησε να αντιμετωπίσει τη ληστεία με τον τακτικό στρατό, χωρίς όμως ιδιαίτερα αποτελέσματα. Οι ληστές είχαν συχνά καλές σχέσεις με τους κατοίκους σε πολλά ορεινά χωριά, αλλά έπαιρναν επίσης μέρος σε εξεγέρσεις που γίνονταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Π 4.47

Χαρακτικό με καταυλισμό Βαυαρών στρατιωτών στο Σπερχαϊό ποταμό, σύνορο της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι το 1881.

Π 4.48

Αυτοκέφαλη Ελληνική Εκκλησία

Η ρύθμιση για το αυτοκέφαλο της Ελληνικής Εκκλησίας έγινε κυρίως από το Μάουερ, που βασίστηκε στις προτάσεις που έκανε ο αρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης. Σ' αυτό το γεγονός αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα:

Τον Ιούλιο του 1833 έγινε αυτοκέφαλη και ανεξάρτητη η Εκκλησία στο Βασίλειο της Ελλάδας [...]. Διότι [...] ο σκοπός [...] [της Επανάστασης] δεν ήταν μόνο η πολιτική, αλλά και η εκκλησιαστική αυτονομία και ανεξαρτησία [...]. Και [το έθνος] δεν είχε ανάγκη από άδεια και συγκατάθεση, γιατί η πολιτική και η εθνική αυτονομία σημαίνει υποχρεωτικά, και σύμφωνα με την Ορθόδοξη Εκκλησία, και την εκκλησιαστική [...] και δε χρειάζεται καμιά άλλη ιδιαίτερη [...] συνθήκη γι' αυτό. Διότι επικράτεια και θρησκεία είναι ένα.

Θεόκλητος Φαρμακίδης, *Απολογία*, έτος 1840
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.49

Στο πιο μεγάλο μέρος της η ελληνική κοινωνία ήταν αντίθετη με το αυτοκέφαλο και συνέχιζε να θεωρεί τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως αρχηγό του «ορθόδοξου γένους». Την ιδέα αυτή υποστήριζαν ο Κωνσταντίνος Οικονόμου (1780–1857) και οι οπαδοί του, που πίστευαν ότι ο χωρισμός από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν παράνομος.

Τι δεν τράβηξαν για χάρη της ελεύθερης Ελλάδας οι αδελφοί που έμειναν έξω από το νέο κράτος; Και όμως εκείνους ούτε Έλληνες ούτε αδελφούς μας κάνετε τον κόπο να τους ονομάζετε, αλλά κατοίκους [της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας] και υπόδουλα μέλη της υπόδουλης (όπως την αποκαλείτε) Εκκλησίας. Έτσι όμως χωρίζετε την Ελλάδα [...] και τους Έλληνες [...], κομματιάζετε το έθνος και σπέρνετε θρησκευτικές διχόνοιες που γεννούν εμφύλιες αρρώστιες και [...] πολέμους ανάμεσα σε αδελφία [...]. Πώς φέρεστε, άνθρωποι;

Κωνσταντίνος Οικονόμου, *Επίκριση στη σύντομη απάντηση σχετικά με τη νεοελληνική εκκλησία του σοφού δασκάλου Νεόφυτου Βάμβα*, έτος 1839
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.50

Με το σύνταγμα του 1844 οι σχέσεις ανάμεσα στο ελληνικό κράτος και στην Ελληνική Εκκλησία έγιναν καλύτερες: Ο βασιλιάς δεν ήταν πια αρχηγός της Εκκλησίας, και αναγνωριζόταν ότι η Ελληνική Εκκλησία συνδέεται θρησκευτικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Το σύνταγμα όριζε επίσης ότι η ορθοδοξία ήταν «η επικρατούσα θρησκεία» στην Ελλάδα, δηλαδή η πιο σημαντική και διαδεδομένη. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αναγνώρισε το 1850 το αυτοκέφαλο της Ελληνικής Εκκλησίας.

Για το σύνταγμα του 1844 μιλάμε στις σ. 77-78.

Τρία ελληνικά πολιτικά κόμματα

Αγγλικό κόμμα	Γαλλικό κόμμα	Ρωσικό κόμμα
Οι περισσότεροι οπαδοί του ήταν από τα ανώτερα αστικά στρώματα, τους λόγιους και τους ετερόχθονες εμπόρους.	Στην αρχή αντιπροσώπευε τους στρατιωτικούς από τη Στερεά Ελλάδα. Στη συνέχεια απέκτησε οπαδούς και στην υπόλοιπη Ελλάδα.	Οι περισσότεροι οπαδοί του ήταν αγρότες και μικροϊδιοκτήτες.
<ul style="list-style-type: none"> ▶ ακολουθούσε την πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας, ▶ υποστήριζε το κοινοβουλευτικό σύστημα και ήθελε σύνταγμα, ▶ προσπαθούσε να καθιερώσει ορισμένους φιλελεύθερους θεσμούς (ελευθεροτυπία, ανεξαρτησία δικαιοσύνης κτλ.). 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ακολουθούσε την πολιτική της Γαλλίας, ▶ ήθελε ισχυρή βασιλική εξουσία, ▶ ζητούσε σύνταγμα και ισχυρή εκτελεστική εξουσία, ▶ υποστήριζε την αλυτρωτική πολιτική. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ακολουθούσε την πολιτική της Ρωσίας, ▶ θεωρούσε βάση της κοινωνίας τη θρησκεία και υπερασπιζόταν τις παραδόσεις, ▶ ήταν αντίθετο με πολλές φιλελεύθερες ιδέες.

Για τον αλυτρωτισμό μιλάμε στη σ. 80.

Η εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843

Η κίνηση για να δοθεί σύνταγμα άρχισε να οργανώνεται από το 1842. Όταν ο Όθωνας μείωσε τους μισθούς στο δημόσιο για να αντιμετωπίσει την κακή οικονομική κατάσταση του κράτους, έχασε και το τελευταίο του στήριγμα, το στρατό.

Για την οικονομική κατάσταση στο ελληνικό βασίλειο μιλάμε στις σ. 80-83.

Π 4.51

Έκτακτο παράρτημα της εφημερίδας Αιών για το κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

Π 4.52

Πίνακας άγνωστου ζωγράφου με την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Πάνω σε άλογο ο αρχηγός της εξέγερσης, στρατηγός Δημήτριος Καλλέργης, ενώ σε ένα παράθυρο του παλατιού φαίνονται ο Όθωνας και η σύζυγός του Αμαλία.

Να πώς ο στρατηγός Μακρυγιάννης περιγράφει στα απομνημονεύματά του τι έγινε πριν από την εξέγερση.

Τα κακά αυξάνονταν στο κράτος. Γίνονταν πολλές παρανομίες. Τότε ζήτησαν και οι δανειστές μας τις δόσεις για το δάνειο και οι πρέσβεις μάς πίεσαν πολύ. Κι έγινε οικονομία στο πολιτικό [...] και στρατιωτικό και στ' άλλα [...]. Άλλος ήθελε να διώξουμε το βασιλιά, άλλος να τον σκοτώσουμε· εγώ κι όσοι ήταν τίμιοι και καλοί πατριώτες [...] μιλούσαμε με φρονιμάδα και θέλαμε με γνώση και ενότητα να κάνουμε Εθνική Συνέλευση και να γίνουν νόμοι εθνικοί· κι ο Όθωνας βασιλιάς να είναι, αν τους υπογράψει [τους νόμους], κι έτσι να τελειώσουν οι ταλαιπωρίες που έπαθε η πατρίδα μας [...]. Κι ενώθηκε όλο το κράτος με τη θέληση του Θεού και τη φώτισή του· κι αποδέχτηκε γενικά η πατρίδα αυτό το θείο έργο, την τρίτη Σεπτεμβρίου, την οποία θέλω να αφηγηθώ.

Στρατηγός Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα, πρώτο μισό του 19ου αιώνα
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.53

Ο Μακρυγιάννης έμαθε γράμματα σε μεγάλη ηλικία, στα 1829, όταν βρισκόταν στο Άργος διορισμένος από τον Ιωάννη Καποδίστρια. Ας δούμε πώς αφηγείται ο ίδιος την απόφασή του αυτή.

Και για να μην τρέχω στα καφενεΐα και σε άλλα τέτοια που δεν τα συνηθίζω (ήξερα λίγο γράψιμο, γιατί δεν είχα πάει σε δάσκαλο [...], επειδή δεν μπορούσα να το κάνω) παρακαλούσα τον ένα φίλο και τον άλλο και με έμαθαν κάτι περισσότερο [λίγα περισσότερα γράμματα] εδώ στο Άργος [...]. Αφού λοιπόν ασχολήθηκα [...] να μάθω τούτα τα γράμματα που βλέπετε, φαντάστηκα [ότι μπορούσα] να αφηγηθώ τη ζωή μου, όσα έκανα όταν ήμουν μικρός και όσα [έκανα όταν μεγάλωσα].

Στρατηγός Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα, πρώτο μισό του 19ου αιώνα
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.54

... η εν σπείρω... (Handwritten text from the memoirs of Makriyiannis, showing his original Greek script.)

Π 4.56

Ο Μακρυγιάννης (1797–1864) καταγόταν από το Ιδιόρικο στη Στερεά Ελλάδα. Πήρε μέρος στην Ελληνική Επανάσταση και όταν δημιουργήθηκε το ελληνικό κράτος ασχολήθηκε με την πολιτική. Ο Μακρυγιάννης γράφει όπως μιλάει και η γλώσσα του έχει ζωντάνια. Τα Απομνημονεύματά του βρέθηκαν το 1900 και κυκλοφόρησαν πρώτη φορά το 1907. Στην εικόνα Π 3.24 πορτρέτο του Μακρυγιάννη και στην Π 3.25 χειρόγραφο από τα Απομνημονεύματά του.

Π 4.55

Π 4.57

Κάλπη με σφαιρίδια. Σε κάθε εκλογικό τμήμα, για κάθε υποψήφιο υπήρχε μία κάλη, που ήταν χωρισμένη σε δύο μέρη: το ένα ήταν για το «να» (απ' έξω ήταν άσπρο) και ένα ήταν για το «όχι» (απ' έξω ήταν μαύρο). Ο ψηφοφόρος έβαζε το χέρι του στη σωλήνα και έριχνε την ψήφο, που ήταν μια μικρή μπάλα (συνήθως από μολύβι), στο «να», αν τον ψήφιζε, ή στο «όχι», αν δεν τον ψήφιζε. Ανάλογα με το πόσα σφαιρίδια βρίσκονταν στο άσπρο ή στο μαύρο μέρος, ο υποψήφιος εκλεγόταν ή όχι. Από εκεί βγήκε και η έκφραση «τον μαύρισαν στις εκλογές».

Πολιτικά δικαιώματα

Με το σύνταγμα του 1844 πολιτικά δικαιώματα είχαν όλοι οι άντρες πάνω από 25 χρονών που ήταν Έλληνες πολίτες και είχαν κάποια ιδιοκτησία ή κάποιο επάγγελμα. Το ίδιο ίσχυε τότε σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Στην πρώτη αυτή περίοδο συχνά στις εκλογές εμπόδιζαν κάποιους να ψηφίσουν. Ακόμη, έβγαζαν ψεύτικα αποτελέσματα, δηλαδή νόθευαν τις εκλογές. Τέλος, εμπόδιζαν παράνομα να εκλεγεί κάποιος βουλευτής. Ήταν δύσκολο να λειτουργήσει σωστά το δημοκρατικό πολίτευμα και χρειάστηκαν πολλά χρόνια για να γίνει αυτό.

«Οι αλλαγές της 3ης Σεπτεμβρίου», γελοιογραφία του 1856. Κοιτώντας τη βλέπουμε ένα χαρούμενο Έλληνα που ονειρεύεται το σύνταγμα. Αν τη γυρίσουμε ανάποδα τον βλέπουμε να κλαίει για όσα συμβαίνουν.

Π 4.58

Τα φώτα του πολιτισμού

Ο όρος «Μεγάλη Ιδέα» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Ιωάννη Κωλέττη σε ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση στις 14 Ιανουαρίου του 1844. Σ' αυτή, ανάμεσα στ' άλλα, ο Κωλέττης υποστήριξε ότι ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός έδωσε τα «φώτα» του και δημιούργησε ευρωπαϊκό πολιτισμό. Και τώρα, λοιπόν, το νέο ελληνικό κράτος έπρεπε να κάνει το ίδιο και στους λαούς της Ανατολής.

Θυμάμαι [με συγκίνηση] τη μέρα εκείνη που ορκιστήκαμε να δώσουμε τα πάντα, [ακόμη] και την ίδια μας τη ζωή, για την ελευθερία της Ελλάδας [...]. Πρέπει να αισθανθούμε τη σημασία του όρκου αυτού σε τούτη την περίσταση, που μαζευτήκαμε [για] να συντάξουμε το σύνταγμα, το ευαγγέλιο τούτο για την πολιτική μας ύπαρξη, και να έχουμε πια δύο ευαγγέλια: ένα για τη θρησκεία και ένα για την πολιτική μας ύπαρξη. Από τη γεωγραφική της θέση η Ελλάδα είναι το κέντρο της Ευρώπης [...]· επειδή έχει από δεξιά την Ανατολή και από αριστερά τη Δύση, είχε αποστολή [...] με την πτώση της [κατά την αρχαιότητα] να φωτίσει τη Δύση [=την Ευρώπη], και τώρα με την αναγέννησή της [=με την Επανάσταση] την Ανατολή. Το πρώτο έκαναν πραγματικότητα οι πρόγονοί μας, το δεύτερο οφείλουμε να το κάνουμε εμείς· πιστός στον όρκο αυτό και στη μεγάλη αυτή ιδέα, πίστευα πάντοτε ότι όσοι εκπροσωπούν το έθνος συγκεντρώνονται για να αποφασίσουν όχι πια για την τύχη της Ελλάδας, αλλά [για την τύχη] της ελληνικής φυλής.

Συνεδρίαση της Εθνοσυνέλευσης, 14 Ιανουαρίου 1844
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.60

Σκίτσο που δημοσιεύτηκε το 1853 στο βρετανικό περιοδικό Παντς: Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι ο «μεγάλος ασθενής» στο κρεβάτι και ο χάρος ετοιμάζεται να τον πάρει. Δίπλα δύο Ευρωπαίοι ηγέτες συζητούν για το τι πρέπει να κάνουν.

Π 4.59

Ανατολικό Ζήτημα

Σε επιστολή του, ο Γάλλος πολιτικός και συγγραφέας Φρανσουά Γκιζό συμβουλεύει τον Ιωάννη Κωλέττη λίγο πριν γίνει πρωθυπουργός για τη στάση που πρέπει να κρατήσει στο Ανατολικό Ζήτημα.

Για το Ανατολικό Ζήτημα μιλήσαμε στη σ. 32.

Η Ευρώπη [...] δε θέλει να διαλυθεί γρήγορα το οθωμανικό κράτος· η Ευρώπη θα κάνει ό,τι [είναι] δυνατό για να καθυστερήσει την πτώση του και τις συνέπειές της· και αν κάποιος πιστέψει ότι εσείς εργάζεστε για να πετύχετε [αυτό που] η Ευρώπη θέλει να καθυστερήσει, η ευρωπαϊκή πολιτική θα στραφεί εναντίον σας [...]. Δε ζητώ να πνίξετε τα [...] αισθήματά σας· ζητώ μόνο να μην ενεργήσουν τα αισθήματα αυτά σε ακατάλληλη στιγμή· γιατί έτσι ούτε τιμή ούτε όφελος θα έχετε. Πιστέψτε με· συγκεντρώστε την προσοχή σας στην εσωτερική διοίκηση της Ελλάδας, για να την κάνετε κράτος που διοικείται [καλά] [...] στο εσωτερικό, [κράτος] που το εκτιμούν στο εξωτερικό· αυτό είναι το μόνο που μπορεί να γίνει σήμερα και το μόνο που θα έχει αποτελέσματα για το μέλλον σας.

Επιστολή του Φρανσουά Γκιζό στον Ιωάννη Κωλέττη, έτος 1844

Π 4.61

Η συνταγματική μοναρχία (1844–1862)

Κίνημα ενάντια στον Όθωνα

Στις αρχές του 1862 οργανώθηκαν εξεγέρσεις στο Ναύπλιο και στις Κυκλάδες, που τις έπνιξε όμως ο στρατός. Λίγο αργότερα, όταν το βασιλικό ζεύγος έφυγε από την πρωτεύουσα για μια περιοδεία, οι αντίπαλοι του σχημάτισαν προσωρινή κυβέρνηση, με τους Κωνσταντίνο

Για τον Κωνσταντίνο Κανάρη μιλήσαμε στη σ. 55.

Κανάρη, Δημήτριο Βούλγαρη και Μπενιζέλο Ρούφο, και αποφάσισαν να καταργήσουν τη βασιλεία. Ο Όθωνας αναγκάστηκε να επιστρέψει από την περιοδεία του και να φύγει για το Μόναχο κατευθειάν από το λιμάνι του Πειραιά, χωρίς να κατέβει από το καράβι. Παρακάτω διαβάζουμε την προκήρυξη που εκδόθηκε για να φύγει ο Όθωνας από την Ελλάδα.

Π 4.62

Γαλλική γελοιογραφία: Ο Όθωνας που έχει χάσει δύο θρόνους, της Ελλάδας και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Π 4.63

Τα βάσανα της πατρίδας σταμάτησαν. Όλες οι επαρχίες και η πρωτεύουσα ενώθηκαν με το στρατό και έβαλαν τέλος σε αυτά. Πιστοί σε όσα αποφάσισε όλο το ελληνικό έθνος, διακηρύσσουμε και αποφασίζουμε: Η βασιλεία του Όθωνα καταργείται, η αντιβασιλεία της Αμαλίας καταργείται. Μέχρι να συγκληθεί η Εθνική Συνέλευση σχηματίζεται προσωρινή κυβέρνηση για να κυβερνήσει το κράτος από τους εξής πολίτες: Δ. Βούλγαρη, Κ. Κανάρη, Β. Ρούφο. Εθνική Συνέλευση συγκαλείται αμέσως για να συντάξει σύνταγμα και να εκλέξει βασιλιά. Ζήτω το έθνος! Ζήτω η πατρίδα!

Προκήρυξη προσωρινής κυβέρνησης, 11 Οκτωβρίου 1862
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.64

Χαρακτικό με τον Μπενιζέλο Ρούφο (1795–1868). Ο Ρούφος καταγόταν από οικογένεια προεστών στην Πάτρα. Πήρε μέρος στην Ελληνική Επανάσταση και έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξέγερση ενάντια στον Όθωνα στην Πάτρα. Όταν έφυγε ο βασιλιάς, συμμετείχε στην προσωρινή διακυβέρνηση της χώρας μαζί με το Δημήτριο Βούλγαρη και τον Κωνσταντίνο Κανάρη.

Π 4.65

Πορτρέτο του Δημήτριου Βούλγαρη (1802–1877). Ο Βούλγαρης καταγόταν από την Ύδρα. Πήρε μέρος στην Ελληνική Επανάσταση και ασχολήθηκε με την πολιτική, κυρίως στην περίοδο του Όθωνα. Πρωταγωνίστησε στο κίνημα ενάντια στον Όθωνα το 1862 και αφού έφυγε ο βασιλιάς έγινε πρόεδρος στην προσωρινή κυβέρνηση. Ανάμεσα στο 1855 και στο 1875 έγινε πρωθυπουργός οκτώ φορές.

Π 4.66

ΕΛΛΗΝΕΣ!

Πριν φύγει οριστικά από τη χώρα, ο πρώτος βασιλιάς του ελληνικού κράτους έκανε το παρακάτω διάγγελμα (επίσημη ανακοίνωση).

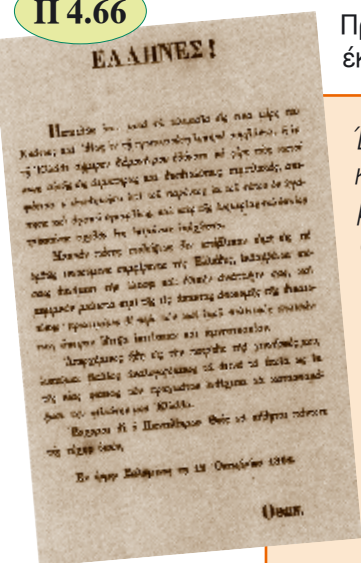
Έλληνες! Μετά τα τελευταία γεγονότα σε διάφορα μέρη του βασιλείου και ιδίως στην πρωτεύουσα, πιστεύω ότι αν μείνω στην Ελλάδα αυτό μπορεί να φέρει στους κατοίκους της αιματηρές ταραχές [...]. [Έτσι] αποφάσισα ν' αναχωρήσω από αυτό τον τόπο που αγάπησα και ακόμη αγαπώ και που για την ευτυχία του δε σκέφτηκα εδώ και τριάντα χρόνια ούτε φροντίδες ούτε κόπους. Απέφυγα κάθε επίδειξη και είχα μπροστά στα μάτια μου μόνο τα αληθινά συμφέροντα της Ελλάδας. Με όλες μου τις δυνάμεις προσπάθησα να ενισχύσω την υλική και την ηθική της ανάπτυξη και έδειξα ιδιαίτερη φροντίδα ώστε να υπάρχει δικαιοσύνη για όλους [...]. Επιστρέφω στη γη που γεννήθηκα και λυπάμαι καθώς σκέφτομαι τις συμφορές που απειλούν την αγαπητή μου Ελλάδα έτσι όπως ήρθαν τα πράγματα. Παρακαλώ το σπλαχνικό Θεό να φροντίζει για την τύχη της Ελλάδας.

Εκδόθηκε από το λιμάνι της Σαλαμίνας στις 12 Οκτωβρίου 1862. Όθωνας.

Διάγγελμα του Όθωνα, 1862
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.67

Το τελευταίο διάγγελμα του Όθωνα στις 12 Οκτωβρίου 1862.

Π 4.68

Αμαλία

Ο Όθωνας παντρεύτηκε την Αμαλία, κόρη Γερμανού πρίγκιπα, το 1836. Η Αμαλία φρόντισε να δημιουργηθεί ο Βασιλικός Κήπος (σήμερα Εθνικός Κήπος) στην Αθήνα, ένας από τους πρώτους κήπους στη νέα πρωτεύουσα.

Στο παλάτι γίνονταν συχνά επίσημοι χοροί. Σε αυτούς ο Όθωνας και η Αμαλία καλούσαν πολιτικούς, διπλωμάτες, κρατικούς υπάλληλους και αξιωματικούς.

Τον πρώτο χορό στο νέο παλάτι, στις 22 Νοεμβρίου 1844, περιγράφει στο ημερολόγιό της η Χριστιάνα Λυτ, παντρεμένη με τον προτεστάντη ιερέα της Αμαλίας, που έμεινε στην Αθήνα με την οικογένειά της 13 χρόνια.

Στην εικόνα Π 4.71 σκίτσο από το περιοδικό Νέος Αριστοφάνης με την Αμαλία, που φοράει τη στολή που πήρε το όνομά της. Τη στολή αυτή φορούσαν στις επίσημες εκδηλώσεις η ίδια και οι κυρίες που τη συντρόφευαν στη βασιλική Αυλή και καθιερώθηκε ως «εθνική» για να ξεχωρίζει από τις τοπικές παραδοσιακές στολές. Στην Π 4.72 γυναίκα ντυμένη με τη στολή αυτή, Γύρω στο 1855.

Π 4.69

Ο χορός γινόταν στο τελευταίο πάτωμα κι έτσι είχαμε να ανέβουμε εκατό μαρμάρινα σκαλιά. Ήταν υπερβολικά πολύς κόσμος, αξιωματικοί και δόκιμοι από τις αγγλικές, γαλλικές και ρωσικές φρεγάτες [=είδος караβιού], ηλικιωμένοι πολεμιστές, νεαροί αξιωματικοί φουστανελοφόροι [...], κυρίες με χρυσοκέντητα βελούδα και νεαρές σουλφίδες ντυμένες με τη γαλλική μόδα.

Χριστιάνα Λυτ, Ημερολόγιο 1843–1845

Π 4.70

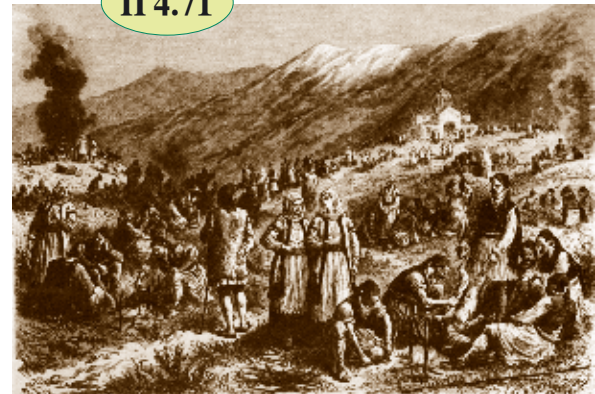
Η οικονομική και κοινωνική ζωή

Για το «σταφιδικό ζήτημα» μιλάμε στη σ. 124.

Εισοδήματα

Τα πράγματα ήταν καλύτερα για όσους αγρότες καλλιεργούσαν προϊόντα που τα εμπορεύονταν (σταφίδα κυρίως, αλλά και λάδι, βαμβάκι, μετάξι, αργότερα καπνός) και δεν προορίζονταν μόνο για να ζήσει η οικογένεια (όπως το σιτάρι ή το καλαμπόκι). Οι τιμές για τα προϊόντα αυτά ήταν καλές σε όλη την περίοδο του Όθωνα. Έτσι η καλλιέργειά τους, και κυρίως της σταφίδας, αυξήθηκε πάρα πολύ. Η σταφίδα ήταν το κυριότερο προϊόν που εξαγόταν από την Ελλάδα όλο το 19ο αιώνα.

Π 4.71

Χαρακτικό του 19ου αιώνα με πανηγύρι στη Θήβα.

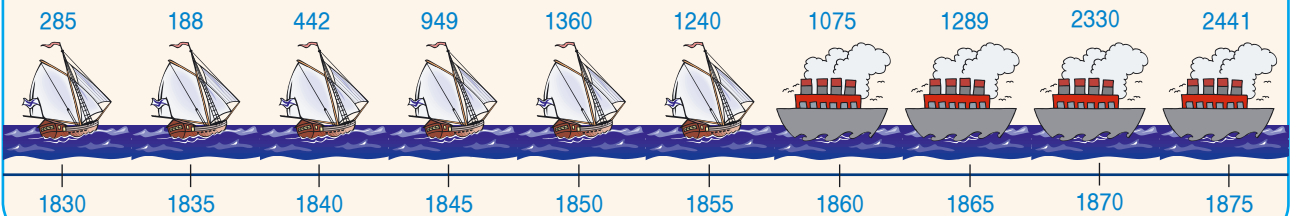
Χαρακτικό του 19ου αιώνα με κτηνοτρόφους.

Π 4.72

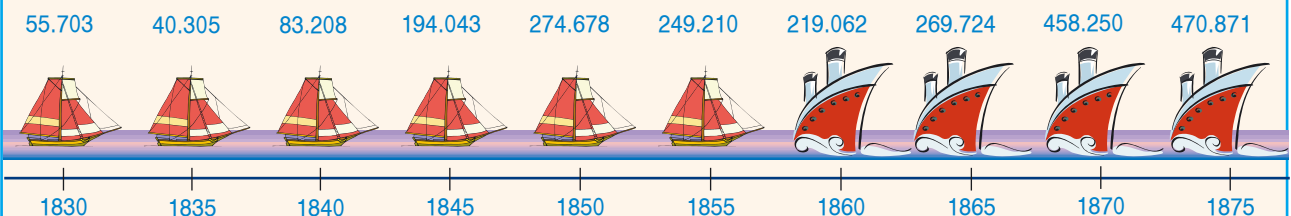
Ναυτιλία

Τα ελληνικά καράβια που φτιάχτηκαν από το 1830 έως το 1875.

Π 4.73

Η χωρητικότητα σε τόνους των ελληνικών καραβιών που φτιάχτηκαν από το 1830 έως το 1875.

Π 4.74

Η ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου και της ελληνικής ναυτιλίας

Π 4.75

Το 19ο αιώνα, σε όλη την Ευρώπη, αναπτύσσεται το εμπόριο. Ένα μέρος του γίνεται με ελληνικά καράβια. Μεγάλα ιστιοφόρα μεταφέρουν προϊόντα (δημητριακά, βαμβάκι, μαλλί, ζωικό λίπος, ζάχαρη κ.ά.) από την ανατολική Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα στη δυτική Μεσόγειο και στη βόρεια Ευρώπη. Από εκεί επιστρέφουν με επεξεργασμένα προϊόντα (τρόφιμα, υφάσματα, φαρμακευτικά προϊόντα, χρωστικές ουσίες κ.ά.). Μέχρι τη δεκαετία του 1860 (που επικράτησαν τα ατμόπλοια) η ελληνική ναυτιλία γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη.

Σχέδιο φάρου στο νησί Κύθηρα (1857). Την περίοδο του Όθωνα έγιναν νόμοι για την εμπορική ναυτιλία, δημιουργήθηκαν λιμεναρχεία, λιμάνια, αποβάθρες, αλλά και φάροι που επιτρέπανε στα καράβια να ταξιδεύουν και το βράδυ.

Ερμούπολη

Π 4.76

Μετά την Επανάσταση του 1821, η Σύρος γίνεται σιγά σιγά κέντρο για το εμπόριο και τη ναυτιλία. Στο νησί κατοικούσαν κυρίως καθολικοί.

Από την Ελληνική Επανάσταση και μετά έρχονται πρόσφυγες από τα νησιά του Αιγαίου και τη Μικρά Ασία (από τη Χίο, τη Σμύρνη, τα Ψαρά, την Κρήτη κ.α.). Η πόλη που χτίστηκε στο λιμάνι του νησιού πήρε το όνομα Ερμούπολη από τον Ερμή, τον αρχαίο Έλληνα θεό του εμπορίου. Οι πρόσφυγες οργανώνουν εμπορικές επιχειρήσεις και ναυπηγεία και η Σύρος γίνεται εμπορικό κέντρο στη Μεσόγειο. Στάρι από την ανατολική Μεσόγειο και βιομηχανικά προϊόντα από τις ευρωπαϊκές χώρες περνούν από το λιμάνι της. Τα ιστιοφόρα που φτάνουν στα ναυπηγεία της μεταφέρουν τα εμπορικά προϊόντα.

Π 4.81

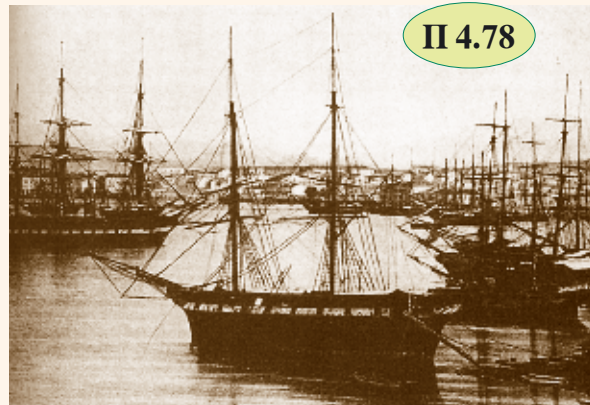
Χαρακτικό με την Ερμούπολη (Σύρος), από βιβλίο που εκδόθηκε το 1890.

Το τελωνείο στην Ερμούπολη. Χτίστηκε στα 1859-1861.

Π 4.77

Π 4.78

Στην εικόνα Π 4.80 ο Πειραιάς το 1852 (λιθογραφία από βιβλίο που εκδόθηκε το 1854). Στην Π 4.81 ο Πειραιάς το 1864.

Π 4.79

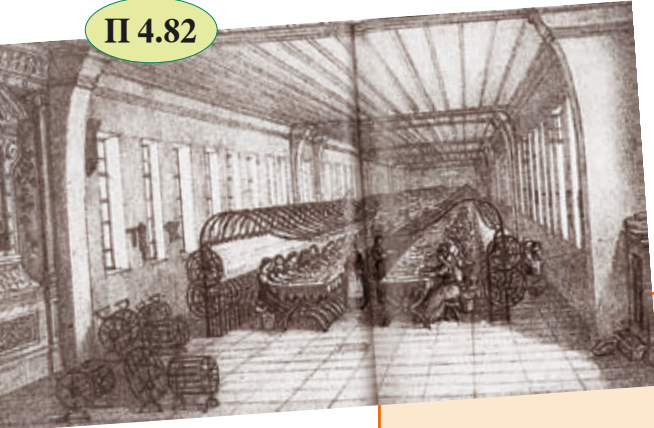
Σχέδιο του 1862 για το θέατρο «Απόλλων» στην Ερμούπολη.

Π 4.80

Π 4.82

Χαρακτικό από βιβλίο που εκδόθηκε το 1864 με το Μεταξουργείο. Το 1850 μια αγγλική εταιρία ίδρυσε σε μια περιοχή της Αθήνας ένα μεγάλο εργοστάσιο για την επεξεργασία του μεταξίου. Από τότε η περιοχή αυτή ονομάζεται Μεταξουργείο. Το εργοστάσιο λειτούργησε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1870.

Βιομηχανία

Πολλοί στο ελληνικό βασίλειο υποστήριζαν από νωρίς ότι η βιομηχανική ανάπτυξη είχε μεγάλη σημασία για ένα μικρό έθνος-κράτος σαν την Ελλάδα. Την άποψη αυτή υποστηρίζει αρθρογράφος σε εφημερίδα το 1841.

Π 4.83

Σίγουρα, η βιομηχανία και οι διάφορες μορφές της εξασφαλίζουν την ευτυχία σ' ένα έθνος. Χωρίς τη βιομηχανία ένα έθνος δεν μπορεί να ευτυχήσει και να αυξήσει τις δυνάμεις του στη γη και στη θάλασσα. Αν δεν αναπτύξει τη βιομηχανία, ένα έθνος περιορίζεται μόνο στις φυσικές του δυνάμεις [...]. [Τα έθνη που δεν έχουν βιομηχανία] είναι μέσα στην πολιτική κοινωνία [...] ασήμαντα. Με άλλα λόγια εξαρτώνται από τα άλλα ισχυρότερα έθνη, που δεν έγιναν ισχυρά για τις φυσικές τους ομορφιές ή το ήπιο κλίμα τους ούτε για την εύφορη γη τους ή το μέγεθός τους ή για τα πολλά προϊόντα τους, αλλά μόνο γιατί αναπτύξανε τη βιομηχανία και το εμπόριο. Αυτά [...] [τα έθνη] έφτασαν πολύ ψηλά στη δόξα, στο μεγαλείο και στη λαμπρότητα με τον πλούτο που αποκτήσανε από τις διάφορες βιομηχανίες και από το εξωτερικό εμπόριο.

Σ. Β., «Αι βιομηχανίαι», εφημερίδα Αιών, 26 Φεβρουαρίου 1841

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Οι δρόμοι που κατασκευάστηκαν στην Ελλάδα (1835–1870)

Π 4.84

Άντρες του μηχανικού επιβλέπουν εργάτες που κατασκευάζουν την οδό που ενώνει την Αθήνα με τον Πειραιά (σημερινή οδός Πειραιώς). Ο δρόμος άρχισε να κατασκευάζεται το 1835 και τελείωσε το 1836.

Π 4.86

Η χώρα είχε καταστραφεί

Μια εικόνα για την κατάσταση που επικρατούσε την εποχή αυτή στην Ελλάδα μάς δίνει το παρακάτω απόσπασμα από ένα γράμμα που έγραψε στη μητέρα του ο Γάλλος συγγραφέας Γκιστάβ Φλομπέρ (1821–1880), όταν ταξίδεψε στην Ελλάδα το χειμώνα του 1850–1851.

Π 4.85

Απ' την Αθήνα στη Σπάρτη είχαμε βροχές· [...] χειμάρροι και ποτάμια που έπρεπε να περάσουμε. Τα περνούσαμε καβάλα· καμιά φορά, καθώς ο ποταμός δεν είχε πέρασμα, το άλογό μας πήγαινε κολυμπώντας και το νερό μάς έφτανε μέχρι το μηρό. Όσο για τις αποσκευές, το ξεφορτώναμε εντελώς. Οι άνθρωποί μας έμπαιναν στο νερό και τις [περνούσαν απέναντι] στην πλάτη τους. Το βράδυ κοιμόμασταν σε στάβλους μαζί με τα γαϊδούρια και τα άλογα, τυλιγμένοι στις γούνινες ζακέτες μας, γύρω από μια μεγάλη φωτιά [...]. Άλλες πάλι φορές στο σπίτι κάποιου Έλληνα παπά [...]. Δεν υπάρχει ούτε ένας δρόμος στην Ελλάδα, [είναι] τόπος πολύ άγριος και χίλιες φορές με λιγότερες ανέσεις απ' ό,τι όλες οι Τουρκίες [=η Οθωμανική Αυτοκρατορία] και οι Συρίες.

Γράμμα του Γκιστάβ Φλομπέρ στη μητέρα του, 9 Φεβρουαρίου 1851

Παρ' όλα αυτά έγιναν προσπάθειες για να κατασκευαστούν κάποιοι δρόμοι.

Δημοτικό σχολείο

Παρακάτω διαβάζουμε αποσπάσματα από το νόμο σχετικά με τα δημοτικά σχολεία.

Π 4.87

Άρθρο 1. Σε κάθε δημοτικό σχολείο [...] θα διδάσκονται τα εξής: Κατήχηση, Στοιχεία της Ελληνικής [γλώσσας], Ανάγνωση, Γραφή, Αριθμητική, τα σχετικά με τα [...] μέτρα και τα σταθμά [...] Ιχνογραφία και η φωνητική μουσική [=τραγούδι] και, αν είναι δυνατό, στοιχεία Γεωγραφίας, Ελληνικής Ιστορίας και από τις Φυσικές Επιστήμες τα πιο απαραίτητα.

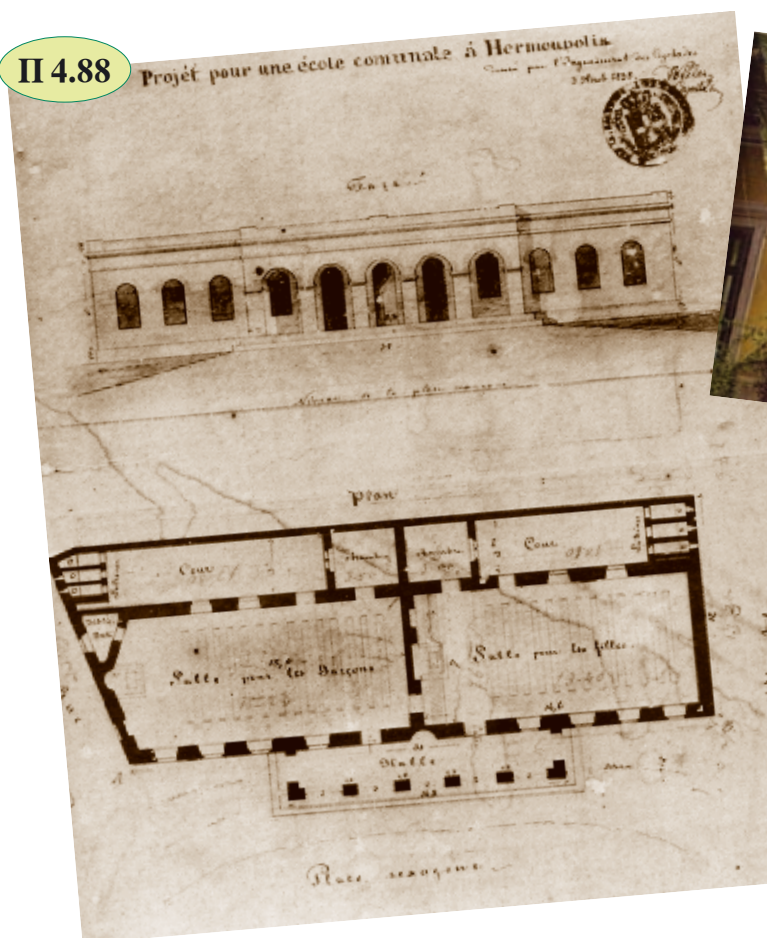
Άρθρο 2. Εκτός απ' αυτά, ο δάσκαλος να φροντίζει να γίνονται δυο φορές τη βδομάδα και σωματικές ασκήσεις και να διδάσκεται πρακτικά η αγροτική οικονομία, η κηπουρική και κυρίως η δενδροκομία, η βαμβακοκαλλιέργεια και η μελισσοτροφία. Στα σχολεία για τα κορίτσια, οι μαθήτριες πρέπει να μαθαίνουν να φτιάχνουν κεντήματα [...].

Άρθρο 4. Σε κάθε δήμο θα ιδρυθεί σιγά σιγά από ένα δημοτικό σχολείο [...].

Άρθρο 20. [...] Ο δάσκαλος οφείλει να ασχολείται με τη διαγωγή [=συμπεριφορά] των μαθητών του και μέσα και έξω από το σχολείο. Και αν κάποιος μαθητής έχει κακή διαγωγή, ο δάσκαλος [πρέπει] να το αναφέρει αυτό στους γονείς ή στους κηδεμόνες του και να ζητάει τη συνεργασία τους για να κρατήσουν μακριά το μαθητή από άπρεπες διασκεδάσεις. Σχετικά με όσους μαθητές δεν είναι ντόπιοι και οι γονείς τους ή οι κηδεμόνες τους δεν έχουν βάλει κάποιον να τους ελέγχει, ο δάσκαλος πρέπει να φροντίζει και να τους εμποδίζει να κατοικούν ή να τρώνε σε σπίτια που αυτός δεν εγκρίνει.

Διάταγμα για την ίδρυση και την οργάνωση των δημοτικών σχολείων, Ναύπλιο 18 Φεβρουαρίου 1834
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.88

Σχέδιο του 1838 για την κατασκευή Δημοτικού Σχολείου στην Ερμούπολη.

Π 4.89

Δημοτικό σχολείο στην Αθήνα (1875–1876).

Π 4.90

Αλληλοδιδασκτικό σχολείο στο Άργος.

Μόνο για τα αγόρια

Καθώς τα περισσότερα σχολεία που χτίστηκαν ήταν για τα αγόρια, την εκπαίδευση για τα κορίτσια την οργάνωσαν κυρίως ιδιώτες. Το 1836 ιδρύθηκε στην Αθήνα η «Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία», που ανέλαβε να εκπαιδεύει κορίτσια και να προετοιμάζει δασκάλες. Ένα χρόνο μετά εγκαινιάσε το πρώτο της σχολείο. Στα εγκαίνια, ο αρχιμανδρίτης Μισαήλ Αποστολίδης, από τους ιδρυτές της Εταιρείας, υποστήριξε την ανάγκη να μορφώνονται τα κορίτσια.

Για τα αγόρια και την εκπαίδευσή τους η κυβέρνηση και οι δήμοι έδειξαν ήδη αρκετή φροντίδα [...]. Μόνο τα κορίτσια δεν είχαν μέχρι τώρα τέτοια φροντίδα [...]. Αλλά οι γυναίκες αποτελούν το μισό από το ανθρώπινο γένος [...]. Πρέπει λοιπόν να σπουδάζουν και τα κορίτσια, όπως και τα αγόρια, όσα πράγματα πλάθουν και μορφώνουν την καρδιά, στολίζουν το πνεύμα και τελειοποιούν το λογικό. [Ευτυχώς] οι Έλληνες δεν έχουν πια ιδέες που συναντάμε στα βάρβαρα έθνη, που απαγορεύουν στις γυναίκες να φωτίσουν και να αναπτύξουν το νου τους.

Μισαήλ Αποστολίδης, Λόγος στα εγκαίνια του Σχολείου των Κορασιών της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, έτος 1837
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 4.91

Π 4.92

Στην εικόνα Π 4.98 η σφραγίδα της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και στην Π 4.99 σχέδιο του αρχιτέκτονα Λύσανδρου Καυταντζόγλου για το Αρσάκειο Παρθεναγωγείο, το πρώτο σχολείο για κορίτσια που χτίστηκε με χρήματα που δώρισε ο Ηπειρώτης ευεργέτης Απόστολος Αρσάκης.

Π 4.93

Τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση

Το 1837 ιδρύθηκε στην Αθήνα το «Σχολείο των Βιομηχάνων Τεχνών», που τα πρώτα χρόνια λειτούργησε σαν ένα σχολείο όπου:

Π 4.94

Το πρώτο κτίριο που στέγαζε μέχρι το 1872 το «Σχολείο των Βιομηχάνων Τεχνών» στην Αθήνα.

[...] διδάσκονται τις Κυριακές και τις γιορτές όσοι θέλουν να μορφωθούν ως αρχιτεχνίτες (μάστορες) στην αρχιτεκτονική.

Η διδασκαλία για όσους μαθητεύουν στο σχολείο αυτό θα είναι δωρεάν και θα επαναλαμβάνει τις γνώσεις που οι μαθητευόμενοι αποκτήσανε ήδη στα σχολεία. Οι μαθητές θα λύνουν προβλήματα, θα μαθαίνουν να σχεδιάζουν με απλές γραμμές κτίρια και κολόνες, θα μαθαίνουν τη βασική αριθμητική [...], θα μαθαίνουν στη γεωμετρία να μετρούν [...] απλές επιφάνειες και κανονικά σώματα.

Διάταγμα για την εκπαίδευση στην αρχιτεκτονική, Αθήνα 12 Ιανουαρίου 1837

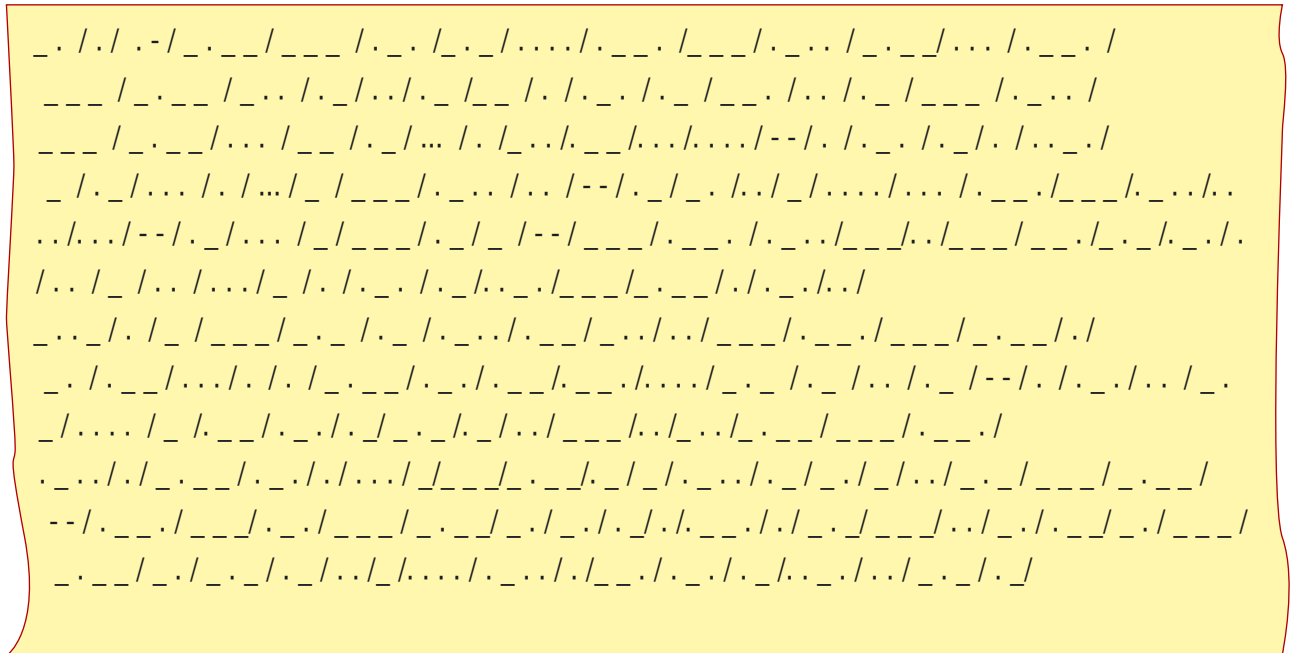
Π 4.95

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Αργότερα το σχολείο αυτό πήρε διάφορες μορφές, μέχρι που τελικά έγινε, το 1914, το **Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο**.

[Αρχές – μέσα 19ου αιώνα]

- 1 α) Μελετήστε τις πηγές 4.4, 4.5, 4.6. Τι είδους πηγές είναι; Πότε χρονολογούνται;
 β) Ο Βρετανός γιατρός Τζον Ντίκινσον είναι ένας από τους πρώτους επιβάτες που έκαναν το 1830 με τρένο τη διαδρομή Μάντσεστερ–Λίβερπουλ. Ενθουσιασμένος γράφει ένα γράμμα στο φίλο του δικηγόρο Πίτερ Μακ Άρθουρ, που ζει στο Εδιμβούργο, γι' αυτή την εμπειρία του και τις σκέψεις του για τις αλλαγές που φέρνει το νέο μεταφορικό μέσο στην οικονομία, αλλά και στην επικοινωνία και τις επαφές ανάμεσα στους ανθρώπους. Γράψτε το γράμμα (160–170 λέξεις) που έστειλε ο Τζον Ντίκινσον στον Πίτερ Μακ Άρθουρ.

- 2 Ο Βρετανός Κόλιν Ντεπ εδώ και δέκα χρόνια δουλεύει σ' ένα τηλεγραφείο στο Λονδίνο. Το 1860 ανάμεσα στα άλλα μηνύματα που πήρε με τον τηλεγράφο ήρθε και το παρακάτω:

Τι λέει αυτό; Διαβάστε το με τη βοήθεια του παρακάτω πίνακα με τα ελληνικά σήματα μορς.

A= . _	E= .	I= . .	N= _ .	P= . _ .	Φ= . . . .
B= _ . . .	Z= _	K= _ . _	Ξ= _ . . .	Σ= . . .	Χ= _ . . . .
Γ= _ . .	H=	Λ=	Ο= _ . . .	Τ= _	Ψ= . . . . .
Δ= _ . .	Θ= _	Μ= - -	Π=	Υ= _	Ω= . _ .

Γράψτε ένα κείμενο (60–70 λέξεις) εξηγώντας για ποιους λόγους το μήνυμα αυτό είναι σημαντικό.

- 3 α) Μελετήστε τις εικόνες 4.4, 4.5, 4.6, Π 4.1, Π 4.3, Π 4.5 και το κείμενο Π 4.2. Αντιγράψτε στο τετράδιό σας και συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα:

Πηγή	Χρονολογία	Ποιο είναι το θέμα της ιστορικής πηγής;	Τι πληροφορίες μάς δίνει η πηγή για το συγκεκριμένο θέμα;
4.4			
4.5			
4.6			
Π 4.1			
Π 4.2			
Π 4.3			
Π 4.5			

β) Χωριστείτε σε 4 ομάδες των 5–6 ατόμων. Η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο (280–300 λέξεις) που θα δημοσιευτεί στην ιστοσελίδα του σχολείου σας στο διαδίκτυο με θέμα «Οι μεγάλες αλλαγές στις μεταφορές και στις επικοινωνίες στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα». Το κείμενο πρέπει να είναι γραμμένο ως εξής:

Ξεκινήστε με μια σύντομη εισαγωγή. Αναφέρετε ποιες μεγάλες αλλαγές έγιναν στις μεταφορές και στις επικοινωνίες στο 19ο αιώνα.

Στην επόμενη παράγραφο εξηγήστε γιατί έγιναν αυτές οι αλλαγές και πού μπορεί να οφείλονται.

Στη συνέχεια γράψτε μια παράγραφο μιλώντας αναλυτικά για τις αλλαγές στις μεταφορές. Γιατί μπορούν να θεωρηθούν επαναστατικές; Πώς τις είδαν οι σύγχρονοί τους;

Στην επόμενη παράγραφο μιλήστε αναλυτικά για τις αλλαγές στις επικοινωνίες. Γιατί μπορούν να θεωρηθούν αυτές σημαντικές; Τι άλλαξε; Τι ρόλο μπορεί να έπαιξαν οι αλλαγές αυτές στις δραστηριότητες των ανθρώπων;

Τελειώστε το κείμενό σας με ένα σύντομο επίλογο όπου θα ανακεφαλαιώνετε όσα είπατε παραπάνω.

4 Με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζει ο χάρτης 4.8 ποια βρετανική και ποια γαλλική πόλη είχε τη μεγαλύτερη αύξηση στον πληθυσμό της; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

5 Συμπληρώστε τα κενά στο παρακάτω κείμενο:

Είμαι ο Τζορτζ Ντάουντ, από τη Βρετανία. Φτάσαμε πριν από λίγες μέρες στις ΗΠΑ. Οι λόγοι που ..... είναι ..... . Πάντα, και η γυναίκα μου Χέλεν κι εγώ ..... μια ..... και πιο άνετη ζωή. Εδώ πιστεύουμε πως θα την έχουμε. Στον τόπο μας ζούσαμε πολύ φτωχά. Εγώ τον πιο πολύ καιρό ήμουν ..... Εδώ υπάρχουν πολλές ..... . Είναι εύκολο να δουλέψεις στα ....., στα ..... . Εδώ η ..... είναι ..... για τους αγρότες. Μερικές φορές τη δίνουν και .....

6 Παρατηρήστε προσεκτικά τους δίπλα πίνακες που έχουν θέμα τη μετανάστευση: Γράψτε μια λεζάντα (100–110 λέξεις) περιγράφοντας και σχολιάζοντας τους δύο πίνακες. Από τα ρούχα και τη στάση τους τι νομίζετε ότι είναι οι άνθρωποι που εικονίζονται; Αναφέρετε όλους τους πιθανούς λόγους για τους οποίους μπορεί να μεταναστεύουν, όλα τα πιθανά μέρη όπου μπορεί να πηγαίνουν, τους λόγους για τους οποίους μπορεί να πηγαίνουν εκεί.

Ζωγράφος: Τζέιμς Κόλινσον
Τίτλος πίνακα: Μετανάστες στην Αυστραλία
διαβάζουν εφημερίδα
Χρονολογία πίνακα: 1852

Ζωγράφος: Άμπρααμ Σόλομον
Τίτλος πίνακα: Η αναχώρηση του μετανάστη
Χρονολογία πίνακα: 1854

7 α) Παρατηρήστε προσεκτικά το διπλανό πίνακα (1856) του Βρετανού ζωγράφου Γουίλιαμ Πάουελ Φριθ που δείχνει μια αστική οικογένεια να τρώει.
β) Γράψτε ένα κείμενο (170–180 λέξεις) περιγράφοντας και σχολιάζοντας τον πίνακα. Πόσα πρόσωπα υπάρχουν στον πίνακα; Πώς καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται για οικογένεια; Πώς την παρουσιάζει ο ζωγράφος; Σε ποιο χώρο την τοποθετεί; Πώς τον ζωγραφίζει; Γιατί; Τι θέλει να τονίσει ο ζωγράφος; Πώς παρουσιάζει τον άντρα και πατέρα; Γιατί; Τι θέλει να δείξει μ' αυτό τον τρόπο; Υπάρχουν άλλα αντρικά πρόσωπα στον πίνακα; Ποια; Πώς παρουσιάζει τα παιδιά; Γιατί; Πώς παρουσιάζει τη σύζυγο; Γιατί; Τι θέλει να δείξει μ' αυτό τον τρόπο; Από πού και πώς μπορούμε να καταλάβουμε ότι είναι μια πλούσια οικογένεια;

8 α) Ο Πίτερ Πάρκερ είναι ένας Βρετανός και εργάζεται στο περιοδικό Παντς. Το 1848 κάνει μια μεγάλη έρευνα για τις συνθήκες με τις οποίες ζουν και δουλεύουν οι εργάτες και οι εργάτριες στο Λονδίνο και στις άλλες μεγάλες βιομηχανικές βρετανικές πόλεις. Στο τέλος του ίδιου χρόνου με τα στοιχεία που μάζεψε γράφει δύο μεγάλα άρθρα, ένα για τον τρόπο με τον οποίο ζουν οι εργάτες και οι εργάτριες και ένα για το τι διεκδικούν, με ποιο τρόπο και τι πέτυχαν να αλλάξουν.
β) Χωριστείτε σε τρεις ομάδες των 7–8 ατόμων. Μελετήστε προσεκτικά τις εικόνες 4.11, 4.15, 4.21, 4.22, 4.23, Π 4.21, Π 4.23, Π 4.26. Αντιγράψτε στο τετράδιό σας και συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα:

Πηγή	Χρονολογία	Ποιο είναι το θέμα της ιστορικής πηγής;	Τι πληροφορίες μάς δίνει η πηγή για το συγκεκριμένο θέμα;
4.11			
4.15			
4.21			
4.22			
4.23			
Π 4.21			
Π 4.23			
Π 4.23			

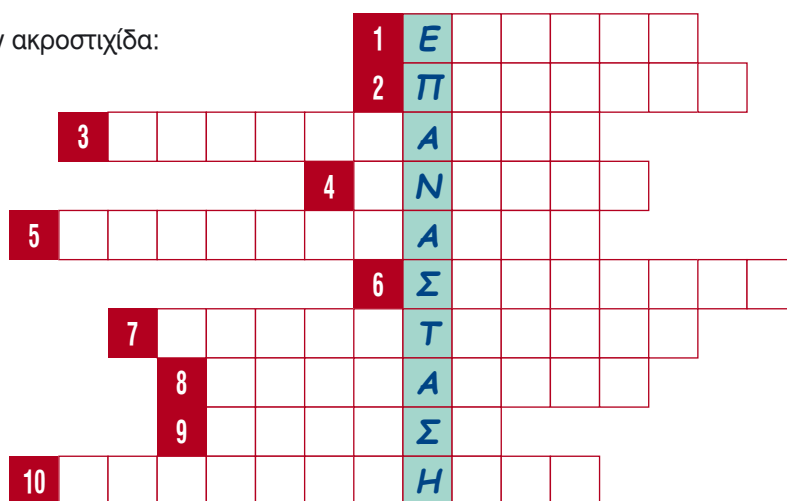
γ) Μελετήστε προσεκτικά τα κείμενα Π 4.7, Π 4.9, Π 4.22, Π 4.24, Π 4.25 και Π 4.27. Αντιγράψτε στο τετράδιό σας και συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα:

Κείμενο	Πότε γράφτηκε;	Τι είδους κείμενο είναι;	Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα;	Ποιος/ ποιοι το έγραψαν;	Σε ποιο θέμα αναφέρεται;	Τι πληροφορίες μάς δίνει το κείμενο για το συγκεκριμένο θέμα;
Π 4.7						
Π 4.9						
Π 4.22						
Π 4.24						
Π 4.25						
Π 4.27						

δ) Η καθεμιά από τις τρεις ομάδες αναλαμβάνει να γράψει και από ένα άρθρο (280–300 λέξεις). Παρουσιάστε τη δουλειά σας στην τάξη!

- 9 Η τάξη σας συνεχίζει να μαζεύει στοιχεία για την ιστοσελίδα που έχει δημιουργήσει στο διαδίκτυο για την ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη και στην Ελλάδα από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα.
- α) Χωριστείτε σε ομάδες των 6–7 ατόμων. Η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο (180–200 λέξεις το καθένα) για τη θέση των γυναικών (αστές και εργάτριες) στη δυτική Ευρώπη την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης.
- β) Παρουσιάστε την εργασία σας στο διαδίκτυο.

10 Λύστε την ακροστιχίδα:

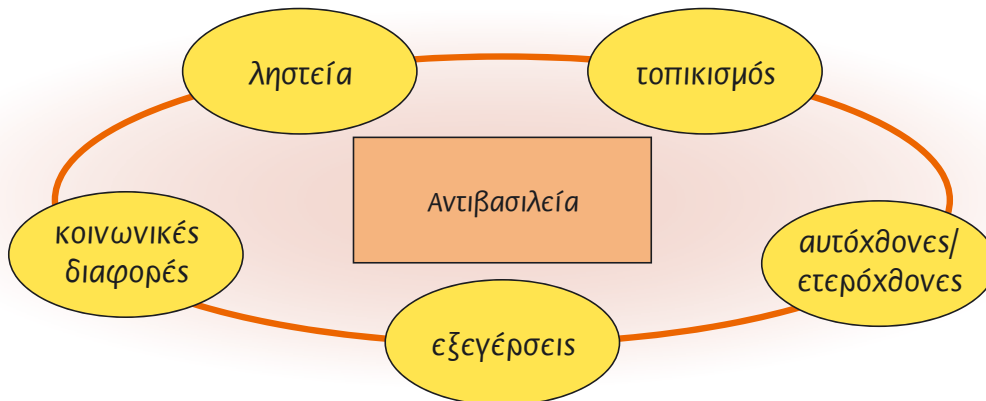

- 1 Πολλές από τις επαναστάσεις που ξέσπασαν το 1830 και το 1848 στην Ευρώπη ήθελαν να δημιουργήσουν ... κράτη.
- 2 Το 1830 επαναστάτησε ενάντια στη Ρωσία, αλλά νικήθηκε.
- 3 Νέα μορφή τέχνης που εμφανίστηκε στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα.
- 4 «... των λαών», έτσι ονομάστηκαν τα επαναστατικά κινήματα που ξέσπασαν το 1848 στην Ευρώπη.
- 5 Μια από τις πιο σημαντικές μουσικές επαναστατικές οργανώσεις.
- 6 Η παραχώρησή του βασικό αίτημα πολλών επαναστάσεων και το 1830 και το 1848.
- 7 Καλλιτεχνικό ρεύμα που ακμάζει στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα.
- 8 Σ' αυτά τα κράτη ξέσπασαν επαναστάσεις και το 1830 και το 1848.
- 9 Από εκεί ξεκίνησαν οι επαναστάσεις και το 1830 και το 1848.
- 10 Βασικό αίτημα πολλών επαναστάσεων και το 1830 και το 1848, κυρίως αυτών που ξέσπασαν σε πολυεθνικά κράτη.

11 Διο έμποροι, ο Κυριάκος Μπιτζακτζής από την Αδριανούπολη και ο Αθανάσιος Κροκύδας από το Ναύπλιο, συναντιούνται τον Αύγουστο του 1841 στην Αθήνα. Ανάμεσα στα άλλα συζητούν και για την απόφαση που πήρε το ελληνικό κράτος να γίνει η ελληνική Εκκλησία αυτόνομη από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Ο ένας υποστηρίζει αυτή την κίνηση και ο άλλος όχι.

- α) Διαβάστε προσεκτικά τα κείμενα Π 4.49 και Π 4.50. Ποιοι τα έγραψαν και πότε; Για ποιο γεγονός μιλάνε; Γράφθηκαν την ίδια εποχή που έγινε το γεγονός για το οποίο μιλάνε ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από τα κείμενα Π 4.49 και Π 4.50 γράψτε το διάλογο που είχαν ο Κυριάκος Μπιτζακτζής και ο Χριστόδουλος Κροκύδας γι' αυτό το θέμα.

12 Χωριστείτε σε ομάδες των 4-5 ατόμων. Αντιγράψτε στο τετράδιό σας το παρακάτω διάγραμμα που δείχνει τα πιο σημαντικά προβλήματα που αντιμετώπισε η Αντιβασιλεία στην Ελλάδα.

- α) Δίπλα στο κάθε πρόβλημα γράψτε γιατί αυτό αποτελεί πρόβλημα, πώς δημιουργήθηκε, τι συνέπειες μπορεί να είχε κτλ.
- β) Στη συνέχεια συζητήστε μεταξύ σας τα μέλη της κάθε ομάδας πώς το ένα πρόβλημα μπορεί να συνδέεται μ' ένα άλλο ή με κάποια άλλα, π.χ. ο τοπικισμός με τις εξεγέρσεις κτλ.
- γ) Η κάθε ομάδα παρουσιάζει τη δουλειά της στην τάξη με ένα κείμενο (180–200 λέξεις).

13 Το δίπλα απόσπασμα προέρχεται από ένα τραγούδι, που κυκλοφόρησε το 1979, και αναφέρεται σ' έναν από τους πρωταγωνιστές της εξέγερσης της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Για ποιον μιλάει; Αναζητήστε στις γραπτές πηγές του κεφαλαίου στοιχεία που να δικαιολογούν την απάντησή σας.

Θα σε ξανάβρω στους μπαξέδες

Μόνο να γράφεις τ' όνομά σου
και 'κείνο το 'μαθες μισό
να συλλαβίζεις τα όνειρά σου
στο Άργος και στον Ιλισό.

Θα σε ξανάβρω στους μπαξέδες
τρεις του Σεπτέμβρη να περνάς
και τσικουδιά στους καφενέδες
τα παλικάρια να κερνάς.

Του κόσμου το στενό γεφύρι
θα το περάσουμε μαζί
θα 'ναι η καρδιά σου παραθύρι
τα λόγια σου παλιό κρασί.

Στίχοι: Μάνος Ελευθερίου
Μουσική: Ηλίας Ανδριόπουλος

- 14 α) Διαβάστε το κείμενο Π 4.59. Ποιος το έγραψε και πότε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας. Για ποιο θέμα μιλάει; Τι λέει γι' αυτό;
- β) Μελετήστε προσεκτικά την παρακάτω εικόνα. Σε ποιο θέμα αναφέρεται η εικόνα; Πώς το παρουσιάζει; Μπορείτε να δώσετε έναν τίτλο στην εικόνα;

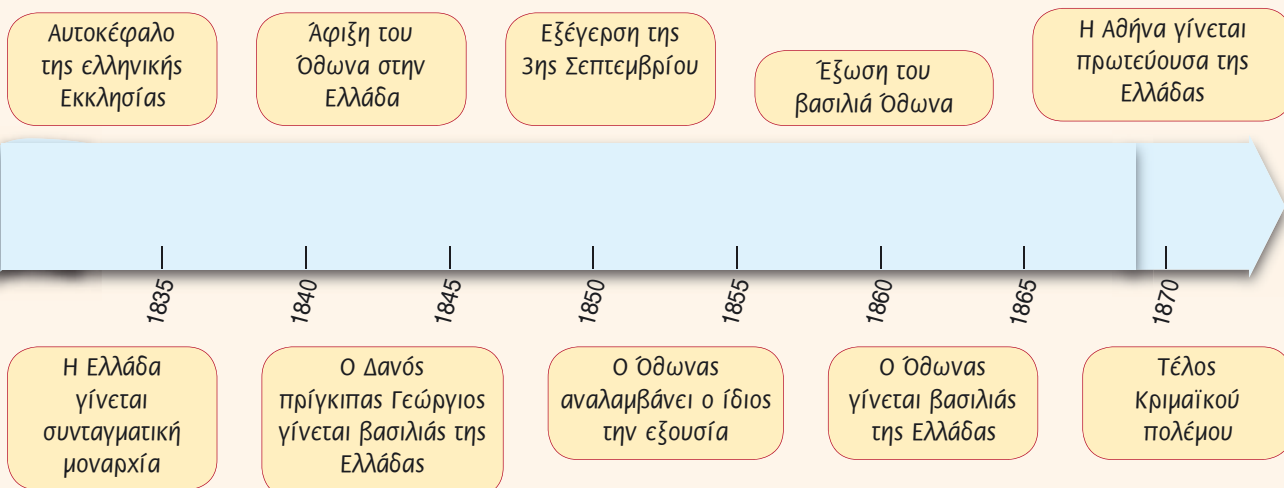

Η Ελλάδα κοιμάται και ονειρεύεται τις Μεγάλες Δυνάμεις να την οδηγούν στην Κωνσταντινούπολη και στο θρόνο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

- γ) Διαβάστε προσεκτικά το κείμενο Π 4.61. Ποιος το έγραψε και πότε; Σε ποιον απευθύνεται; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας. Για ποιο θέμα μιλάει; Με βάση όσα λέει το κείμενο Π 4.61 το όνειρο της εικόνας μπορούσε να γίνει πραγματικότητα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- δ) Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από τα κείμενα Π 4.59, Π 4.61 και την εικόνα γράψτε ένα δικό σας κείμενο (140–150 λέξεις) για το τι σήμαινε η «Μεγάλη Ιδέα» και για το ρόλο της στην ελληνική πολιτική.

- 15 α) Διαβάστε το κείμενο Π 4.64. Πότε γράφτηκε; Τι είδους κείμενο είναι; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας. Σε ποιο θέμα αναφέρεται; Τι λέει γι' αυτό;
- β) Ποιο περιεχόμενο μπορεί να έχει η φράση «Τα βάσανα της πατρίδας σταμάτησαν». Γράψτε ένα δικό σας κείμενο (140–150 λέξεις) σχολιάζοντας αυτή τη φράση.
- 16 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 3–4 ατόμων και διαβάστε το κείμενο Π 4.87. Τι είδους κείμενο είναι; Πότε γράφτηκε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Ο Τάσος Γκίκας είναι 10 χρονών. Το 1848 ζει στη Θήβα και ο πατέρας του είναι ράφτης. Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από την πηγή Π 4.87 γράψτε ένα δικό σας κείμενο (200–220 λέξεις) περιγράφοντας μια μέρα του στο σχολείο (μιλήστε σε τι σχολείο πηγαίνει, πώς μπορεί να είναι αυτό, τι μαθήματα κάνει, πώς είναι οι δάσκαλοι, οι συμμαθητές του, αν έχει ή δεν έχει συμμαθήτριες, αλλά και πώς μπορεί να συνεχίσει τις σπουδές του κτλ.).
- γ) Η αδελφή του, Μαρία Γκίκα, 11 χρονών, παρόλο που οι γονείς της θέλουν και αυτή να πάει σχολείο δεν πηγαίνει. Γιατί; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

- 17 Τοποθετήστε στην ιστορική γραμμή τα παρακάτω γεγονότα:

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΠΑΙΔΩΝ
2005 - 2007

πρόσδεση **όχι** αφαίρεση
πολλαπλασιασμός **όχι** διαίρεση

ΕΠΕΑΕΚ II ΜΕΤΡΟ 1.1
ΕΝΕΡΓΕΙΑ 1.1.1
ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ:
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ/ΕΛΚΕ
ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΕΡΓΟΥ:
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΑΝΝΑ ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΘΑΛΕΙΑ ΔΡΑΓΩΝΑ

Η ΠΡΑΞΗ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΛΟΓΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ (ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ) ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ ΚΑΤΑ 80% ΚΑΙ 20% ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης